

ISSN (Print) 2616-7174
ISSN (Online) 2663-2500

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева

BULLETIN

of L.N. Gumilyov
Eurasian National University

ЖУРНАЛИСТИКА сериясы
JOURNALISM Series
Серия ЖУРНАЛИСТИКА

№ 1(134)/2021

1995 жылдан бастап шығады

Founded in 1995

Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады

Published 4 times a year

Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2021

Nur-Sultan, 2021

Нур-Султан, 2021

Бас редакторы **Қайрат Сақ**
ф.ғ.к., профессор, Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Бас редактордың орынбасары **Серік Тахан** ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Бас редактордың орынбасары **Гүлнар Кеңдірбай** PhD, Колумбия университеті, Нью-Йорк, АҚШ

Редакция алқасы

Асанов Камашке	ф.ғ.д., проф., Е.А. Бөкетов ат. ҚарМУ, Қарағанды, Қазақстан
Әбдиманұлы Өмірхан	ф.ғ.д., проф., Әл-Фараби ат. ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан
Әбішева Вера	ф.ғ.д., проф., Е.А. Бөкетов ат. ҚарМУ, Қарағанды, Қазақстан
Әшірбекова Гүлмира	ф.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Браун Михаил	PhD, проф., Вайоминг университеті, Ларами, АҚШ
Дзялошинский Иосиф	ф.ғ.д., проф., Экономика жоғары мектебі, Мәскеу, Ресей
Есдаулетов Айтмуханбет	ф.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Жусупова Алматай	ф.ғ.к., доцент, А. Байтұрсынов ат. ҚМУ, Қостанай, Қазақстан
Корконосенко Сергей	саяси ғ.д., проф., Санкт-Петербург мемлекеттік университеті, Санкт-Петербург, Ресей
Лебедева Татьяна	ф.ғ.д., проф., Еуропа PR институты, Париж, Франция
Ниязғұлова Айгүл	PhD, профессор, Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Алматы, Қазақстан
Нұртазина Роза	саяси ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Омашев Намазалы	ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ризун Владимир	ф.ғ.д. проф., Т. Шевченко ат. Киев ұлттық университеті, Киев, Украина
Саид Агил бин Шех	PhD, проф., Малайзия Путра университеті, Серданг, Малайзия
Саудбаев Мадияр	PhD, С. Демирел ат. университет, Алматы, Қазақстан
Сердәлі Бекжігіт	ф.ғ.к., проф. м.а., Қ.А. Ясауи ат. ХҚТУ, Түркістан, Қазақстан
Тоқтағазин Мұратбек	ф.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Шындалиева Меңдігүл	ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Шестеркина Людмила	ф.ғ.д., проф., Оңтүстік-Орал мемлекеттік университеті, Челябинск, Ресей

Журнал менеджері: **Г. Базылхан**

Жауапты хатшы: **Г. Ертасова**

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қ.Сәтбаев к-сі, 2, 402 каб.

Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31413) E-mail: vest_journalism@enu.kz

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. ЖУРНАЛИСТИКА сериясы

Меншіктенуші: «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» Коммерциялық емес акционерлік қоғам

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен тіркелген.

19.02.2021 ж. № KZ53VPY00032637 қайта есепке қою туралы куәлігі.

Мерзімділігі: жылына 4 рет. Тиражы: 17 дана. Басуға 29.03.2021 ж. қол қойылды.

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-413)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief **Kairat Sak**

Candidate of Philology, Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Deputy Editor-in-Chief **Serik Takhan** *Doctor of Philology, Prof., Nur-Sultan, Kazakhstan*

Deputy Editor-in-Chief **Gulnar Kendirbai** *PhD, Professor, Columbia University, New York, USA*

Editorial board

Asanov Kamashke	Doctor of Philology, Prof., E.A. Buketov KSU, Karaganda, Kazakhstan
Abdimanuly Omirkhan	Doctor of Philology, Prof., Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan
Abisheva Vera	Doctor of Philology, Prof., E.A. Buketov KSU, Karaganda, Kazakhstan
Ashirbekova Gulmira	Candidate of Philology, Assoc. Prof., L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Brown Michael	PhD, Prof., University of Wyoming, Laramie, USA
Dzyaloshinski Iosif	Doctor of Philology, Prof., Higher School of Economics, Moscow, Russia
Yesdauletov Aitmukhanbet	Candidate of Philology, Associate Prof., L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Zhussupova Almaty	Candidate of Philology, Assoc. Prof., A. Baitursynov KSU, Kostanay, Kazakhstan
Korkonosenko Sergei	Doctor of Political Sciences, Prof., Saint Petersburg State University, Russia
Lebedeva Tatiana	Doctor of Philology, Prof., European PR Institute, Paris, France
Niyazgulova Aigul	PhD, Prof., International Information Technologies University, Almaty, Kazakhstan
Nurtazina Roza	Doctor of Political Sciences, Prof., L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Omashev Namazaly	Doctor of Philology, Prof., L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Rizun Volodymyr	Doctor of Philology, Prof., Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kiev, Ukraine
Syed Agil bin Shekh	PhD, Prof., University Putra Malaysia, Serdang, Malaysia
Saudbayev Madiyar	PhD, Prof., Suleyman Demirel University, Almaty, Kazakhstan
Serdali Bekzhigit	Candidate of Philology, Assoc. Prof., A. Yassawi University, Turkestan, Kazakhstan
Toktagazin Muratbek	Candidate of Philology, Prof., L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Shindaliyeva Menlikul	Doctor of Philology, Prof., L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Shesterkina Ludmila	Doctor of Philology, Prof., South Ural State University, Chelyabinsk, Russia

Managing Editor: **G. Bazylkhan**

Executive Secretary: **G. Yertassova**

Editorial address: 2, K.Satpayev str., of. 402, Nur-Sultan, Kazakhstan, 010008

Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31413) E-mail: vest_journalism@enu.kz

Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. JOURNALISM Series

Owner: Non-profit joint-stock company «L.N. Gumilyov Eurasian National University»

University», Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

Registered by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan.

Rediscount certificate № KZ53VPY00032637 dated 19.02.2021.

Periodicity: 4 times a year. Circulation: 17 copies. Signed in print: 29.03.2021

Address of printing house: 13/1, Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31413)

© L.N. Gumilyov Eurasian National University

Главный редактор: **Кайрат Сак**

кандидат филологических наук, профессор, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Зам. главного редактора: **Серик Тахан** *д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан* Зам. главного редактора: **Гульнар Кендирбай** *PhD, Колумбийский университет, Нью-Йорк, США*

Редакционная коллегия

Асанов Камашке	<i>д.ф.н., проф., КарГУ им. Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан</i>
Абдиманулы Омирхан	<i>д.ф.н., проф., КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан</i>
Абишева Вера	<i>д.ф.н., проф., КарГУ им. Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан</i>
Аширбекова Гулмира	<i>к.ф.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан</i>
Браун Михаил	<i>PhD, проф., Вайомингский университет, Ларами, США</i>
Дзялошинский Иосиф	<i>д.ф.н., проф., Высшая школа экономики, Москва, Россия</i>
Есдаулетов Айтмуханбет	<i>к.ф.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан</i>
Жусупова Алматай	<i>к. ф. н., доцент, КГУ им. А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан</i>
Корконосенко Сергей	<i>д. полит. н., проф., Санкт-Петербургский государственный университет, Россия</i>
Лебедева Татьяна	<i>д.ф.н., проф., Европейский институт PR, Париж, Франция</i>
Ниязгулова Айгуль	<i>PhD, профессор, Международный университет информационных технологий, Алматы, Казахстан</i>
Нуртазина Роза	<i>д. полит. н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан</i>
Омашев Намазалы	<i>д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан</i>
Ризун Владимир	<i>д.ф.н., проф., Киевский национальный университет, Киев, Украина</i>
Саид Агил бин Шех	<i>PhD, проф., Университет Путра Малайзии, Серданг, Малайзия</i>
Саудбаев Мадияр	<i>PhD, проф., Университет Сулейман Демиреля, Алматы, Казахстан</i>
Сердали Бекжигит	<i>к.ф.н., асс. проф., Университет А. Ясави, Туркестан, Казахстан</i>
Токтагазин Муратбек	<i>к.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан</i>
Шиндалиева Менликул	<i>д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан</i>
Шестеркина Людмила	<i>д.ф.н., проф., Южно-Уральский государственный университет, Челябинск, Россия</i>

Менеджер журнала: **Г. Базылхан**
Ответственный секретарь: **Г. Ертасова**

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. К.Сатпаева, 2, каб. 402
Тел.: (7172) 709-500 (вн. 31413) E-mail: vest_journalism@enu.kz

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия ЖУРНАЛИСТИКА
Собственник: Некоммерческое акционерное общество «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева»
Зарегистрировано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан.
Свидетельство о постановке на переучет № KZ53VPY00032637 от 19.02.2021 г.
Периодичность: 4 раза в год. Тираж: 17 экземпляров. Подписано в печать: 29.03.2021.
Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172) 709-500 (вн.31413)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы.
Журналистика сериясы, №1(134)/2021

МАЗМҰНЫ

Сақ Қ. ЕҰУ – Елорданың жүрегі 8

БАҚ ЖӘНЕ ҚОҒАМ

Алтынбек Д.Н., Сердәлі Б.К., Нұсқабаев О.Н. Медиа саласындағы социологиялық зерттеудің әдіснамасы 12

Рыскелдинова С.Б., Сақ Қ.Ө. Сөз бостандығы — демократияның басты талабы 27

Утемисов Ж.Ж., Кошкенов Н.Ж. Қазақстан Республикасындағы БАҚ пен билік арасындағы қарым-қатынастың заманауи медиа сын-тегеуіріндері 37

Шурентаев А., Кушкинбаева Қ. Абай шығармаларындағы заң және құқық тақырыптары 52

ТЕЛЕРАДИОЖУРНАЛИСТИКА

Қалиаждарова Ш.Ы., Ниязгулова А.А. Қазақстандық телеарналар қызметінің YouTube платформасындағы жаңа мүмкіндіктері 59

ЖАҢА МЕДИА

Абдрахманова А.Г., Тапанова С.Е., Топлу М. Әлеуметтік желідегі медиасаясат: мәселелері мен даму болашағы 65

МЕДИАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ

Березин А.Ф., Березина Н.Н., Клеменова Е.Н. Студент-журналистерді дағдыландыру және психологиялық қолдау мәселелері 72

Корконосенко С.Г. Магистратурада журналист оқытушылар дайындау мәселесі 79

Есенбекова Ұ.М. Журналистің ғылымды насихаттаудағы кәсіби және когнитивтік деңгейі 91

ПУБЛИЦИСТ ШЕБЕРЛІГІ

Мұрат А.М., Әшірбекова Г.Ш. Нұртөре Жүсіп көсемсөзінің жанрлық, стильдік ерекшеліктері 97

CONTENTS

<i>Sak K.</i> ENU – is the heart of the capital	8
---	---

THE MEDIA AND SOCIETY

<i>Altynbek D.N., Serdali B.K., Nuskabaev O.N.</i> Sociological research methodology in the media sphere	12
<i>Ryskeldinova S.B., Sak K.O.</i> Freedom of speech as a key condition for democracy	27
<i>Utemissov Z.Z., Koshkenov N.Zh.</i> Kazakhstan media challenges in the context of media and government relations in the Republic of Kazakhstan	37
<i>Shurentayev A, Kushkinbayeva K.</i> Themes of law and rights in Abay Kunanbaev's work	52

TV AND RADIO JOURNALISM

<i>Kaliazhdarova Sh.Y., Niyazgulova A.A.</i> New opportunities of Adaptation of Kazakhstan TV channels to the YouTube platform	59
--	----

NEW MEDIA

<i>Abdrakhmanova A.G., Tapanova S.E., Toplu M.</i> The role of media policy in social networks and its challenges and perspectives	65
--	----

MEDIA EDUCATION

<i>Berezin A.F., Berezina N.N., Klemenova E.N.</i> Problems of adaptation and psychological support for journalism students	72
<i>Korkonosenko S.G.</i> Training for journalism teacher in the master's program	79
<i>Yessenbekova U.M.</i> Professional and cognitive level of the journalist in science propaganda	91

A MASTERY OF A PUBLICIST

<i>Murat A.M., Ashirbekova G.Sh.</i> Genre and stylistic features of Nurtore Zhusip's journalism	97
--	----

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Сак К.</i> ЕНУ – сердце столицы	8
------------------------------------	---

СМИ И ОБЩЕСТВА

<i>Алтынбек Д.Н., Сердали Б.К., Нускабаев О.Н.</i> Методика социологического исследования в медиасфере	12
<i>Рыскельдинова С.Б., Сак К.О.</i> Свобода слова - главное условие демократии	27
<i>Утемисов Ж.Ж., Кошкенов Н.Ж.</i> Медиавызовы в контексте взаимоотношений СМИ и власти в Республике Казахстан	37
<i>Шурентаев А., Кушкинбаева К.</i> Темы закона и права в творчестве Абая Кунанбаева	52

ТЕЛЕРАДИОЖУРНАЛИСТИКА

<i>Калиаждарова Ш.Ы., Ниязгулова А.А.</i> Новые возможности функционирования казахстанских телеканалов на платформе YouTube	59
---	----

НОВЫЕ МЕДИА

<i>Абдрахманова А.Г., Тапанова С.Е., Топлу М.</i> Медиаполитика в социальных сетях: проблемы и перспективы развития	65
---	----

МЕДИАОБРАЗОВАНИЕ

<i>Березин А.Ф., Березина Н.Н., Клеменова Е.Н.</i> Проблемы адаптации и психологическая поддержка студентов-журналистов	72
<i>Корконосенко С.Г.</i> Подготовка преподавателя журналистики в магистратуре	79
<i>Есенбекова У.М.</i> Профессионально-когнитивный уровень журналиста в пропаганде науки	91

МАСТЕРСТВО ПУБЛИЦИСТА

<i>Мурат А.М., Аширбекова Г.Ш.</i> Жанрово-стилевые особенности публицистики Нурторе Жусипа	97
---	----

ЕҰУ – Елорданың жүрегі

Публицистикалық мақала Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 25 жылдық мерейтойына арналады.

Оған дәлеліңіз қайсы дейсіз бе? Айтайын, оған мынадай уәжіміз бар. Қан тамырларын тоғыстырған жүрек секілді астанамыз Нұр-Сұлтан қаласына қатысты барша мәртебелі шара Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетін айналып өтпейтін болса, енді не деуіміз керек. Бүгінде еліміздің түкпір-түкпірінен ағылған ең талантты білім алушыларды және мемлекетіміздің маңдай алды профессор-оқытушылар құрамы мен кәсіби қызметкерлерді қоса есептегенде жиырма бес мыңнан аса жанның басын қосып отырған білім ордамыз – асқақ астананың соғып тұрған жүрегі деген сөз өзінен-өзі тіленіп тұрған жоқ па?

Әлгінде ең талантты білім алушыларды шоғырландырып отырған білім ордасы деген сөз аузымыздан шықты. Дәлел сұрайсыз ба? Жауабымыз дайын. Мектептің ең үздік түлектері – талантты шәкірттер. Олар талантты болмаса, онда үздіктер қатарынан көріне алмас еді. Өйткені «таланттың аты – талант» деген тәмсіл – бұрыннан бар қағида. Ал білім алушыларымыздың кілең үздіктер екеніне дәлеліміз: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ мектепті «Алтын белгімен» тәмәндаған, халықаралық және республикалық олимпиада жеңімпаздары мен ғылыми жоба жүлдегерлері тәрізді талантты талапкерлерді оқуға қабылдау бойынша еліміз жоғары оқу орындары арасында жылда бас бәйгені қанжығасына байлап келеді. Оны аз санасаңыз, әрі қарай тыңдаңыз. Елімізде ең үздік талапкерлер мемлекеттік білім грантын жеңіп алатынын сіз жақсы білесіз. Содан кейін барып қана ол жеңімпаздар жоғары оқу орындарын өздері таңдайтынын, грант иегері қай ЖОО-ны таңдаса, мемлекет бюджетінің қаражаты сонда барып құйылатынын бұрын білмесеңіз, бұдан былай біле жүріңіз. Міне,

осындай мемлекеттік білім гранттарының жеңімпаздарын оқуға қабылдау бойынша да ЕҰУ – қашаннан көшбасшы.

Бүгінде Ұлы Дала елінің абыройын көкке көтеріп, даңқын әлемге паш еткен еңселі елордамызға ат басын тіреген небір мәртебелі меймандардың білім ордамызға соқпай кетпейтінінің мәнісі де сонда. Оларды университетімізге жетектеп келетін басты мақсат – елдің атақты оқу орнының шәкірттерін көру. «Жастарын көрсем, елінің ертеңін танымын» деген екен баяғыда бір дана. Қаншалықты уақыттары қат болса да, арасынан саңылау тауып, университетемізге ат тізгінін бұрған әлем мойындаған марқасқалардың кеудесін тескен мақсат та сол. Асқақ астанамызда ғана емес, еліміздегі іргелі оқу орнының білім алушы жастарына қарап, ел ертеңін тану.

Сөзіміз құрғақ болмау үшін сондай сан кездесудің есімізде айрықша қалған біреуін айтсақ та, оған айқын көзіңіз жетеді.

Ел ішінде ОБСЕ деп аталып кеткен, Еуропа қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымына мүше елдер басшыларының жоғары мәртебелі басқосуы 17 жылдық үзілістен кейін Астанада жүзеге асуын әлемнің сөзі уәлі, аузы дуалы алпауыт сарапшылары жоғары бағалағаны жадымызда. Ел тарихынан ойып орын алатын сол мәртебелі жиынның жоғары дәрежеде өтуіне Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ ұжымының да қосқан үлесі қомақты.

Бәрін айт та, бірін айт. Сол мәртебелі басқосуға АҚШ аталатын алпауыт елдің делегациясын сол кездегі Мемлекеттік хатшысы, кейіннен ел Президентіне үміткер ретінде сайлау додасын қыздырған, төрткүл дүние аузымен құс тістеген саясаткер деп танитын Хиллори Клинтон бастап келді. Американың аты – Америка. Ол елдің басшылығы қатыспаса, онда

мәртебелі бас қосуда мән болмайтын еді. Дүйім жұрт күткен мәртебелі мейман екені бар, оның үстіне, әлемде демократия отын тұтатып жатқан ел емес пе, соны сездіргісі келген де болуы керек, Хиллари ханым жоғары мәртебелі сапарын Қазақстанның таңдаулы оқу орнына аяқ тіреуден бастауды жөн көріпті. Сол мақсатта астана әуеалаңынан ешжаққа бұрылмай, бірден Ұлы Дала елін таңуды біздің білім ордамыздан бастағаны әлі есімізде. Университетіміздің Тұңғыш президент атындағы аудиторияда өткен студент жастармен екі сағатқа созылған кездесуде мәртебелі мейман елімізге деген көзқарасын түбегейлі өзгертті ғой деген сенімдеміз. Әлем картасында Ауғаныстанмен бір белдеуде орналасқаны болмаса, Қазақстан – мүлдем басқа мемлекет, өркенниетті ел екенін шетел бұқаралық ақпарат құралдары арқылы сол жүздесу төрткүл дүниеге паш еткенін қалай ұмыта қояйық. Білім алушыларымыздың ағылшын тілінде көсіле сөйлеп, өрелі сұрақтарымен мәртебелі мейманымызды таң қалдырып, тамсандырғанын бет-әлпетінен көрген сәт көз алдымызда қаз қалпында мәңгілік сақталып қалды.

Мәртебелі меймандармен мұндай жүздесулер университетімізде жиі ұшырасып тұрады. Ал ол өз кезегінде білім алушылар былай тұрсын, профессор-оқытушылар қауымының білім көкжиегін өсіріп, ой-өресін еселеп артыратынына ешкімнің дауы жоқ шығар.

Білім ұямыздың құрылғанына биыл 25 жыл толады. Елбасы 1996 жылғы 23 мамырдағы жарлығымен Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетін ашуға пәрмен бергенде ел астанасы Алматыдан әлі Ақмола қаласына көшірілмеген кез болатын. Оған дейін арада екі жарым жылдай уақыт бар. Осы тарихи шешімнің өзінде үлкен маңыз жатқанын кім жоққа шығара алады? Біріншіден, бұдан бүгінде сән-салтанаты жарасқан, еліміздің күш-қуатын әлемге паш еткен асқақ астананы тұрғызу тарихы біздің білім ордамыздан басталады деген кеудемізге ыстық сезім ұялатады. Екіншіден, университетіміздің о бастағы мақсат-мұраты мен мұңдалап өзіне назар аудартады. Еліміздің болашақ астанасын тұрғы-

зуға ауадай қажет мамандар дайындау ЕҰУ-ге жүктелгені талас туғызбайды. Бүгінде елордамыз, бір ауыз сөзге сыйғызып айтқанда, ел дамуының локомативі болса, оған білім ордамыздың қосқан үлесі ұшан теңіз екенін ешкім жоққа шығара алмайды.

Дүниеде атақты университеттердің даму тарихы ғасырларға тамыр тартады. Ал бар болғаны жиырма бес жылдың ішінде биіктерді бағындыру – білім мен ғылым саласы үшін ілуде бірі қол жеткізетін бақ. Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ – сол бақты уысында ұстаған білім ордасы. Бүгінде университетіміз еліміздегі маңдай алды ЖОО-ға айналып қана қоймай, ТМД елдері бойынша үздіктер қатарынан көрініп келеді. Әрине, бұл жерде астана факторының айрықша рөлі бар екенін айтуға тиістіміз. Тақыр жерге дән шықпайтыны бесенеден белгілі. Десек те, университет ұжымының бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып, жұмыла атқарған жанкешті еңбегінің жемісі екенін де тілге тиек етпеуге болмайды. Бұл тұста, әсіресе, кезегімен тізгін ұстаған, толқыны асау теңізде бағытынан айнытпай, тура жүруіне ықпал еткен, сөйтіп, кемеміздің ілгері озуына бар күштерін аямаған алғашқыдан бастап, бүгінгі ректорымызға дейінгі қазақ білім, ғылымының көрнекті қайраткерлерінің ерен еңбектерін ерекше атап өткеніміз артық бағалағандық емес, әділеттіктің салтанат құруы болады. Өйткені университетіміздің қысқа мерзімде қарқынды дамып, қомақты жетістіктерге жетуі, бірінші кезекте, білім ордамызға дұрыс басшылық жасалуының жемісі екенін ешкім жоққа шығара алмайды.

Өзім қуәсі болған екі оқиғаны еске алсам, оған көзіңізді айқын жеткізе аламын. 2008 жылы университеттің ректоры болып тағайындала салысымен көрнекті заңгер-ғалым Бақытжан Жарылқасынұлы Әбдірайымов «Мына жақта журналистикаға ие жоқ екен, кел өзің басқар», - деп мені сол кездегі тарих және филология факультеті құрамындағы «журналистика» кафедрасына меңгерушілікке шақырды. Бір ғана шартпен келісімімді бердім. Журналистика факультетін ашпай, астанада жоғары білікті сала мамандарын да-

ярлау қиын екенін терең түсініп, қолдау көрсететіне уәде берді. Сөзінде тұрып, арада екі жыл өтпей журналистика және саясаттану факультетін ашу туралы университетіміздің Ғылыми кеңесі шешімі негізінде бұйрық шығарды.

Факультеттің ашылуы қандай қиын болса, оның жұмысының жүріп кетуін ұйымдастыру одан да ауыр. Қазіргі ректорымыз, көрнекті қоғам қайраткері, ҚР Ұлттық ғылым академиясының академигі Ерлан Бәтгашұлы Сыдықов университетке жаңа келіп, ұжыммен енді танысып жатқан тұста ҚР Президенті теле-радио кешенінің қолданыстан шығарылған телестудия жабдықтары Алматыға жөнелтілгелі жатыр деген сыбыс шықты. Ерлан Бәтгашұлы білекті сыбанып тастап, бірден іске кірісті. Бар абырой-беделімен жаңағы телестудияны аяғынан жаңа тұрып келе жатқан журналистика және саясаттану факультеті студенттерінің қажетіне жарату үшін алып қалуға бар күш-жігерін салды. Нәтижесінде көп ұзамай «Еуразия ақпарат» орталығының білікті жігіттерінің қыруар еңбегінің арқасында факультетте заманауи техникамен жабдықталған жаңа телестудияның салтанатты түрде тұсауы кесілді. Сондағы студенттердің қуанышын көрсеңіз. Енді ше, бұрын тек теория жүзінде оқып келген сабақтарын ендігі жерде тәжірибемен ұштастырып, біліктіліктерін жетілдіруге мүмкіндік жасалынса, одан артқан шаттық болады ма? Студент-жастарға көрсетілген әкелік қамқорлық деген, міне, осы.

Осындай қолдау мен қамқорлық арқасында журналистика және саясаттану факультеті 10 жылдық белесті абыроймен бағындырып, дамудың екінші кезеңіне қадам басты. Қысқа мерзім ішінде сала мамандарын даярлауда факультетіміз еліміз бойынша көшбастаушы орталыққа айналды. «Журналистика және ақпарат» бағыты бойынша Республикалық оқу-әдістемелік кеңес (РОӘК) секциясын басқару біздің білім ордамызға берілуі – соның айқын дәлелі. Журналистік білім беруді жүзеге асыратын еліміздегі басқа жоғары оқу орындары бүгінде ЕҰУ жетістіктеріне қарап бой да, ой да түзейтіні шын қуантады. Ол ре-

спубликалық оқу-әдістемелік кеңес жиындарында анық байқалады.

ҚР Президенті телерадио кешені сыйға тартқан оқу-телестудиясымен бірге «Хабар» агенттігі мен «Қазақстан телерадио корпорациясы» акционерлік қоғамдарының арнайы аудиториясын ашқан, шартарапқа тарайтын «Шалқар» радиоарнасы арқылы студенттерінің «Сұңқар» радиобағдарламасы апта сайын эфирден берілетін, бүгінде Елордада шоғырланған барлық БАҚ-пен тығыз байланыс орнатқан жалғыз университет ретінде ЕҰУ басқаларға үлгі болып көшбастауда. Әрине, мұны алыстан болжайтын көреген саясат ұстанған, аса шебер ұйымдастырушылық қабілет танытқан университет басшылығы мен бірлігі жарасқан ұжым арқасында қол жеткізген жетістіктеріміз екенін журналистер қауымы көріп-біліп, бағалаумен бірге алғыстарын жаудыруда. Білім ордамыз республикада алғашқы болып салалық журналистерді даярлауға кіріскені оңды болды. ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрі Аида Балаева ханым БАҚ мамандарымен кездескен келелі кеңесінде журналистерді сала бойынша әзірлеу өзектілігіне маңыз бергенін білесіз. Бұл бағыттағы жұмысымызды бұдан үш-төрт жыл бұрын бастағанымыз абырой болды және өзін-өзі толық ақтады. Үш факультеттің, атап айтқанда, Сәулет және құрылыс факультетінің «Дизайн» кафедрасы, Ақпараттық технологиялар факультетінің «Информатика» кафедрасы мен біздің факультетіміздің білікті профессор-оқытушылары бірлесе жүзеге асырған «Цифрлы медиа менеджмент» білім бағдарламасымен оқыған студенттерімізге жұмыс берушілер тарапынан сұраныстың өте жоғары болуы – жарқын ісіміздің нақты нәтижесі деп қуанудамыз. Биылғы оқу жылында Қазақстанда тұңғыш болып «Спорт журналистикасы» білім бағдарламасымен маман даярлауды бастадық. Ол ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің Спорт комитеті, ҚР Ұлттық олимпиада комитеті мен «Qazsport» телераднасы ұйытқы болуымен университетіміздің Әлеуметтік-ғылымдар факультетінің «Спорт және дене шынықтыру» кафедрасымен бір-

---

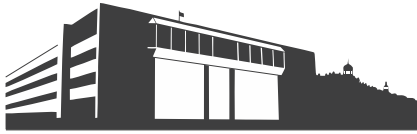
лескен жаңа жоба ретінде жүзеге асуда. Факультетіміз бар болғаны он жылдың ішінде еліміздегі білікті мамандар даярлауда беделді орталыққа айналды.

Ұлттық тәуелсіз рейтинг көрсеткіштері бойынша екі мамандығымыз – «журналистика» және «саясаттану» кейінгі 4-5 жылда Республикада алғашқы орындарды иемденіп келеді. Білім алушыларымыздың контингенті жылдан-жылға еселеп өсу үстінде. Сонымен байланысты профессор-оқытушылар құра-

мы артып, еліміздегі ең таңдаулы мамандар шығарлануда. Ал ол өз кезегінде білім мен ғылымдағы толағай табыстарымыздың алғышарты боларына еш күмәніміз жоқ.

Жиырма бес жас – балалықты еңсеріп, жігіттікке қадам басқан, құлашты кеңге сермеп, олжаны еселеген шақ. Жастығына қарамай жасампаздық мінез танытқан білім ордамның алар асу, бағындырар биіктері әлі алда. Маңдайына тек қана жетістіктер жазылып, соның куәсі болуды бізге жазсын!

*Сақ Қайрат, бас редактор,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Журналистика және саясаттану факультетінің деканы,
ф.ғ.к., профессор, алаштанушы ғалым.*

XFTAP 19.01.07

Д.Н. Алтынбек¹
Б.К. Сердәлі²
О.Н. Нұсқабаев³

Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан
(E-mail: daulet.altynbek1@mail.ru¹, aksari@mail.ru², oraz-bek1@mail.ru³)

Медиа саласындағы социологиялық зерттеудің әдіснамасы

Аңдатпа. Мақалада журналистикадағы социологиялық зерттеулер аясында қазіргі заманғы қайшылықты қоғамдық-саяси, мәдени және экономикалық жағдайлар туралы пікіртерімдер топтастырылған. Зерттеу жастардың дәстүрлі діндердің қайсысын ұстанатындықтарын, діни танымдары қандай деңгейде екендіктерін және дәстүрлі емес діни ағымдар мен діни экстремистік ұйымдардың қызметі және олардың бүлдірушілік әрекеттеріне қарсы не істелуі, қалай істелуі керектігі туралы пікірлерді сараптауға арналған. Пилотаждық зерттеулер, экспресс-сұрау, фокус топтық сұхбат сияқты зерттеу амалдарын пайдалана отырып жазылған мақалада журналистикадағы социологияның көпсатылы кездейсоқ іріктеу әдісі қолданылады. Ақпарат жинаудағы сандық және сапалық тәсілдер жүзеге асқан. Фокус топтарды ұйымдастырып, пайдалану, статистикалық мәліметтерді сақтау, өңдеу, салыстыру, нәтижелерді медиа зерттеулерде пайдалану, жаңа әдістерді іріктеп алу, сұрау тәсілдері қолданылған. Социологиялық зерттеудің ықпалдылығы, респонденттердің таңдауына қарай іріктелуі, ашық және жабық түрлері, сұрау салу әдістемесі (сауалнама, контент-талдау, эксперт сұрау, терең сұхбат, телефон арқылы пікірлесу т.б.) қарастырылған. БАҚ-тағы контент талдаудың мақсаты мен міндеттері де айқын көрсетіледі. Әлеуметтік желі арқылы сұрау салу, оны сала-саласымен іріктеп орналастыру, кездейсоқ іріктеп сұрау салу сияқты әдіс-тәсілдер де пайдаланылды. Редакция жұмысындағы социологиялық зерттеу проблемалары да (ұйымдастыру, жоспарлау әлеуметтік шындықты тану) назардан тыс қалған жоқ.

Түйін сөздер: журналистика социологиясы, пікіртерім, респондент, экспресс-сұрау, түркітілді орта, галамтор, әлеуметтік желі, діни экстремизм.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-134-1-12-26>

Түсті: 28.01.21 / Қайта түзетілді: 20.02.21 / Жарияланымға рұқсат етілді: 17.03.21

Кіріспе. Зерттеу мәліметтеріне сүйенсек, Түркістан қаласындағы Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік универ-

ситетінің студенттері әлемдік діндердің ішінде, негізінен, исламды тұтынады. Бұл түсінікті де. Өйткені университет студенттерінің негізгі

контингентін мұсылман түрктөкті халықтардың өкілдері құрайды. Осыған сәйкес сұралған студенттердің 97,6%-ы исламды тұтынатындығын білдірсе, 2,4%-ы өздерін атеистпіз деп есептейді. Дей тұрғанмен, сұралғандардың пікірлерін салыстыра талдағанда байқалғаны, түркиялық және өзбекстандық студенттерге қарағанда, қазақстандық, қырғызстандық, ресейлік түрктөкті халықтардың өкілдері және Моңғолия мен Қытай Халық Республикасынан келіп оқып жүрген студенттер арасында діни мінәжат рәсімдерінің бірі жұма намазына бару көрсеткіші өте төмен. Мысалы, жұма намазына бару көрсеткіші түркиялық студенттер арасында 98,5%, өзбекстандық студенттер арасында 95,6% көрсетсе, ал жоғарыда аттары аталған мемлекеттерден оқитын студенттер арасында бар-жоғы 26,8% құраған (қазақстандық студенттер арасында 51,6%, қырғызстандық студенттер арасында 34,2%, басқаларының қосындысында 14,2%).

Жоғарыда пайыздық көрсеткіштері төмен делінген студенттердің басым көпшілігі ислам дінінің ғибадаттық ұстанымдарын толық білмейді. Олардың түсіндірмелеріне қарағанда ислам діни ұстанымдарын меңгертуге ықпал ететін маман – дін мамандары тұрғылықты өңірлерде тапшы.

Айталық, ортаазиялық өңір студенттері арасынан сұралған респонденттердің жауаптарына қарағанда, мұсылмандық ғибадаттарды олардың 76,2% қария кісілердің құлшылық ету көріністерін қарай жүріп, үйренген. 22,4% ислам дініне уағыздаушылардың ықпалымен меңгерген. 1,4% діни ғибадаттарды қалай орындау керектігі туралы кітапшаларда көрсетілген жаттығуларды қайта-қайта қайталай жүріп біліктенген.

Зерттеу әдістері. Дей тұрғанмен, сұрауға тартылғандардың жауаптарына қарағанда, студенттердің бойларында түпкі шығу тектерінің және діни ұстанымдарының бірегейлігін түйсіну деңгейі өте жоғары (100%). Ал, мұның өзі бауырластық сезімді нығайта түсіп, өзара түсіністік, сыйластық, құрмет тұтушылық сенімді шыңдай түседі, ортақ дүниетанымдық және құндылықтық ұстанымдарды біріздендіреді, барша түрктөкті

халықтарға тән адамшылық қасиеттерге толы жоғары мінез-құлықты қалыптастырады.

Оның мысалына сұралған студенттер тарапынан жазбаланған төмендегі ой иірімдері дәлел бола алады: «Өзіңнің мұсылмандықты тұтынатын белгілі бір мемлекеттің түрктөкті азаматы екендігіңді сезіну зор мәртебе...», «мұсылмандық қалып тілмен айтып жеткізуге болмайтын ішкі қайнарлық экзистенциялық сезімді қанаттандырып, өмірлік бағыт-бағдарлық ұстанымды шыңдайды», «мұсылмандық кеңістікте өз орның мен рөлің бар екендігің түсінуге ұйытқылық жасайды», «білімділікке, біліктілікке және прагматистік іскерлікке талаптандырады», «түрктөкті халықтардың бірлігі мен мұсылмандық бірегейлігін қалыптастырады».

Расында да бүгінгі заманғы аумалы-төкпелі әлеуметтік-саяси-мәдени және алуантүрлі конфессиялық ортада мұсылмандық және ұлттық құндылықтар мен қадір-қасиеттерді қанаттандырып жеке басты тұлғаландыру, біртекті түркілік бірегейлікті сақтап өмірлену уақыт талабы, мәңгі елдіктің арқау жібі.

Олай болса, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде «Журналистика социологиясы» пәні бойынша білім алып жатқан білімгерлер ұсынып отырған жоғарыдағы парадигмалық концепция өзінің мәнділігімен де, маңыздылығымен де құнды. Әрі түбі бір түрктөкті халықтардың бәрінің көкейінде бұрыннан бар бірегейлену, ауызбірлікте болу және ынтымақтаса әрекеттену керек деген сияқты ой ұшқындарының тұғырлы түйіндемесі.

Талқылау. Енді социологиялық зерттеменің тұғырнамалы-тұжырымдық ұстанымына сәйкес өздеріңнің бойларыңда «түбі бір түркілік және діни бірегейлік түйсігі неден білінеді» деген сұраққа қайтарылған жауаптардың мән-маңызына келейік.

«Біртекті жұрттардан екендіктерімізді және діни бірегейлігімізді сезінетіндіктен болар, өзара түсіністікті сыйластықта оқып жүрміз. Семинар сабақтарына бірге даярланамыз. Қалалық мәдениет орындарын бірге аралап, мешіттік намаздарға бірге барамыз. Бірге ойнап, күлеміз. Тату-тәтті тұрамыз. Бір-

бірімізді көтермелеп, мәртебемізді асырамыз. Қазіргі өмір ағымы туралы пікір таластырамыз, сырласамыз. Өз арамыздағы, жалпы түркітiлді халықтар арасындағы өзара түсіністік, бауырластық сезімнің тереңдей түсуін қалаймыз. Түркітiлдес мемлекеттердің Ынтымақтастық Кеңесінің Саммитіндегі Қазақстанның тұңғыш Президенті, Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Түркітiлдес мемлекеттер ұйымын құру туралы» ұсынысын қызу қолдадық. Өйткені түркітiлді елдердің көпқырлы ықпалдастығы келешекте өркендеп жаңғырудың жаңа көкжиектерін бағындыруға ұйытқылық жасайды. Себебі тіліміздің, сондай-ақ, тарихымыздың, мәдениетіміздің, дүниетанымымыз бен салт-дәстүрлеріміздің тамыры бір. Оның негізінде бүгінгі түркі интеграциясының табысты болуы тек бүгінгі ұрпақ үшін ғана емес, болашақ ұрпақтың да табысты, жеткілікті, молшылықта өмірленуінің кепілі. «Түрк» ұғымының әрбір әрпі әрқашан айрықша маңызға ие. Мысалы, «Т» әрпі – траст, яғни өзіңе, болашағына сенімді, «Ю» – юнити, яғни «бірлікті, бірегейлікті», «Р» – ренессанс, яғни «туыстық» деген мағынаны білдіреді. Демек, түпкі мақсат та, талап та елдерімізді жақындастыруға, түбі біртекті түркілік жұрттарды бауырластырып, бірегейлендіруге қызметтенуі тиіс. Бұл мақсатқа қол жеткізуге дініміздің бірегейлігі де атсалысады.

Сұраудың өзге сұрақтарына қайтарылған жауаптар төмендегі 1-8 диаграммалар мен 9-кестеде көрсетілген.

Исламдық тағылыммен студенттер көбіне жұма намазында мешіт имамдары уағызда-

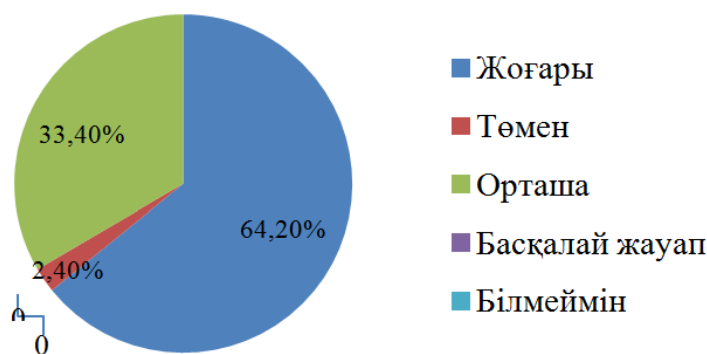
рынан тәлімденеді (24,3%). Өйткені қазіргі заманғы сунниттік бағыттағы имамдар дәстүрлі мұсылмандық қағидаттарды білімі тұрғыда негіздеп, әрбір адамның ішкі сеніміне айналдыру амалдарын жетік меңгеріп алған.

Студенттердің қатарында ислам дініне сенімді, оған қатысты қағидаларды орындауды және дінге (діни әдебиеттерде «ад-Дин» ұғымы, «әл-Ислам» терминінің баламасы ретінде қолданыла береді) шынайы сенуді қария кісілердің тәлімдеулерінен, дін өкілдерінің насихат-кеңестерінен және құрбы-құрдастарының үгіттеулерінен меңгергендер де жетіп артылады (қосындысында 23,9% құрайды).

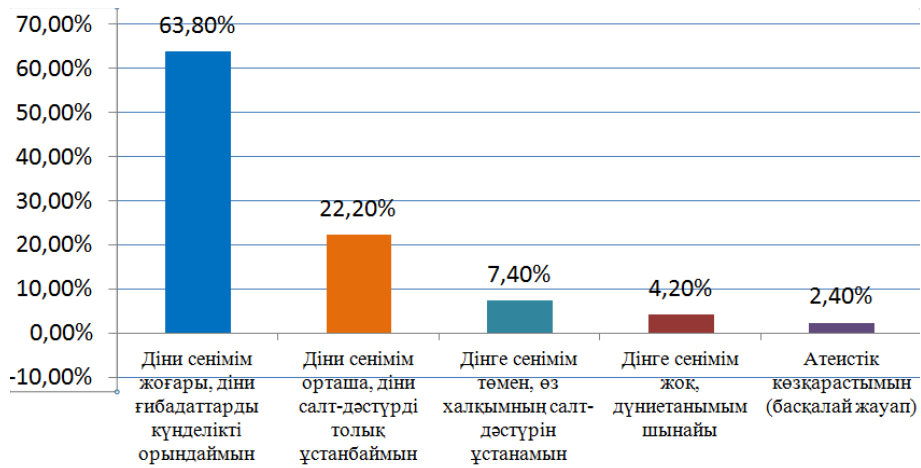
Студенттердің 21,6%-ы діни ақпараттарға телеарналардағы көрсетілімдерден қанықса, 11,9%-ы ғаламторлық (интернет) көздерінен нәрленген.

Нәтижелер. Дей тұрғанмен, интернетті қолданушылар саны жалпы жастар, соның ішінде, әсіресе, студенттер арасында күн санап көбейе түсуде. Бүгінде олар кез келген өздеріне қажетті ақпаратты интернеттен алып, пайдалана біледі.

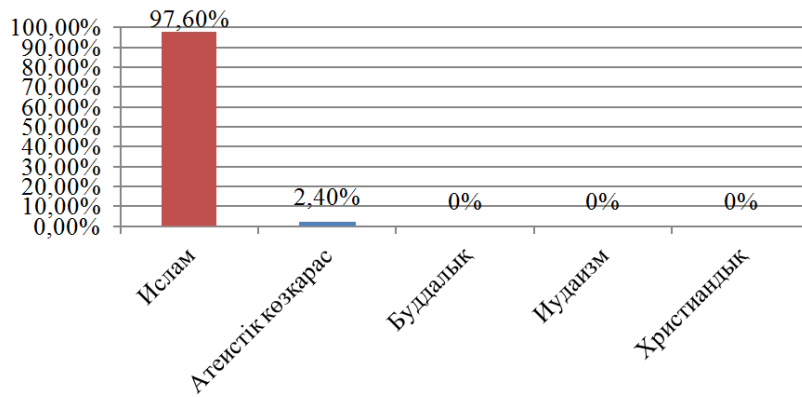
Жастардың (олардың басым көпшілігін студенттер құрайды) интернет қолдану жиілігін зерттегенде байқалғаны, олардың арасында күнделікті интернетте отыратындар оған кемінде 3-4 сағат уақытын жұмсайтындығы анықталды (12%). Күнделікті 1-2 сағат уақытын ғаламторға (интернет) арнағандар – 25,8%-ды құраса, күнде бір рет кіретіндер – 11,3% болды. Аптасына бір рет интернетке жақындайтындар – 3,9%, мүлдем кірмейтіндер – 0%, жауап бергісі келмегендер - 47%-ды көрсетті.

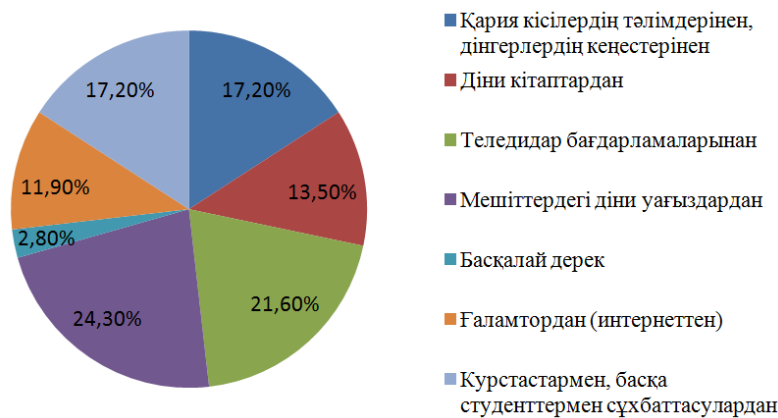
1-диаграмма. Дін сіздің өміріңізде қандай рөл ойнайды?

2-диаграмма. Сіздің дінге сеніміңіз қалай?

3-диаграмма. Қандай дінді ұстанасыз?

4-диаграмма. Діни ақпаратты (білімдарлықты) қандай дереккөздерден жинақтайсыз?

Демек, жастардың ғаламторға әуестігі жоғарыда анықталған мәліметтерден жоғары болуы әбден мүмкін.

Бүгінгі күні интернеттік байланыс барлық адамдарға қолжетімді. Осыған орай студенттерге интернеттік байланыстың қандай

түрін көп пайдаланатындығы туралы сұрақ қойылған болатын. Сауалнама сұрағына жауап қайтарғандардың 21,6%-ы үйлеріндегі, 7,7%-ы оқу кабинеттеріндегі, 4,2%-ы интернет клубтарындағы, 64,4%-ы қалта телефондарын пайдаланатындықтарын мәлімдеген. 2,1%-ы басқалай пікірлер білдірген. Бұдан байқалып тұрғандай, жастардың басым бөлігі, көбіне, көп қалта телефондарын, смартфондарды немесе планшетті пайдаланып интернетке қосылады.

Студенттер интернетте көбіне-көп әлеуметтік желілерді (Facebook, Instagram, Twitter, т.б.) пайдаланады (41%). 13,4%-ы кино көргенді, музыка тыңдағанды ұнатады. Мәдениет жетістіктерін, табиғатты суреттейтін, туризмді насихаттайтын арналар көрсетілімдерін қарайтындар – 5,7%-ды құрайды. Ел жаңалықтарына қызығатындар -8,1%. Ойын ойнауға дес беретіндер – 15,3%. Діни сайттарды қызықтайтындар - 15%. Интернет телеарналардан кино көретіндері тым аз, бар-жоғы 0,7%.

Сауалнама сұрақтарына қайтарылған жауаптарға қарағанда студенттер бос уақытының көбісін әлеуметтік желілерде өткізетіндігі байқалып тұр.

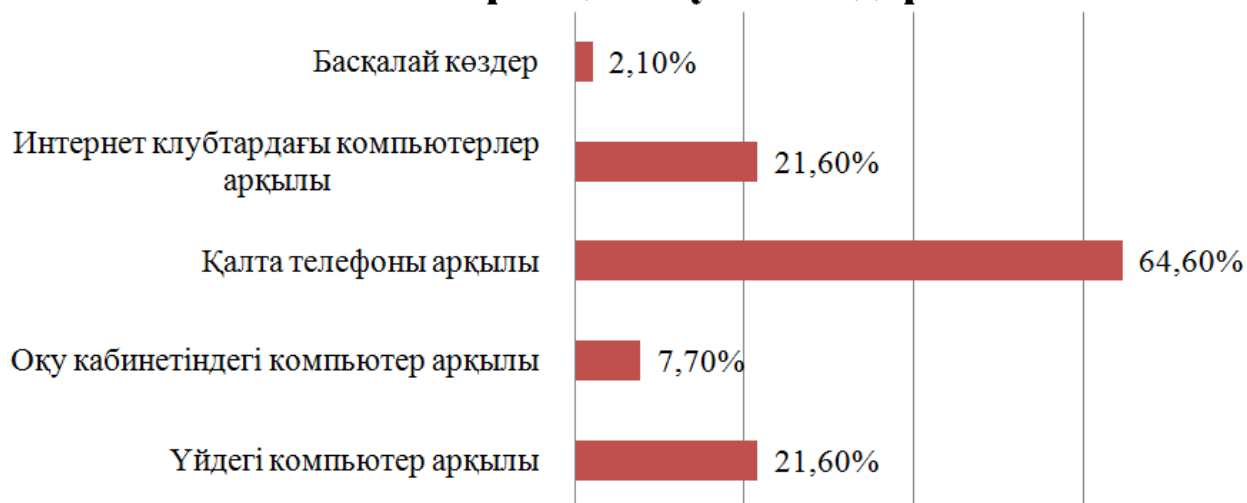
Демек, экстремистік бағытты діни ағымдардың әлеуметтік желілер арқылы ақпарат таратуларына жол берілмеуі тиіс.

Себебі бүгінгі таңда әлеуметтік желілерді пайдаланушылардың басым бөлігін жастар құрайды. Ал, өмірде әлі де болса өз орнын таба қоймаған, толық әлеуметтенбеген әрі шынайы діни таным туралы білімі жеткіліксіз жастар бұрыс ақпаратты дұрыс деп қабылдап, теріс жолға түсіп кетуі мүмкін.

Оның дәлеліне сауалнама сұрақтарына жауап қайтарған қазақстандық, қырғызстандық және өзбекстандық студенттердің бірқатары басқалай жауаптарға қайтарған жазбаларында мынадай көріністердің де кейде байқалып қалатындығын атап көрсеткен: «Мұсылмандыққа басқа діндегілерді тартуға әрекеттенушілердің қайсы біреулері ислам дінінің ханафи мазхабының мән-мағынасын (мүмкін өзі де түсіне бермейтін болар) бұрыс түсіндіреді. Сондықтан орталықазиялық халықтардың басым көпшілігі тұтынатын исламның сунниттік бағытының бұл мазхабының мән-мағынасы баспасөзде, телеарналарда және үгіт-насихаттық жұмыстарды дұрыс түсіндіріліп жүрсе болар еді».

Осыны ескерген сұрау жүргізуші «Журналистика социологиясы» пәнінің оқытушысы студенттері экспресс-сұрауға «Сіз өзіңіздің діни сеніміңізді қандай дереккөздерінен ақпараттандырып, бекімдеп жүрсіз?» деген сұрақ қосып, сұрауды әрі қарай жалғастырды.

Ғаламторға қосылу нысандары

5-диаграмма. Жастардың ғаламторға (интернетке) қосылу нысандары, %

Бұл сұраққа қайтарылған жауаптар бойынша, сұралған респонденттердің 24,3%-ы ақпараттарды жұма намазында мешіт имамдары уағыздарынан, 21,6% телеарналар хабарларынан, 11,9% ғаламтор (интернет) жазбаларынан, 23,9 қариялардың және дінгерлердің тәлім-тәрбиесінен, құрбы-құрдастарының түсіндірмелерінен жинақтаған.

«Сіз ғаламторлық діни ақпараттарды қалай бағалайсыз?» деген сұрақ жауабына сұралғандардың 30,7%-ы қызықты, 41,4%-ы бұрыс деген жауаптар қайтарса, қалғандары (20,9%) жауап жазудан қашқақтаған.

«Сіздің ақпарат көздеріңізге ғаламтор арқылы хабарласып уағыздаған сәттер болды ма?». Бұл сұраққа төмендегідей жауаптар қайтарылды. «Иә, болды» – 11,6%, «жоқ, болмады» – 88,4%.

«Уағыздар қандай мәтінде айтылды?». «Алдымен, мұқият тыңдауымды өтінді. Тыңдап болған соң, қандай сұрақтарың бар? - деп сұрады. Сұрақтарыма тыңғылықты жауаптар қайтарды» – 5,3%. «Қажет деп жатсам діни кітапшалар жібере алатынын ескертті» – 3,2%. «Үзбей ақпараттар жіберіп тұруға уәде етті» – 2,8%.

Шынында да айтпай болмайды, соңғы жылдары бүлдірушілік әрекеттерге бой алдырған, бірақ қазір «ұйқылы» жағдайда делінегін теріс пиғылды қайсы бір діни ұйым мүшелерінің бұрысты үгіт-насихат жұмыстары жандана бастаған.

Демек, «Діни экстремистік топтарды залалсыздандыру үшін қандай шаралар қолдану қажет?», «ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін не істелуі тиіс?» деген сұрақтардың тууы заңды.

Бұл сұрақтар фокус топтық сұхбатқа тартылған университеттің халықаралық қатынастар мамандығы студенттерінен іріктеп алынған рекруттеу (жіктелім, 12 студент) тобында талқыланды.

Сұхбаттық пікір алмасу барысындағы әртүрлі айтылып, қызықты түсіндірмелер мен түйінді ой иірімдері негізінде жинақталған төмендегідей ақпарат резюме назарларыңызға ұсынылады. «Діни экстремистік топтардың мақсаты – жергілікті халықтар тұтына-

тын мұсылмандықтың сунниттік бағытының Ханафи мазхабының ұстанымдарын жоққа шығарып, жергілікті халықтарды бүлікшіл діни ағымдарға тәуелдендіру. Ол үшін олар ислам дінінің бейбітшіл мәнін аяқтарымен таптап, былықтырып бағуда. Тек шарияттық қағидаттарды ұстанып, зайырлы мемлекеттердің заңдарына бағынбауға, жиһадқа дайын отыруға, білім, ғылым, мәдениет жетістіктерін қабылдамауға, жергілікті ұстанымдық салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды, жөн-жоралғыларды тәркі етуге шақыруда. Басқа дін өкілдеріне қарсы ұстанымдарында оларды «кәпірлер» (құдайсыздар) деп кінәлап, оларға қарсы жаулық әрекеттерге үгіттеуде».

Дей тұрғанмен, жалған діни ағымдар мен діни экстремистік ұйымдар өкілдерінің бүлік тудыруға құмарлықтары жоғары болғанымен, олардың бүлдірушілік әрекеттері Қазақстан, Қырғызстан және Өзбекстан мемлекеттерінің саяси тұрақтылығы мен конституциялық құрылыстарына анау айтқандай қауіп тудыруға қауқарсыз. Бірақ олардың «жүгенсіз үгіттеулері» бұл мемлекеттердің кейбір аймақтарында есте ұстарлықтай бүліктердің туындауына септесуде. Мұның растамасына 2009 жылы Өзбекстанның Андижан қаласында орын алған қантөгісті, 2016 жылдың 5-6 маусымында Қазақстанның Ақтөбе қаласында болған атысты, 2016 жылдың 29 тамызында Қырғызстан астанасы Бішкек қаласындағы Қытай елшілігіндегі жарылысты оқиғаларды мысалдауға болады.

Демек, жалған діни ағымдар мен діни экстремистік ұйымдар өкілдерінің өңір аумағында қызметтенуінің алдын алу шаралары әрдайым жаңғыртылып отыруы тиісті өткір мәселе. Бұл талаптың өзектілігі Қазақстан, Қырғызстан және Өзбекстаннан университетте оқитын студенттер арасында жүргізіліп, жинақталған пікіртерім жауаптары сараптау қорытындыларымен де үйлесім тауып жатты. «Террористік актілер жасайтындардың көпшілік бөлігі діни сауатсыз болып келеді. Рухани азық іздеп келген адамға дін атын жамылған теріс ағым ұстанушылар кедергі болады. Қоғамда шешілмей жүрген мәселелерді қозғап, өздерін қорғаныш есебінде көрсеткісі келеді» [1].

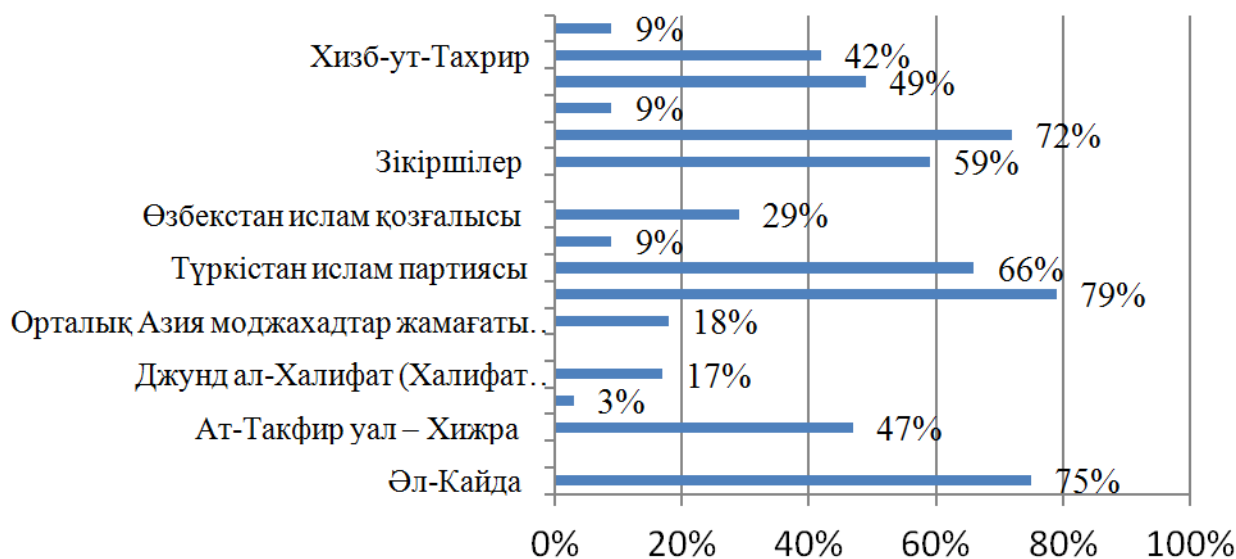
Мысалы, «Сіз төменде көрсетілген діни экстремистік ұйымдардың қайсысының лаңкестік әрекеттерінен хабардарсыз?» деген сұраққа қайтарылған жауаптардың пайыздық көрсеткіші төмендегіше көріністенген-ді.

Расында да, жоғарыдағы мәліметтерден байқалып тұрғанындай, сондай-ақ, сұхбатқа тартылғандардың ой ағымдарына қарағанда студенттер бірқатар діни экстремистік ұйымдардың, соның ішінде, «салафилік қозғалыстың», «нұршылдардың», «таблиғи жамағаттың», «зікіршілердің», т.с.с. эмиссарларының бүлдірушілік әрекеттерінен хабардар.

Бұл түсінікті де.

Себебі ортаазиялық республикалар отарлаушы Ресей бұғауынан босап, тәуелсіздікке ие болған алғашқы жылдардағы дүрбелеңді кезеңдерде қаптап кеткен әртүрлі діни эмиссарлар жергілікті мұсылмандықты тұтынған халықтарды өз қатарларына тартып бақты. Ол үшін олар исламда әуел баста болмаған біршама ғибадаттық рәсімдерді тұтынбауға, тек таза уаххабилік діни әдет-ғұрыптарды ұстануға үгіттеді. Қолдарынан келгенше жергілікті мұсылман діни басқармаларынан бөлек өздерінің діни қауымдастықтарын құруға әрекеттенді. Ол үшін олар жергілікті тұрғындар, соның ішінде, жұмыссыз жүрген

жастар арасында ақша таратты. Сөйтіп, оларды өз қатарларына тартты. Теріс оқытып, зайырлы мемлекеттер заңдарына бағынбауға, көпірлерге (құдайсыздарға) қарсы «әлемдік жиһадқа» дайын болуға, аят-хадистерді түсіндірулерде әлеуметтік-тарихи, рухани-саяси өмір талаптарын, он төрт ғасырлық ислам мәдениеті мен ғылым қорын мойындамауға үгіттеді. Жастарды Орта Азия елдері мен Қазақстан аумағында бүлік тудыруға дайындады. Қолдарынан келгендерінше шынайы діни сенімдерге жат пікірлер мен бұзақылық қылықтарды, жүгенсіздік амалдарын алып-ұшпа мінезді жастардың құлағына құйды. Олардан сунниттік бағыттан тармақтанатын шафи мазхабындағылар, шииттер, «құрбаншылар», «ахмадия жақтастары», «боз гурд», «алла аят», «салафизм» идеологиясын насихаттаушылар да қалыспады. Қолдарынан келгендерінше жұмыссыз бос сандалып жүрген жастарды алдап-сулап қатарларына тартып бақты. «Бұқаралық санада дәстүрлі/дәстүрлі емес діндер туралы идеологема тамырын жайған, дәстүрлі және жаңа діндерді нақты қабылдау, ажырату, бағалау, олардың рөлі мен қоғам өміріне ықпалын саралап түсіну қалыптасқан. «Дәстүрлі» деп аталатын және қабылданатын діндер ұлттық өмір салтына,

6-диаграмма. Сіз төменде көрсетілген діни экстремистік ұйымдардың қайсысының лаңкестік әрекеттерінен хабардарсыз?

мәдениетке және өркениеттің түріне сәйкестендіріледі, оларға тиесілілік этникалық топ өкілдері үшін айқын» [2].

Кейіндеу келе бұл ағымдардың Орталық Азия елдері мен Қазақстанда қызметтенулеріне тыйым салынғандығына қарамастан, олардың тыйым салынғанға дейін даярлап үлгерген жергілікті «ізбасарлары» жасырын түрде қатарларына жастарды тартуларын тоқтатпады. Қатарларын көбейту үшін олар әртүрлі әдістерді, соның ішінде, интернет желісін де пайдалануда.

Сондықтан да болар, қазір өңірдің, соның ішінде, Қырғызстанның оңтүстік, Қазақстанның батыс аймақтарында жалған діни ағымдардың, соның ішінде, «салафиттік» ағым идеологиясына елтіген жастардың едәуір шоғыры барлығы анықталып отыр.

Бұл ағымның негізін салушы 1263–1328 жылдар аралығында өмір сүрген шейх-уль-ислам Такауиддин Ибн Таймия болып табылады. Қазіргі кездегі көптеген діни террористік және экстремистік ұйымдар Ибн Таймияның жазылымдық еңбектеріне сүйенеді.

Ибн Таймияның бұл еңбегін ағылшындардың барлау қызметі Саудиялық Мухаммад ибн Абдул Уәһһаб (1703–1792) деген теологқа XVIII ғасырда өңдетіп, қайта жаңғыртты. Ағылшын үкіметінің күштеуі келе-келе бірқатар араб елдерінде бұл діни доктринаны негізгі діни сенімге айналдыртты.

Қазіргі діни танымда бұл доктринаның атауы «Уәһһабизм» немесе «Салафизм» деп ұлықталады. Өзіндік бір ерекшелігі, кез келген мәселенің шешімін тек Құран аяттары мен Пайғамбар хадистері шеңберінде қарастыруға уағыздайды. Сонымен қатар, исламда әуел баста болмаған деп, мұсылмандықты кейіндеу қабылдаған халықтардың өз салт-дәстүрлеріне және әдет-ғұрыптарына тән жөн-жоралғылардың мұсылмандық рәсімдерде орындалуын қаламайды. Мұсылмандық парыздардың тек қана уаххабилік дәстүр негізінде орындалуын қалайды. Аят, хадистерді түсіндірулерде олардың сыртқы көріністерін тілге тиянақ етіп, олардың, жалпы исламның бейбітшілігі меніне, имандылыққа ұйыту мазмұнына, мейірімділікке, қайырымдылыққа, ізгілікке

үндеу, адамгершілікке шақыру, адалдық, тазалық, жомарттық жолын ұстану қағидаттарының мән-мағыналарына терең бойлай бермейді. Белгілі бір ережеге, қағидаға, арнайы тәсілдерге сүйеніп келген исламның он төрт ғасырлық мәдениеті мен ғылым қорын жоққа шығарады. Белгілі бір (ханафи сияқты) мазһабты түпкілікті ұстануға қарсылық білдіреді. Мұның бәрін олар ондаған ғасырлар бойы белгілі бір мазһабты, мысалы, осы уақыттарға дейін ханафи мазһабын ұстанып келе жатқан Орта Азия елдері мен Қазақстанда бүлік туғызу үшін кеңінен насхаттап, пайдалануда.

Уаххабилік-салафилік бағыт догматтарының Қазақстанда, Қырғызстанда және Өзбекстанда біраз уақыт бойы насихатталуына біршама уақыттар бойы жергілікті діни басқармаларды Сауд Арабиясында оқып келген діндарлардың басқаруы да себепші болды.

Солардың біржақты үгіт-насихаттарының нәтижесінде өңір халқының біршамасының құлағына уаххабилік-салафилік бағыт догматтары сіңірілді. «Экстремизммен күрестің түрлі жолдары бар, бірақ біздегі күрес тек радикализация дегеніміз діни сауатсыздық деген түсініктен туындап отыр. Ал анықтап қарайтын болсақ, радикалды идеологияға тарту процесінің тамырлары біздің жағдайымызда, ең алдымен, әлеуметтік және психологиялық себептерде жатыр», – дейді әлеуметтанушы Серік Бейсембаев [3].

Дей тұрғанмен, алғашында «ресми исламның» насихатына елтіген жергілікті халық «солақай» имамдардың біржақты, тек уаххабилік дін тұтыну салтын мадақтап, ата-баба ұстанған салт-дәстүрден алыстауға шақыруларын құп көрмей, әрі олардың ақыл-ой, білім, ғылым, мәдениет жетістіктерін пайдаланудан бас тартуға үгіттеулерінен шошып арғы ата-бабалары ұстанған ислам дінінің Ханафи мазһабына қайта бет бұрды.

Салтымыз бен бейбітшілік көзқарасымызға жат дәстүрлі емес діни ағымдарды батыстық алпауыт мемлекеттердің сыртқы барлау қызметтері қаржыландыратынын білгеннен кейін жергілікті халық радикалды ағымдардың үгіт-насихаттарынан мүлдем аулақтана бастады.

Мұны сұрауға тартылған студенттер де байқаған (98,3%). Ал, олар сұрау сұрағына қайтарған жауаптарында бүлдіруші күштерге дем берушілер қатарында төмендегілер де бар деп есептейді.

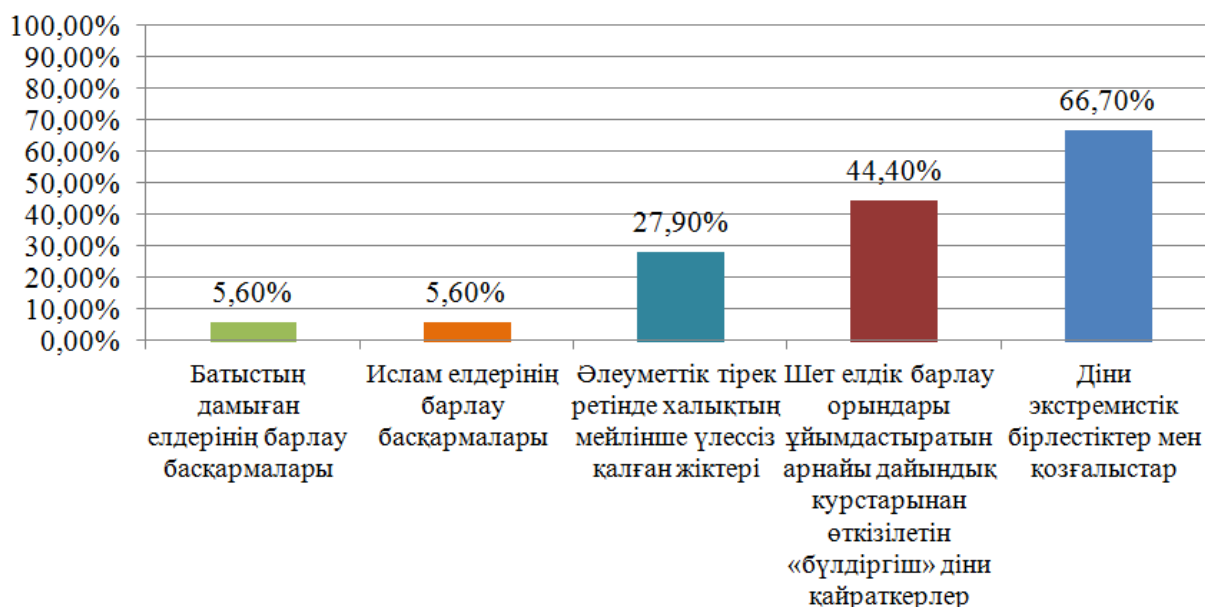
Шынында да, бүгінде әлемдік кеңістіктің белгілі бір аймақтарында бүлік туғызып, сол өңір халқын қан жұтқызып жүрген діни экстремистік ұйым содырларының әрекеттері белгілі бір барлау орталығынан басқарылып, алпауыт мемлекеттердің мүдделері мен саяси талаптарының орындалуы үшін жасалып жүргендігі баршаға мәлім. Тапсырма берушілер де (алпауыт мемлекеттер), орындаушылар да (Аль-Каида, ДАИШ, Талибан, т.б.) белгілі. «Ойын» алаңдары: Таяу Шығыс. Одан беріректе Ауғанстан, Кашмир, Синцзян. Жақын көкжиекті жобада: Түркия, Орта Азия елдері.

Осыған қарап-ақ соңғы жылдары жалған діни ағымдар мен діни экстремистік ұйымдар эмиссарларының үгіт-насихаттары не себептен өңірде қайтадан жандана түскенін сезінуге болады. Алдын-алғы дайындық. Түпкі мақсат өңірдің әртүрлі діни ұстанымды халықтарын өзара араздастырып, ұрыс-керістендіруге, сөйтіп, өңірде ішкі тұрақсыздық тудыру. Реті келсе, өңірдегі мемлекеттердің көзін құртып,

өз биліктерін орнықтыру. Жергілікті байлық көздерін тегін иелену.

Осыны көздеген алпауыт мемлекеттер тарапынан қаржыландырылып, олардың айдауымен өңірде бүлік тудыруға жұмылдырылған діни жалған ағымдар мен діни экстремистік ұйымдардың жандайшаптары қазірдің өзінде-ақ жергілікті бұқара көпшіліктің, әсіресе, жастар арасында үгіт-насихат жұмыстарын жасырын жүргізіп, қатарларын көбейте түскен. Оның дәлеліне жалған діни ағымдар мен діни экстремистік ұйымдар эмиссарларының айдап салуымен бірнеше мың өңір жастарының Сирия мен Иракта соғыс жүргізіп жатқан ДАИШ содырларының қатарында көрініс беруін мысалға келтіруге болады. Солардың бірі Өзбекстан тумасы Абдуқадір Машарипов деген содыр 2017 жылдың бірінші күні Ыстанбұлдағы түнгі клубтардың біріне оқ жаудырып, 39 адамның өмірін қиған. 2017 жылы жасалған 1099 террористік актіден қайтқан 7455 адамның өліміне Орталық Азия елдерінен ДАИШ қатарында соғысып жүрген содырлар себепші болған.

Өңір тұрғындары арасында уаххабилік-салафилік ағымның «ат-Такфир уал-хиджра», «Салафи-жихад», сондай-ақ «Хизб-ут-тахрир», әсіресе, «Таблиғ жамағаты» атты эк-

7-диаграмма. Бүлдіруші күштер

тремистік топтарының өз қатарларына тарту жұмыстары белең алған. Мысалы, штаб пәтері Пәкістанның Пенджаб провинциясының Райван елді мекенінде орналасқан «Таблиғ жамағаты» діни экстремистік ұйым эмиссарларының Қырғызстанға және Қазақстанның оңтүстігіне ене бастауы 1995 жылы байқалған.

Өздерінің діни ұстанымдық догматтарын кезбелік жасай жүріп насихаттайтын «Таблиғ жамағаты» қозғалысы алғаш рет Үндістанда сипат алған. Парсы бұғазы елдері тарапынан қаржыландырылатын бұл ұйым әлемнің көп елдерінде жұмыс жасайды. Соңғы анықтаулар бойынша, бұл ұйымның, мысалы, «Аль-Каида», «Харакат әл-Мужаһиддин», «Харакат әл-Жиһад Ислам», ДАИШ сияқты террористік топтармен тікелей байланыстықтары бар. Ұйым эмиссарлары кезбелік жасай жүріп, бұқара көпшілікпен қоян-қолтық араласатын көрінеді. Сөйте жүріп олардың арасынан осылар айтқанымызбен жүреді, бұйрықталған тапсырмаларды бұлжытпай орындайды деп есептеп, өздері таңдаған бос белбеу кейдей-кепшіктерді, жұмыссыз бос жүрген жастарды бөліп алып, оларға қаржылай жәрдем көрсете бастайды. Қатарларына қосып алып, әбден сеніміне кіргендерін Пәкістандағы әскери дайындық лагерлерінде жаттықтырып алып, Сирия мен Иракта соғысып жүрген содырларының қатарын толықтыруға аттандырады.

Сондықтан болар, «Таблиғ жамағаты» діни экстремистік ұйымының қызмет етуіне көп елдердегі сияқты Орталық Азия елдері мен Қазақстан да сот шешімімен тыйым салынған.

Жалған уағыздармен діндар жамағатты адастырып, қылмыстық жолға итермелеп отырған діни ұйымның бірі – «Хизб-ут-тахрир». Оның әрекеттері қоғамдағы этникааралық (еврей ұлты мен АҚШ азаматтарына қарсы) және конфессияаралық (христиандар мен басқа діндерге қарсы) қатынастарды бұзуға бағытталып, қоғам тыныштығын бұзуды көздейді. Ислам талаптары үстемдік ететін тұрмысы нашар халықтың арасында жүргізуге тырысады. Сондағы мақсаты – оларға материалдық көмек көрсете отырып, өз қатарын толықтыру.

Ал, уаххабилік-салафиліктер қатарында өңір халықтарын дәстүрлі ханафи мәзхабы сенімдеріне және өңірдегі мемлекеттік құрылымдар мен олардың заңдарына қарсы «жиһадқа» шақырып жүргендер, әрі сол жолда қантөгіс болуын қалайтындар – «такфиршілдер». Олар қазіргі әлемдік кеңістіктегі тұрақтылықты бұзып, әлемдік деңгейде мұсылмандық ұлы халифат құруды қалайды. Такфиршілдер үшін ұлттық құндылықтар мен ерекшеліктердің, салт-сананың, дәстүрдің, әдет-ғұрыптың, жөн-жоралғының ешқандай да мәні жоқ. Бұл қозғалыстың негізін қалаушы мысырлық Мустафа Шукри есімді шейх. Қазіргі таңда «әт-Такфир уәл хиджра» эмиссарлары өңірде жасырын түрде өте сақ жұмыс істеуде. Бұл ұйым мүшелері «такфир» идеологиясын қолдамайтын барлық мұсылмандарды «кәпір» деп есептейді. Өңірдегі зайырлы мемлекеттерді кәпірлер елі («Дар-уль куфр») деп атайды. Жергілікті барлау қызметі қызметкерлері 2017 жылдың 5-6 маусымында Ақтөбе қаласында болған террорлық актіні ұйымдастырушылар осы ұйымның эмиссарлары болып қалуы мүмкіндігін теріске шығармайды. Сонымен қатар, оның дәлелі ретінде Ақтөбе қаласы мен облыс аумағынан тәркіленген экстремистік бағыттағы 670 брошюра мен шағын кітапшалардың, аудиожазбалар мен үнпарақтардың 334-і салафилік ағымның осы тармағына тиістілігін мысал етеді.

Демек, уаххабилік-салафилік бағыттың ғана емес, діни ұстанымымызға жат барлық діни ағымдарды өңірден түпкілікті алыстатуға ықпал ететін құқықтық нормалар қатайтыла түсуі тиіс. «Біздің асыл дініміз, керісінше, қоғамдық тұрақтылықты, ізгілікті, ұстамдылықты уағыздайды. Ал, лаңкестіктің ұлты да, діні де жоқ. Сол себепті нағыз мұсылманның лаңкес болуы әсте мүмкін емес [4].

Бұл фокус-топтық сұхбатқа тартылған студенттердің ғана емес, сауалнама сұрақтарына жауап қайтарған барлық студенттердің қалауы (8-диаграмма).

«Шынында да, - дейді фокус-топтық сұхбатқа тартылған түркиялық студенттер, – ислам дінінің бейбітшіл мәнін әбден бұр-

8-диаграмма. Сіз бұлдірушілікке және терроризмге қарсы күресте қандай шаралар қолданылуы тиіс деп ойлайсыз?

малаған діни фундаментализм мен экстремизм аймаққа барынша енген. Сондықтан өңір мемлекеттері оларды аймақтан аластату үшін қатаң шараларды қолданғаны абзал». Өйткені жергілікті тұрғындар арасында исламның шынайы адамсүйгіштік, гуманистік сезімдерге толы бейбітшіл мәнін түсіндірудің аздығынан, бос кеңістікті әртүрлі лаңкестікке үйір экстремистік ұйымдар пайдаланып кеткен. Оның үстіне аймақта (Қазақстанды қоспағанда) әлеуметтік-экономикалық жағдай мен тұрмыстық ахуал төмендеу. Ал бұл мәселелерді шешуде жергілікті билік органдары қауқарсыздық танытуда. Осының бәрі жинақтала келіп, жергілікті тұрғын халықтарды сүйенішті діннен іздеуге итермелеуде.

Орталық Азия бұрыннан-ақ ислам кеңістігіндегі аймақ. Сондықтан ислам дүниесін дүрсілкіндірген (саяси, әлеуметтік, экономикалық, рухани, идеологиялық, адамгершілік-имандылық, этникалық-ұлттық) мәселелер бұл аймақ тұрғындары (аймақ халықтарының 90%-дан астамы ислам дінін ұстанатындығын ұмытпалық) үшін де бас ауыртып, жүрек сыздатар маңызды мәселелер санатында саналады. «Мемлекетіміз терроризммен күрес туралы барша 13 халықаралық әмбебап конвенцияларға қосылған» [5].

Айталық, жергілікті тұрғын халықтардың ислам дінін ұстанатын басым көпшілігі АҚШ

пен Батыстың дамыған мемлекеттерінің Израильді жақтап, мұсылман елдеріне біржақты қысым көрсетулеріне, АҚШ-тың Иерусалим қаласын Израильдің астанасы деп қабылдауына кәдімгідей қарсы.

Демек, Орталық Азия республикаларының ұлттық және мемлекеттік егемендіктеріне қауіп төндіретін сыртқы және ішкі факторларды екселегенде осы екі жақтан да туындайтын қауіп-қатерлерге бірдей назар аударған жөн. Десек те, түркиялық студенттер топшылағандай, жергілікті билік органдарына текетіретін себептерін сырттан іздегеннен гөрі ішкі қауіп-қатерлерге айрықша назар аударғандары жөн сияқты, әрі мұндай болжам негізсіз емес. Оған университетте жоғарыда аттары аталған мамандықтарда оқитын студенттер 2016 жылы жинастырған пікіртерімдегі сауалнама сұрақтарына қайтарылған жауаптар дәлел бола алады.

Сауалнама сұрақтарына қайтарылған жауаптарды талдау барысында сұралған респонденттердің сыртқы себептерге қарағанда ішкі қауіп-қатерге айрықша назар аударатындығы байқалған.

Қорыта айтқанда, діни экстремизмге қарсы күрестің бірден-бір пәрменді құралы – діни ағартушылық жұмыстарын көтеру, діни үгіт-насихатты күшейту. Өз дінін терең білетін адам ешқашанда экстремистердің

Ішкі қауіп-қатерлер

№	Ішкі себептер	%
1	Әлеуметтік-экономикалық жағдай мен тұрмыс деңгейінің төмендігі (Қырғызстан, Өзбекстан)	21,8
2	Оны шешудегі жергілікті биліктік құрылымдардың қауқарсыздығы (Қырғызстан)	17,3
3	Сыбайлас жемқорлықтың жоғарылығы (Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан)	15,7
4	Өңірде діни экстремистік ұйымдар қызметінің қайта жандануы	18%
5	Демократиялық үрдістердің баяулығы, биліктегілердің демократиялық үрдістерге жат саясат ұстануға үйірлігі (оппозицияға, БАҚ-на қысым көрсетуі, адам құқықтары мен еркіндігінің шектеулігі, т.т.) (Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан)	17,8
6	Билікке талас, жекелеген ықпалды топтар, олигархтар арасындағы талас (Қырғызстан)	9,4

қолшоқпары болмайтыны, олардың торына оп-оңай түспейтіні белгілі. Мысалы, Е.Г. Ляхов «Халықаралық қылмыс (халықаралық терроризм) мына төрт жағынан квалификациялануы қажет деп есептейді: субъект, субъективтік жағы (кінә), объект, объективтік жағы (әрекет, әрекетсіздік, құқыққа қайшылық, себептік-салдарлық байланыс)» [6, 312 б.]. Бұл пікір келісуге тұрарлық, бірақ бұл жөнінде халықаралық құқықтық актілерде толыққанды, әрі нақты ұғымда бекітілген норма жоқ. Яғни, қарастырылып отырған қылмысқа қатысты құқықтық анықтаманы жобалап, қабылдау қажет.

Десек те, діни экстремизмге қарсы күресте азаматтардың конституциялық құқықтары, ар-ождан бостандығы бұзылмауы тиіс. Белгілі бір дәстүрлі дінді тұтынушының діни сезімдері қорланбағаны жөн. Сонымен қатар, діни радикализмге қарсы күресте аймақ елдерінің шет елдермен қарым-қатынастарына, сыртқы саясат саласындағы абыройы мен мүдделеріне нұқсан келтірілмеуі тиістігін ұмытпаған да жөн. Сондай-ақ, діни экстремизмге қарсы жүргізілетін үгіт-насихат жұмыстарына ұлттық диаспоралар пен ұлттық мәдени бірлестіктерді де тарта білген дұрыс. Бұл тұрғысында Қазақстанда өнеге тұтарлық тәжірибе жинақталған. Сондықтан да болар Қазақстан-

да мемлекеттік органдар мен діни бірлестіктер арасында өзара түсіністікті, әрі сенімді байланыстар орныққан. Конфессиялардың басшылары Қазақстан халықтары Ассамблеясының мүшелері болып табылады. Діни бірлестіктер жетекшілерінің қоғамдық-саяси шараларға қатысуы, олардың өздерінің дінге сенушілерінің мүдделерін жергілікті және ең жоғары биліктердің деңгейінде көтеріп, ұсынулары дәстүрге айналған.

Сонымен қатар, Қазақстанда жұмыссыз жүрген жастарды кәсіптік-техникалық бастауыш және орта оқу орындарында тегін оқытып жұмыстандыру, сөйтіп, олары әлеуметтендіріп, қоғам өміріне толыққанды маман етіп қосу жұмыстары қолға алынған. Ал, мұның өзі көңіл жұбанушытарын діннен табуға тырысқан жастардың санын азайтып, оңтайлы жағдайды өз пайдаларына жаратуға ұмтылған радикалды діни ағымдардың жолын кесе-кестей түсуде. Дей тұрғанмен, радикалды діни ұйымдардың бүлдірушілік әрекеттерін біржолата ауыздықтау өңір мемлекеттері бұрынырақта қабылдаған діни қызмет және діни бірлестіктер туралы қабылдаған заңдарды экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша жаңа баптармен және барынша қатайтылған нормалармен толықтырмайынша, қауіпсіздік мәселе-

сінің шешілмейтін түрі бар. Мұны ескерген жөн. Онымен қатар, діни экстремизм мен терроризмге қарсы күрес қарсы барлау қызметі, дактилоскопиялық және геномдық тіркеу, пробацация, ақпараттық қауіпсіздік, т.с.с. мәселелер бойынша заң жобаларын дайындаып, тез арада қабылдауды қажетсінеді.

Кейбір діндар жандардың ханафи мәзхабы ілімін мойындамауының, ұлттық мінәжат ерекшеліктерін жоққа шығаруының, қыз-келіншектердің «хиджаб» киюді, ер-азаматтардың шалбарларының балағын қысқартып, ұзын сақал өсіруді «модаға» айналдырып алуының себептері, олардың мұсылмандықты тұтынудың өңірлік ерекшеліктерін білмеулерінен туындауда.

Сондықтан жергілікті дін басқармалары діни ағартушылық, үгіт-насихаттық іс-әрекеттерінде ислам дінінің өңір халықтарының табиғатына, ұлттық болмысына, салт-дәстүріне, әдет-ғұрыптарына, жөн-жоралғыларына тән ең жақын дәстүрлі ұстанымы – Ислам Ағзам Әбу-Ханифа мәзхабының қағидаттарын және оның теріс пиғылды діни ағымдардан айырмашылығын жан-жақты негіздеп, түсіндіре білулері керек. Патриотизм, отанды сүйу, өңірде тұрақтылықтың сақталуы, аймақ елдерінің гүлденіп, көркеюінің, лайықты молшылықта өмір сүруінің кепілі болып табылатындығын әркімге ұғындыра білуі жөн.

Әрине, бұған қарап осы уақыттарға дейін өңірде діни ағартушылық, үгіт-насихаттық жұмыстар атқарылмаған екен дегендей ой тумасы анық. Атқарылып келе жатқан өнегелі іс-әрекеттер сан жеткісіз. Дей тұрғанмен, діни-ағарту жұмыстарының жандандырыла түсуі артық етпейді. Қайта өңір тұрғындарының, әсіресе, жастардың радикалды діни ағымдардың теріс пиғылды үгіт-насихаттарына ұйып, оларға ілесіп кетпеулеріне, діни экстремизмге қарсы күресте белсенділік танытуларына ықпал етеді.

Қорытынды. Жоғарыда айтылған ұсыныстарды жүзеге асырумен қатар, өңір мемлекеттерінің дін істері мен азаматтық қоғам министрліктері бірлесіп, жыл сайын Түркістан қаласында ғылыми-практикалық семинар өткізіп отырса, сөйтіп, діни экстремизм мен терроризмнің таралуының алдын алу үшін не істеуі және қалай істеуі керектігі жөнінде пікір алмасып, тәжірибелерімен бөлісіп отырса, нұр үстіне нұр жауар еді. Мұндай пікір алмасулар әртүрлі дін өкілдерінің арасында дінаралық келісімдерді нығайтуға да ықпал етеді. Өңірдегі діни басқармалардың жергілікті бөлімшелері жетекшілері мен облыс, қала, аудан әкімдіктері жанындағы дін істері жөніндегі департамент басшылары арасындағы қарым-қатынасты да қиюластыра түседі. Радикалды діни ағымдар эмиссарларының жастарды өз қатарларына тартуының да алдын кеседі. Конфессияаралық қатынастарды үндестіріп, мемлекеттік органдар мен діни ұйымдар арасындағы үнқатысуларды да шыңдай түседі. Ең бастысы – діни ағартушылық және үгіт-насихаттық жұмыстардың сабақтастығын тудырып, тиімділігін арттырады. Мемлекетаралық ақпараттық-насихаттық топтарды құруға да дәнекерлік жасайды. Ақпараттық-насихаттық топ жұмыстарына қалың жұртшылықты: оқушыларды, студенттерді, ауыл жастары өкілдерін, оқытушыларды, құқық қорғау орындары мен прокуратура қызметкерлерін, түзеу мекемелеріндегі жазасын өтеушілер өкілдерін, конфессия басшыларын, жергілікті діндарларды, т.б. тартуға септеседі. Мұндай ақпараттық-насихаттық топтардың мақсаты – елді мекендерде үгіт-насихаттық жұмыстар жүргізіп, дәстүрлі діндердің бейбітшілік сүйгіштік мәндерін, олардың теріс пиғылды діни ағымдардан айырмашылығын түсіндіріп, діндарлардың, соның ішінде, ең алдымен, діндар жастардың радикалдық идеяларды қабылдамау ақуалын қалыптастыру болуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1. Ақнұр Н. Діни экстремизм мен терроризм ерекшеліктері. [Электрон. ресурс] – URL: <https://www.astana-akshamy.kz/dini-ekstremizm-men-terrorizm-erekshelikteri/> (Қаралған күні: 02.02.2021)

2. Буrowa E., Назарбетова A. Институциональные факторы религиозно-мотивированного экстремизма // Қоғам & дәуір. – 2019. – №2(62).
3. Сұлтан Ә. Қазақстандағы экстремизммен күрес: миллиондар қайда кетіп жатыр? [Электрон. ресурс] – URL: <https://cabar.asia/> (Қаралған күні: 02.02.2021)
4. Оңғаров E. Болмысы бұлыңғыр, мазмұны маргиналды діни ағымдар. [Электрон. ресурс] – URL: <https://abai.kz/post/view?id=1475> (Қаралған күні: 02.02.2021)
5. Анаш Д. Терроризммен күрес – баршаның міндеті. – URL: <https://egemen.kz/article/163332-terrorizmmen-kures-%E2%80%93-barshanynh-mindeti> (Қаралған күні: 02.02.2021)
6. Алимов К.З. Теория международных отношений и международного права. – Ташкент: ООО «Ал-Фабасервис», 2017. – 512 с.

Д.Н. Алтынбек, Б.К. Сердали, О.Н. Нускабаев

Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясауи, Туркестан, Казахстан

Методика социологического исследования в медиасфере

Аннотация. В статье обобщены взгляды на текущую социально-политическую, культурную и экономическую ситуацию в контексте социологических исследований в журналистике. Проведен анализ взглядов молодых людей на то, каким традиционным религиям они следуют, уровня их религиозных знаний и того, что они должны делать против деятельности нетрадиционных религиозных движений и религиозных экстремистских организаций и их деструктивной деятельности. Используются такие методы, как пилотные исследования, интервью в фокус-группах, экспресс-опросы, опросы в социальных сетях, их выборочное размещение по отраслям и случайные опросы, а также метод многоэтапной случайной выборки социологии в журналистике. Были реализованы количественный и качественный подходы к сбору данных. Методы использовались для организации и использования фокус-групп, хранения, обработки, сравнения статистики, использования результатов в исследованиях СМИ, выбора новых методов и запросов. Рассмотрены эффективность социологического исследования, выбор респондентов, открытые и закрытые типы, методы опроса (анкетирование, контент-анализ, экспертное интервью, глубинное интервью, телефонное интервью и др.). Также четко сформулированы цели и задачи контент-анализа в СМИ. Не остались в стороне проблемы социологического исследования (организация, планирование, признание социальной реальности) в работе редакции.

Ключевые слова: социология журналистики, опрос, респондент, экспресс-опрос, тюркоязычная среда, интернет, социальная сеть, религиозный экстремизм.

D.N. Altynbek, B.K. Serdali, O.N. Nuskabaev

Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

Sociological research methodology in the media sphere

Abstract. The article summarizes the views on the current socio-political, cultural and economic situation in the context of sociological research in journalism. The study is aimed at analyzing the views of young people on what traditional religions they follow, the level of their religious knowledge and what they should do against the activities of non-traditional religious movements and religious extremist organizations and their destructive activities. The article, written using research methods such as pilot studies, rapid surveys, focus group interviews, uses the method of multistage random sampling of sociology in journalism. Quantitative and qualitative approaches to data collection have been implemented. The methods were used to organize and use focus groups, store, process, compare statistics, use the results in media research, select new methods and queries. The effectiveness of sociological research, the choice of respondents, open and closed types, survey methods (questionnaires, content analysis, expert interviews, in-depth interviews, telephone interviews, etc.) are considered. The goals and objectives of content analysis in the media are also clearly formulated. Methods

used were social media polls, selective placement by industry, and random polls. The problems of sociological research (organization, planning, recognition of social reality) in the work of the editorial board were not left aside.

Keywords: sociology of journalism, survey, respondent, express survey, Turkic-speaking environment, Internet, social network, religious extremism.

References

1. Aknur N. Diny ekstremizm men terrorism erekshelikteri [Features of religious extremism and terrorism] [Electronic resource] Available at: <https://www.astana-akshamy.kz/dini-ekstremizm-men-terrorism-erekshelikteri/> (Accessed: 02.02.2021). [in Kazakh]
2. Burova E., Nazarbeto A. Institucionalnye factory religiozno-motivirovannogo ekstremizma [Institutional factors of religiously motivated extremism], Kogam & daur [Society & era] 2019. №2(62). [in Russian]
3. Sultan A. Kazahstandagy ekstremizmmen kures: milliondar kaida ketip jatyr? [Fighting extremism in Kazakhstan: where are millions goin] [Electronic resource] Available at: <https://cabar.asia/> (Accessed: 02.02.2021). [in Kazakh]
4. Ongarov E. Bolmysy bulungyr, mazmuny marginaldy dini agymdar [The essence is blurred, the content is marginal religious movements] [Electronic resource] Available at: <https://abai.kz/post/view?id=1475> (Accessed: 02.02.2021). [in Kazakh]
5. Anash D. Terrorizmmen kures – barshany mindeti [The fight against terrorism is the task of all] [Electronic resource] Available at: <https://egemen.kz/article/163332-terrorizmmen-kures-%E2%80%93-barshanyh-mindet> (Accessed: 02.02.2021). [in Kazakh]
6. Alimov K.Z. Teoriya mejdunarodnyh otnoshenii i mejdunaraodnogo prava [Theory of international relations and international law] (Tashkent, Al-Fabaservis, 2017, 512 p.). [in Russian]

Авторлар туралы мәлімет:

Алтынбек Дәулет – негізгі автор, магистрант, Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан.

Сердәлі Бекжігіт – ф.ғ.к., профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан.

Нұсқабаев Оразбек – с.ғ.д., профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан.

Altynbek Daulet – **The main Author**, Master's Degree Student, Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.

Serdali Bekzhigit – candidate of philological sciences, professor, Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.

Nuskabaev Orazbek – Doctor of Science, Professor, Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.

С.Б. Рыскелдинова
Қ.Ө. Сақ

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: salta_918@mail.ru¹, kaisak1964@yandex.kz²)

Сөз бостандығы — демократияның басты талабы

Аңдатпа. Қазақстанның бұқаралық ақпарат құралдары кеңестік медиа жүйеден қалған қиыншылықтарды бастан кешуде. Оның салдары тәуелсіз журналистикаға кедергі келтіретін және оны шектейтін бұрынғы құрылымдардың қалдықтары әлі де байқалады. Аталған мәселе бұқаралық ақпарат құралдары дербестігінің қазіргі жағдайын зерттеу кезінде өзекті болып табылады. Осы тұрғыда мақала авторының негізгі идеясы — сөз бостандығы және журналист дербестігін жүзеге асыруды — демократияны дамытудың және азаматтардың басқа құқықтарын қамтамасыз етудің қажетті алғышарты екендігіне негізделген. Егер мемлекет елді қалай басқару туралы түрлі идеялардың ашық және әділ бәсекелестігіне жол бермесе, демократиялық көпшілік қолдаған мықты идеялардың басым болатындығына кепілдік жоқ. Сонымен қатар, ақпарат ағынын шектеу, журналистика дербестігіне жол бермеу — адам құқығының бұзылуына әкеліп соғады. Автор мақалада сөз бостандығы халықаралық құқықтағы шынайы мазмұнына шолу жасайды, басқа елдер мен аймақтардағы озық тәжірибелерге мысал келтіріп, жетекші халықаралық және қоғамдық ұйымдар, сондай-ақ, бүкіл әлемнің сарапшылары әзірлеген концепцияларды ұсынады.

Түйін сөздер: бұқаралық ақпарат құралдары, сөз бостандығы, журналист дербестігі, демократия, ашық қоғам, халықаралық құқық, адам құқығы.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-134-1-27-36>

Түсті: 25.01.21 / Қайта түзетілді: 20.02.21 / Жарияланымға рұқсат етілді: 17.03.21

Кіріспе. 1991 жылы КСРО ыдырағаннан кейін, құрамында болған ендігі кезде тәуелсіз республикалар, соның ішінде, Қазақстан да демократияның жолына түсті. Барлық елдер БҰҰ мен ЕҚЫҰ сияқты халықаралық ұйымдарға кіру және адам құқықтарын қорғау жөніндегі шарттарды ратификациялау арқылы өздерін халықаралық қауымдастықтың мүшесі ретінде көрсетуге тырысты. Содан бері отыз жылға жуық уақыт өтсе де, Қазақстан мен басқа да ТМД елдері, әлі де коммунистік режим мұрасынан арылуға және ертеректе қабылданған халықаралық міндеттемелерді орындауға тырысып келеді. Билікті демократиялық жолмен беру әлі шындыққа жанаспайтын мәселе. Бұл елдерде адам құқығы әрдайым және барлық

жерде қорғала бермейді. Бұл проблемалар іс жүзіндегі демократияны да, адам құқықтарының мазмұнын да — шенеуніктер арасында ғана емес, қарапайым халық арасында да толық түсінбеушіліктен туындайды.

Адам құқықтары туралы заманауи түсінік Екінші дүниежүзілік соғыс аяқталғаннан кейін пайда болды. Бұған дейін мемлекеттің өз азаматтарына қатынасы әр елдің ішкі ісі болып саналды және халықаралық қауымдастықтың алаңдаушылығына ие болмады. Фашистік режимнің шетелдік және отандық азаматтарға қатысты бұрын-соңды болмаған зұлымдықтары мемлекеттің қадір-қасиетін қорғаудың халықаралық стандарттарын қабылдауға мәжбүрледі [1].

1945 жылы Сан-Францискода Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысын қабылдауға жиналғандар үшін, адам құқығы ең басты мәселе болды. Жарғыға құқықтар туралы халықаралық пактіні енгізу туралы ұсыныс қабылданбады, бірақ қорытынды құжатта адам құқығы туралы бес рет айтылып, оның 68 бабы БҰҰ-ның экономикалық және әлеуметтік мәселелер жөніндегі кеңесін адам құқықтары жөніндегі комиссия құруға міндеттеді [2]. БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі комиссиясы құрылғаннан кейін, әлемнің барлық елдері мен мәдениеттерінің адам құқықтарына қатысты мүмкіндігінше ортақ құндылықтарын көрсететін стандарттар әзірлеуге кірісті. Әзірлеушілер үшін маңызды мәселе ретінде болашақ құжаттың құқықтық сипаты болды. Бірқатар елдер БҰҰ-ның барлық мүшелері ратификациялайтын міндетті шарт жасасқысы келді; басқа мемлекеттер заңды күші жоқ, бірақ тұжырымы күшті және мәжбүрлі декларацияны жақтады. Нәтижесінде екі құжатты да тіркеу туралы шешім қабылданды. 1948 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясы бірде-бір қарсы дауыссыз, Адам құқықтарының Жалпыға бірдей Декларациясын (UDHR) қабылдады [3]. Содан кейін UDHR негізінде екі келісімшарт жасалды: Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт (ICCPR) және экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт (ICESCR) [4]. Екеуі де 1966 жылы қабылданды. 2006 жылғы 8 мамырдағы жағдай бойынша бұл Пактілерді 156 және 153 ел, соның ішінде Қазақстанда сәйкесінше ратификациялады.

Зерттеу әдістері. Сөз бостандығы тек идеялық ұғым немесе сөз тіркесі емес. Сөз бостандығы елдердің Конституцияларымен және олар қосылған халықаралық шарттармен бекітілген нақты заңды құқық. Сөз бостандығы құқығын жүзеге асырудың негізгі институты ретіндегі бұқаралық ақпарат құралдарының қызметін реттейтін Қазақстан Республикасының заңнамасы, Конституцияның тиісті ережелерінен, бірқатар кодекстерден, заңдардан, сондай-ақ, мемлекеттік және ведомстволық нормативтік құқықтық актілерден тұрады. Конституцияның норма-

лары жоғары заңды күші бар және тікелей қолданысқа ие. Қазақстанның ақпараттық заңнамасының негізін, Қазақстан Республикасы Конституциясының 1, 4, 5, 7, 12, 18, 20 және 39 баптары құрайды. Сөз бостандығы кейбір шектеулерге қарамастан, Қазақстан Конституциясының 20-бабымен қорғалған:

1. Сөз бен шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріледі. Цензураға тыйым салынады.

2. Әркімнің заң жүзінде тыйым салынбаған кез келген тәсілмен еркін ақпарат алуға және таратуға құқығы бар. Қазақстан Республикасының мемлекеттік құпиясы болып табылатын мәліметтер тізбесі заңмен белгіленеді.

3. Республиканың конституциялық құрылысын күштеп өзгертуді, оның тұтастығын бұзуды, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруді, соғысты, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-топтық және рулық астамшылықты, сондай-ақ, қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа бас ұруды насихаттауға немесе үгіттеуге жол берілмейді. [5]

Салыстырмалы талдау жасай тұра, сөз бостандығы саласындағы Қазақстан Конституциясының нормалары жалпы Халықаралық Азаматтық және саяси құқықтар туралы Пактінің 19-бабына сәйкес келеді [6]. Алайда 20-бапта көрсетілгендей шекараға қарамастан сөз бостандығын қолдану көзделмеген. Сондай-ақ, ақпарат алу және беру құқығы заңмен шектелуі мүмкін екені айтылған, бірақ мұндай заңның қоғамдық мүдделерді қорғау үшін қажет екендігі туралы шарт жоқ. Іс жүзінде бұл жеке департаменттердің немесе жеке кәсіпкерлік құрылымдардың мүдделеріне сәйкес, ақпарат алу мен тарату заңға тәуелді актілермен шектелетіндігіне әкеп соғады.

«Reporters Without Borders» халықаралық ұйымы кезекті 2020 жылға арналған сөз бостандығы рейтингін жариялады. Онда Қазақстан 180 елдің ішінде 157-орында тұр [7].

1-кестеде көрсетілгендей сөз бостандығы бойынша алғашқы бестікті Норвегия, Финляндия, Дания, Швеция және Нидерланды мемлекеттері басқарып отыр. Яғни, бұл мемлекеттерде сөз бостандығы жағдайы өте жақсы деңгейде. Қазақстан бұл тұрғыдан қиын жағдайдың соңында тұр. Яғни, Қазақстаннан

1-кесте. Сөз бостандығы индексі 2020

Мемлекеттер	2020 жыл рейтингі	Баспасөз бостандығының жағдайы
Норвегия	1	Өте жақсы
Финляндия	2	Өте жақсы
Дания	3	Өте жақсы
Швеция	4	Өте жақсы
Нидерланды	5	Өте жақсы
АҚШ	45	Қанағаттанарлық
Қырғызстан	82	Проблемалық
Ресей	149	Қиын
Өзбекстан	156	Қиын
Қазақстан	157	Қиын
Сингапур	158	Өте нашар
Қытай	177	Өте нашар
Солтүстік Корея	180	Өте нашар

кейінгі Сингапур 158 орында тұр, бұл ел сөз бостандығының өте нашар деңгейінің көшін бастап тұр. RSF ҚР Конституциясындағы БАҚ туралы заңға енгізілген өзгертулерге сүйене отырып, Қазақстанның рейтингтегі орнын төмендеткені көрінеді. Сонымен қатар, жергілікті билік органдарының сөз бостандығының кепілдіктерін қамтамасыз ету жөніндегі күш-жігері, журналистердің қызметіне заңдық және практикалық шектеулер деңгейі қарастырылған.

Ғылыми әдіснама. Көптеген зерттеушілер және заңгерлер тек қана қолайлы ақпаратты және қабылданған идеяларды құқықтық қорғау күткен нәтиже бермейтінің бірнеше рет атап өткен. Ағылшын философы Джон Стюарт Милл (1806-1873) қабылданған көзқарастарға қайшы келетін, ойларды айтуға мүмкіндік берудің маңыздылығы туралы төрт дәлел келтірді:

а) Егер пікірді айтпай ішіңізде ұстасаңыз, біз оның дұрыс болғанын немесе болмағаны туралы ешқашан біле алмаймыз. Басқа адамның пікірінің дұрыстығын жоққа шығару, адамның өзінің қатесіздігін көрсетеді.

б) Пікірлер мүлдем дұрыс немесе бұрыс сирек кездеседі. Егер пікір айтылмаса, онда ондағы шындық жоғалады.

с) Егер қабылданған идея шынымен дұрыс болса, ол қарама-қарсы идеямен ашық және адал бәсекелестіктен өткен кезде адамдарды толықтай сендіре алады.

д) Егер идеяны жиі қарсылыққа ұшыраатып, осылайша оның күшті жақтарына көрсете білгенде ғана, адамдар сол идеяны ұмытпайды [8, 13 б.].

Халықаралық сот органдары халықаралық стандарттарға сәйкес сөз бостандығы қайшылықты мазмұндағы идеяларды қамтитындығын бірнеше рет атап өтті. Еуропалық адам құқықтары соты: «Пікір білдіру бостандығы ... заңды түрде алынған немесе ешқандай зиян келтірмейтін, я болмаса маңызды емес «ақпарат» немесе «идеяларға» ғана қатысты емес, сонымен бірге, шектен шыққан және жеке басты қорлайтын ақпарат пен идеяға қатысты. Бұл төзімділікке, плюрализмге және кең ойшылдыққа қойылатын талаптар, онсыз «демократиялық қоғам» мүмкін емес» - деген [9].

Жалпы алғанда, қазақстандық заңнамада Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіде айқындалған контекстегі сөз бостандығы құқығы көрінбейді.

Қазақстан Республикасының Конституциясында жарияланған сөз бостандығы қалған заңнамалық блокта өз дамуын таба алмады.

Қазақстан Республикасының «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңы 2-бапта сөз бостандығының конституциялық кепілдіктерін растайды, бірақ заңсыз және шамадан тыс шектеулер болған жағдайда оны қорғаудың кез келген шаралары қарастырылмаған [10]. Бұл заң кеңестік кезеңнің рұқсат етілген және тыйым салынған қағидаларына негізделген және елдегі сөз бостандығы мен БАҚ плюрализмін нығайтуға елеулі кедергі болып табылады.

2018 жылдың 8 қаңтарында бұқаралық ақпарат құралдары туралы заңға енген түзетулер [11] сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті, қоғамның әлеуметтік маңызды ақпарат алу құқығын жүзеге асыруды қиындатады, жаңа үгіт тұжырымдамасын енгізеді, оның аморфты анықтамасы барлық БАҚ-ты негізсіз айыптаулардан қорғансыз етеді, интернет ресурстарды пайдаланушыларды міндетті анықтау енгізуі, әлеуметтік маңызды мәселелер бойынша пікірталастардың күрт төмендеуіне алып келді.

Сөз бостандығының құқығы кез келген демократиялық қоғамда маңызды [12]. Баспасөз бостандығы (сөз және пікір сияқты) біздің әл-ауқатымызды тікелей арттырады, өйткені бұл біздің «Лебенсвельтпен» күресуге көмектеседі (біздің тәжірибеміз бен түсінігімізді білдіретін Хабермас термині, біз қашан, қашан және қай жерде тұратындығымызбен) [13]. Мұндай мәлімдемелерге қатысты әлемдегі адам құқықтары жөніндегі соттар мен соттардың шешімдері өте көп. Мысалы, Еуропалық Адам құқығы соты «сөз бостандығы — демократиялық қоғамның негізгі компоненттерінің бірі және оның алға жылжуының, сондай-ақ, әр адамның дамуы үшін қажетті шарт» деп баса айтты [14]. Осы орайда, сөз бостандығы өз алдына және барлық басқа адам құқықтары үшін негіз болып табылады. Толық демократия ақпарат пен идеялардың еркін ағынына кепілдік берілген қоғамда ғана мүмкін болады. Сонымен қатар, сөз бостандығы адам құқықтарының бұзылуын анықтауда және осындай бұзушылықтарға қарсы күресте өте маңызды.

Сөз бостандығына кепілдік беру бұқаралық ақпарат құралдары үшін ерекше маңызды. Еуропалық Адам құқығы соты «баспасөздің құқықтық мемлекеттегі ерекше рөлін» баса атап өтеді [15].

Баспасөз бостандығы — қоғамға өзінің саяси көшбасшыларымен танысуға және олардың идеялары мен ұстанымдары туралы түсінікке ие болу үшін теңдесі жоқ құрал. Атап айтқанда, бұл саясаткерлерге қоғамдық пікірді толғандыратын мәселелер бойынша өз ойларын және ұстанымдарын білдіруге мүмкіндік береді; осылайша, әркім демократиялық қоғам тұжырымдамасының орталығында тұрған еркін саяси пікірталасқа қатысуға мүмкіндік алады [16].

Бұған қоса, Біріккен Ұлттар Ұйымының Адам құқықтары жөніндегі комитеті атап көрсеткендей, дербес БАҚ саяси процесте маңызды рөл атқарады: «Азаматтар, кандидаттар мен сайланған өкілдер арасындағы мемлекеттік және саяси мәселелер бойынша ақпараттар мен пікірлердің еркін алмасуы өте маңызды. Бұл қоғамды қызықтыратын мәселелер бойынша цензурасыз немесе белгілі бір шектеулерсіз қоғамдық пікірді хабарлаулар ете алатын дербес баспасөзді және басқа бұқаралық ақпарат құралдарын білдіреді» [17].

Өз кезегінде Америкалық Адам құқықтары соты: «Дәл бұқаралық ақпарат құралдары сөз бостандығын дүниеге алып келеді» [18]. Еуропалық адам құқығы соты қоғамның барлық мүдделеріне қатысты ақпараттар мен идеяларды тарату — БАҚ басты міндеті деп мәлімдеді:

Баспасөз 24-бапта көрсетілген мүдделерді қорғау көрсетілген белгіленген шектеулерден тыс, ақпарат пен қоғамдық қызығушылық идеяларын тарату миссиясы жүктелген [19]; егер баспасөзге осындай ақпарат пен идеяларды тарату міндеті жүктелген болса, онда бұқара өз тарапынан оларды алуға құқылы. Әйтпесе, баспасөз өзінің негізгі «қоғамдық мүдделерді қорғайтын күзетші» функциясын орындай алмас еді [20].

Нәтижелер мен талқылау. Жоғарыда баспасөзді мемлекеттік реттеудің қауіпті екенді-

гіне тоқталдық: көбінесе, заңды мақсат еткен заңнама, наразылық тудырушыларға қарсы құралға айналады. «БАҚ туралы заңның өзін сөз бостандығына толықтай кепілдік болады деуге келмейді. Себебі оның өзі, шынтуайтына келгенде, журналистика қызметін, шығармашылық ой бостандығын дұрыс үйлестіргенімен, белгілі деңгейде тағы оны шектеуге бағытталған дүние. Егер ол сөз бостандығын қорғау немесе ақпарат алу еркіндігін кепілдендіру туралы заң болса, онда әңгіме басқаша болар еді [21, 79 б.]. Бұл мәселенің шешімі ретінде БАҚ-тың өзін-өзі реттеуі альтернатива ретінде ұсынылады.

Демократияға бет бұрған елдер, соның ішінде, Қазақстан бұқаралық ақпарат құралдары үшін кәсіби, моральдық-этикалық нормалар тұрғысынан ұқсас қиындықтарға тап болады. Бір жағынан, кейбір журналистер сөз бостандығы құқығын пайдалануда, псевдо-сенсациялық, шектеусіз, тексерілмеген және ашық түрде жала жабатын материалдарды жариялауда тым ерсі. Екінші жағынан, мемлекет пен оның соттары кейде мұндай көріністерге шектен тыс әсер етеді, тіпті, сөз бостандығын қорғаудың қандай халықаралық стандарттары қолданылатынын және қандай заңды шектеулерге ұшырауы мүмкін екенін ажыратпай, оларды өз пайдасына айналдырады.

Уақыт ең жақсы емші деп бекер айтпаған. Егер алдымен, қалың қауым газеттердегі сенсациялық немесе арандатушылық материалдарға қатты қуанып жатса, уақыт өте келе зиянды қызығушылық азайып, оқырмандар байыпты басылымдар мен сары баспасөз арасындағы айырмашылықты түсінеді. Кез келген демократиялық елдің таблоидтық басылымдарға деген сұранысы бар, бірақ олар ақпарат алу үшін емес, ойын-сауық үшін оқылады, ал олар ұсынған қауіп-қатерлер сөз бостандығына кедергі жасау үшін өте маңызды емес. Сонымен қатар, ешқандай басылымға азғындық әрекетке баруға немесе кәсіби емес материалдарды жариялауға кепілдік берілмейді және журналистердің қандай-да бір

қадағалауы қоғам игілігінде болуы мүмкін. Мәселен, мемлекеттік органдарда кәсіби стандарттарды өз бетінше қамтамасыз ету мүмкіндігі жетіспейді [22].

Журналистердің кәсіби іс-әрекеттерін бақылау дәрежесі олардың жаңалықтар деп санайтын материалдарды таңдаудағы және сюжеттеріндегі кейбір аспектілерді атап көрсететін еркіндігін қамтиды. Бұл бақылау процесінде журналистердің кәсіби санасының негізгі ерекшелігі, яғни, кәсіби және қоғамдық дискурста көрнекті орын алатын автономия жүзеге асырылады. Журналистер бүкіл әлем бойынша редакторлық автономияны мемлекеттік және басқа формалардан қорғану ретінде қолдайды [23]. Тығырықтан шығудың жолын іздеу үшін көптеген елдердің журналистері мен баспасөз органдары БАҚ-ты өздері реттеуге міндеттенді. Шындығында, олар мемлекеттік реттеудің қажеттілігін болжай отырып, стандартты көтеруге және кәсіби емес және жай орынсыз есеп беру жағдайларына жауап беруге құқығы бар мемлекеттік емес субъектілерді құрды. Әдетте, мұндай кеңестер стандарттарды, этикалық және кәсіби мінез-құлық кодексін қабылдау, журналистер мен қарапайым халық үшін кодекстер бойынша оқыту іс-шараларын өткізу және азаматтардан келіп түскен шағымдарды қарау сияқты мәселелерді жүзеге асырады. Журналистердің редакторлық дербестігін салыстырмалы түрде түсіну журналистика үшін мамандық ретінде де, журналистиканың қоғамға қандай үлес қосатынын түсіну үшін де маңызды.

Бірқатар елдердің осындай озық тәжірибелерін өз пайдасына асыру ерсі көрінеді. Яғни, өзін-өзі реттейтін органдар құруды талап ететін нормативтік құқықтық актілерді қабылдау және осы органдар қабылдаған этикалық нормаларды бұзған жағдайда журналистерді қылмыстық қудалаумен қорқыту арқылы ұсыныстарды орындауға тырысқан. Мемлекеттің «ұсынысы бойынша» жүзеге асырылатын кез келген реттеу өзін-өзі реттеу емес және соның салдарынан мемлекет тікелей жүзеге асыра-

тын реттеу сияқты теріс қылықтарға толы болатыны анық.

Осыған қарамастан, мемлекет БАҚ-тың өзін-өзі реттеуін дамытуға ақылмен ықпал ете алады. Мысалы, ұлттық соттарға жала жабу туралы істер бойынша шешім дайындау кезінде баспасөздің өзін-өзі реттейтін органдарының көзқарасын ескеруі мүмкін: егер бұған дейін баспасөзде бас тарту туралы ұсыныс пен жауап мәлімдемесін орындаған болса, онда ол жәбірленушіге аз өтемақы төлейді. Баспасөз кеңесіне баспа басылымына қатысты кез келген заңнамалық бастамаға түсініктеме беру құқығы берілуі мүмкін [24].

Осы орайда бірнеше елдің практикалық тәжірибесін салыстырмалы талдау барысында өзін-өзі реттеу тетіктеріне шолу жасаймыз:

- Өзін-өзі реттеу жүйесі барлық БАҚ мүмкіндігінше кең қамтуы керек.
- Өзін-өзі реттейтін орган мүдделі тараптармен, атап айтқанда, басқа кәсіби қауымдастықтармен, журналистер одақтарымен және қауымдастықтарымен келісе отырып, бірыңғай ұлттық емес кәсіби этикалық кодексті әзірлеуге ұмтылуы керек. Кәсіби этика кодексі кем дегенде мыналарды қамтуы керек:
  - Халықтың ақпарат алу құқығын құрметтеу;
  - Жаңалықтарды жинау және тарату дәлдігі;
  - Ақпаратты, фотосуреттерді және құжаттарды алу тәсілдерінің адалдығы;
  - Халықтың осал топтарына деген сыйпаылық - мысалы, балалар немесе қылмыстың құрбандары;
  - Нәсіліне, ұлтына, дініне, жынысына және жыныстық бағдарына байланысты кемсітуге жол берілмейді;
  - Қылмыстық процесті қарау кезінде кінәсіздік презумпциясы қағидатын сақтау;
  - Құпия көздерді қорғау;
  - Бұрын жарияланған дұрыс емес немесе зақымдайтын ақпаратты жедел түзету.
  - Талап қою органының құрамы өте мұқият анықталуы қажет. Өздерін жақсы

жағынан көрсете білген бұл органдардың көпшілігі қоғам өкілдерінің, БАҚ иелері мен журналистердің кең шеңберін ұсынуы тиіс.

- Шағымдар жөніндегі орган ашық рәсіммен келіп түскен шағымдар бойынша жедел және еркін шешім қабылдауы керек. Барлық тараптарға өз ұстанымдарын айтуға мүмкіндік беру керек, бірақ процестің өзі тым күрделі және бюрократиялық ауыртпалыққа айналмауы керек.

- Ең дұрысы, өзін-өзі реттейтін органды баспа құралдарының секторы қаржыландырады және оның бюджеті жыл сайын шығарылып ашық қолданыста болуы тиіс [22].

Қорытынды. Мемлекет дамудың демократиялық жолын таңдаған болса, бірінші кезекте бұқаралық ақпарат құралдарын өз меншігінен шығаруы қажет. Мемлекеттік монополия плюрализмді қамтамасыз етудің барлық құралдарынан сөз бостандығына үлкен шектеулер қояды, ұлттық арналар арқылы хабар таратуды жалғыз мүмкіндік ретінде қолданады. ...Басқа шектеулі шаралар жоқ деп айтуға негіз жоқ; Мысал ретінде кейбір мемлекеттердің лицензия беретін бағдарламалардың мазмұны әртүрлі болған жағдайда немесе ұлттық компанияның қызметіне жеке тұлғалардың қатысу нысандарын көздейтін практикасына сілтеме жасау жеткілікті. Демек, эфирге мемлекеттік монополия «демократиялық мемлекетте қажет емес» болды [25].

Жалпы, журналистика дербестігінің тәуелсіз баспасөздің өзекті проблемаларын жан-жақты белсенді зерртеп, талқылап, тұжырымдаудың мәні оның жетік түсінуге, демократиялық үрдіске сай шешім қабылдауға, өмірде толық жүзеге асыруға зор үлес қосатындығында. Әлемнің көптеген елдеріне ортақ журналистика дербестігінің стандарты іспетті ұғым бар. Ол – журналистикада дерек пен көзқарастың әртүрлі тәсілмен берілуі және іс-қызмет бостандығы нормасының аясы мейлінше кең болуы. Адамдар мемлекет ретінде бір қоғамда шоғырланғаннан кейін ғана құқықтық тұрғыдан тепе-теңдікке ие болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Onuma Y. Eurocentrism in the History of International Law. – Oxford: Clarendon Press, - 1993. - 275 p.
2. Конференция Объединённых наций в Сан-Франциско. [Электрон. ресурс] – URL: <https://ivgrpu.com/pobeda/almanac/konferentciia-obedinennykh-nacii.html> (Дата обращения: 05.01.2021)
3. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 217А(III), 10 декабря 1948 г. [Электрон. ресурс]. - URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/045/84/IMG/NR004584.pdf?OpenElement> (Дата обращения: 05.01.2021)
4. Резолюция Генеральной Ассамблеи 2200А (XXI), 16 декабря 1966 г., вступила в силу 3 января 1976 г. [Электрон. ресурс]. - URL: <https://documents-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NL6/600/01/IMG/NL660001.pdf?OpenElement> (Дата обращения: 05.01.2021)
5. Закон Республики Казахстан от 23 июля 1999 года №451-І. [Электрон. ресурс]. - URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000451_ (Дата обращения: 05.01.2021)
6. Офис Верховного комиссара ООН по правам человека [Электрон. ресурс]. - URL: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx> (Дата обращения: 06.01.2021)
7. 2020 World press freedom index [Электрон. ресурс]. - URL: <https://rsf.org/en/ranking> (Дата обращения: 08.03.2021)
8. Милль Дж. О свободе / Пер. с англ. А. Фридмана // Наука и жизнь. - 1993. - №11. - С. 13.
9. Решение по делу Handyside v. the United Kingdom, 7 декабря 1976 г., по Заявлению No. 5493/72, п. 49.
10. Закон Республики Казахстан от 23 июля 1999 года №451-І. [Электрон. ресурс]. - URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000451_ (Дата обращения: 06.01.2021)
11. Закон Республики Казахстан от 2 июля 2018 года №170-VI ЗПК. [Электрон. ресурс]. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1800000170#49> (Дата обращения: 07.01.2021)
12. Tae-Hoon Park v. [Электрон. ресурс] - URL: <http://www.medialaw.ru/article10/6/2/52.htm> (Дата обращения: 07.01.2021)
13. Litschka M. The Political Economy of Media Capabilities: The Capability Approach in Media Policy. [Электрон. ресурс] - URL: <https://www.jstor.org/stable/10.5325/jinforoli.9.2019.0063>. (Дата обращения: 08.03.2021)
14. Handyside v. the United Kingdom, [Электрон. ресурс] - URL: <http://www.medialaw.ru/article10/6/2/52.htm> (Дата обращения: 07.01.2021)
15. Thorgeirson v. Iceland [Электрон. ресурс] - URL: <http://www.medialaw.ru/article10/6/2/25.htm> (Дата обращения: 08.01.2021)
16. Castells v. Spain. 24 April 1992 [Электрон. ресурс] - URL: <http://www.medialaw.ru/article10/6/2/11.htm> (Дата обращения: 07.01.2021)
17. Замечание общего порядка №25 Комитета Организации Объединённых Наций по правам человека, 12 июля 1996 года. [Электрон. ресурс]. - URL: <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/general%20comment%2025.pdf> (Дата обращения: 07.01.2021)
18. Compulsory Membership in an Association Prescribed by Law for the Practice of Journalism, Advisory Opinion OC- 5/85 of 13 November 1985, Series A, No. 5, - P. 34.
19. Статья 10. Свобода выражения мнения. [Электрон. ресурс]. - URL: <http://base.garant.ru/2540800/3d3a9e2eb4f30c73ea6671464e2a54b5/> (Дата обращения: 09.01.2021)
20. Castells v. Spain, note 25, para. 43. [Электрон. ресурс] - URL: <http://www.medialaw.ru/article10/6/index.htm#2> (Дата обращения: 09.01.2021)
21. Қазақ журналистикасы. Қазақ баспасөзі. 1-том. - Алматы: Таймас, 2008, - 79 б.
22. Саморегулирование как альтернативная модель // Пособие по свободе слова для стран Центральной Азии: - Лондон, - Март 2007. – С. 113-117.
23. Editorial autonomy: Journalists' Perceptions of Their Freedom.» In Worlds of Journalism: Journalistic Cultures Around the Globe [Электрон. ресурс] - URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7312/hani18642.9>. (Дата обращения: 08.03.2021)

24. Декларация принципов свободы слова в Африке, Принцип IX. [Электрон. ресурс]. - URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Свобода_слова (Дата обращения: 09.01.2021)
25. Обращение в Европейский Суд по правам человека. - Москва: МООПЦ «Мемориал», - 2006. – 528 с.

С.Б. Рыскельдинова, К.О. Сак

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Свобода слова – главное условие демократии

Аннотация. Казахстанские СМИ испытывают трудности, унаследованные от советской медийной системы. В результате все еще видны остатки прежних структур, которые препятствуют и ограничивают независимую журналистику. Этот вопрос актуален при изучении текущего состояния независимости СМИ. В этом контексте основная идея автора статьи заключается в том, что осуществление свободы слова и журналистской независимости являются необходимой предпосылкой для развития демократии и других прав граждан. Если государство не допускает открытого и справедливого соревнования различных идей о том, как управлять страной, нет никаких гарантий, что сильные идеи, поддерживаемые демократическим большинством, возьмут верх. В то же время ограничение потока информации, предотвращение независимости журналистики - ведут к нарушениям прав человека.

Авторы рассматривают истинное содержание свободы слова в международном праве, приводят примеры передовой практики в других странах и регионах, а также представляют концепции, разработанные ведущими международными и общественными организациями, а также экспертами со всего мира.

Ключевые слова: СМИ, свобода слова, независимость журналистов, демократия, открытое общество, международное право, права человека.

S.B. Ryskeldinova, K.O. Sak

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Freedom of speech as a key condition for democracy

Abstract. Kazakh media are experiencing difficulties inherited from the Soviet media system. As a result, remnants of the old structures that hinder and restrict independent journalism are still visible. This question is relevant when studying the current state of media independence. In this context, the authors' main idea of the author of the article is that the exercise of freedom of speech and journalistic independence is a prerequisite for the development of democracy and other rights of citizens. If the state does not allow open and fair competition among different ideas about how to govern the country, there is no guarantee that strong ideas supported by a democratic majority will prevail. At the same time, restricting the flow of information, preventing the independence of journalism - leads to violations of human rights.

The authors examine the true content of freedom of speech in international law, provide examples of best practices in other countries and regions, and present concepts developed by leading international and public organizations, as well as experts from around the world.

Keywords: media, freedom of speech, independence of journalists, democracy, open society, international law, human rights.

References

1. Onuma Y. Eurocentrism in the History of International Law. (Clarendon Press, Oxford, 1993, 275 p.).
2. Konferentsiya Obedinennykh natsii v San-Frantsisko [United Nations Conference in San Francisco] [Electronic resource] Available at: <https://ivgpu.com/pobeda/almanac/konferentsiia-obedinennykh-natsii.html> (Accessed: 05.01.2021)

3. Rezoliutsiia Generalnoi Assamblei OON [UN General Assembly Resolution 217A (III), December 10, 1948] [Electronic resource] Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/045/84/IMG/NR004584.pdf?OpenElement> (Accessed: 05.01.2021)
4. Rezoliutsiia Generalnoi Assamblei 2200A (XXI), 16 dekabria 1966 g., vstupila v silu 3 ianvaria 1976 g. [General Assembly resolution 2200A (XXI), December 16, 1966, entered into force January 3, 1976.] [Electronic resource] Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NL6/600/01/IMG/NL660001.pdf?OpenElement> (Accessed: 05.01.2021)
5. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 23 iuliya 1999 goda № 451-I. [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 23, 1999 No. 451-I.] [Electronic resource] Available at: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000451_ (Accessed: 05.01.2021)
6. Offis Verhovnogokomissara OON po pravam cheloveka [Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights]. [Electronic resource] Available at: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx> (Accessed: 05.01.2021)
7. 2020 World press freedom index [Electronic resource] Available at: <https://rsf.org/en/ranking> (Accessed: 08.03.2021)
8. Mill Dzh. O svobode [About freedom] / Per. s angl. A. Fridmana, Nauka i zhizn [Science and life] 1993. №11. P. 13.
9. Reshenie po delu Handy-side v. the United Kingdom, [Decision of the case Handyside v. the United Kingdom] 7 dekabria 1976 g., po Zaiavleniiu No. 5493/72, - P. 49.
10. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 23 iuliya 1999 goda №451-I. [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 23, 1999 No. 451-I.] [Electronic resource] Available at: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000451_ (Accessed: 06.01.2021)
11. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 2 iuliya 2018 goda № 170-VI ZRK. [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 2, 2018 No. 170-VI 3PK] [Electronic resource] Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1800000170#49> (Accessed: 07.01.2021)
12. Tae-Hoon Park v. Republic of Korea, 20 October 1998, Communication No. 628/1995, para. 10.3. [Electronic resource] Available at: <http://www.medialaw.ru/article10/6/2/52.htm> (Accessed: 07.01.2021)
13. Litschka M. "The Political Economy of Media Capabilities: The Capability Approach in Media Policy [Electronic resource] Available at: <https://www.jstor.org/stable/10.5325/jinfopoli.9.2019.0063>. (Accessed: 08.03.2021)
14. Handyside v. the United Kingdom [Electronic resource] Available at: <http://www.medialaw.ru/article10/6/2/52.htm> (Accessed: 07.01.2021)
15. Thorgeirson v. Iceland [Electronic resource] Available at: <http://www.medialaw.ru/article10/6/2/25.htm> (Accessed: 08.01.2021)
16. Castells v. Spain, 24 April 1992, Application No. 11798/85, para. 43. [Electronic resource] Available at: <http://www.medialaw.ru/article10/6/2/11.htm> (Accessed: 07.01.2021)
17. Zamechanie obshchego poriadka No 25 Komiteta Organizatsii Obedinennyh Natsii po pravam cheloveka, 12 iuliya 1996 goda. [General Comment No. 25 of the United Nations Human Rights Committee, 12 July 1996] [Electronic resource] Available at: <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/general%20comment%2025.pdf> (Accessed: 07.01.2021)
18. Compulsory Membership in an Association Prescribed by Law for the Practice of Journalism, Advisory Opinion OC- 5/85 of 13 November 1985, Series A, No. 5, - P. 34.
19. Statiya 10. Svoboda vyrazheniia mneniia. [Article 10. Freedom of Expression of Opinion] [Electronic resource] Available at: <http://base.garant.ru/2540800/3d3a9e2eb4f30c73ea6671464e2a54b5/> (Accessed: 09.01.2021)
20. Castells v. Spain, note 25, para. 43. [Electronic resource] Available at: <http://www.medialaw.ru/article10/6/index.htm#2> (Accessed: 09.01.2021)
21. Kazakhskaya zhurnalistika. Kazakhskaya pechat [Kazakh journalism. Kazakh press.] 1-tom [Volume 1] (Almaty, Taymas, 2008, 79 p.). [in Russian]
22. Samoregulirovaniye kak alternativnaya model [Self-regulation as an alternative model], Posobie po svobode slova dlia stran Tsentralnoi Azii: [Freedom of Expression Guide for Central Asian Countries] London, Mart 2007. P. 113-117.

23. Editorial autonomy: Journalists' Perceptions of Their Freedom. In *Worlds of Journalism: Journalistic Cultures Around the Globe* [Electronic resource] Available at: <https://www.jstor.org/stable/10.7312/hani18642.9>. (Accessed: 08.03.2021)

24. Deklaratsiia printsipov svobody slova v Afrike, Printsip IX. [Declaration of Principles on Free Expression in Africa, Principle IX] [Electronic resource] Available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/Svoboda_slova (Accessed: 09.01.2021)

25. Obrashchenie v Evropeiskii Sud po pravam cheloveka [Application to the European Court of Human Rights] (Moscow, MOOPTs «Memorial», 2006, 528 p.). [in Russian]

Авторлар туралы мәлімет:

Рыскельдинова Салтанат – негізгі автор, Журналистика және саясаттану факультетінің докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Сақ Қайрат – ф.ғ.к., профессор, Журналистика және саясаттану факультетінің деканы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ryskeldinova Saltanat – **The main Author**, Doctoral student in Journalism and Political Science Faculty, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Sak Kairat – Candidate of Philology, Professor, Dean of Faculty of Journalism and Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Ж.Ж. Утемисов¹
Н.Ж. Кошкенов²

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: utemissov_zhzh@enu.kz¹, n.zhenis@gmail.com²)

Медиавызовы в контексте взаимоотношений СМИ и власти в Республике Казахстан

Аннотация. В статье рассмотрены основные аспекты взаимодействия власти и медиа в современном Казахстане. Изучены основные механизмы государственного влияния на СМИ, исследованы уровень свободы местной прессы и ее роль как независимого проводника между обществом и государством. В связи с тем, что пресса отражает систему социального контроля, посредством которого регулируются отношения между отдельными людьми и общественными стереотипами, в контексте повседневного функционирования СМИ рассмотрены основные модели и теории СМИ, а также то, какие из них соответствуют методам взаимоотношения государства и СМИ.

В качестве примера был рассмотрен опыт государства Катар в создании телеканала «Аль-Джазира», который стал пионером новой формации визуального СМИ для стран Ближнего Востока. В итоге были определены элементы сходства информационной обстановки в Катаре и Казахстане и возможности создания «Аль-Джазиры», исходя из реалий политической обстановки в нашей стране.

Ключевые слова: контроль общества, уровень свободы СМИ, теории и модели СМИ, принципы плюрализма, СМИ и власть, кризис недоверия, Аль-Джазира.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-134-1-37-51>

Поступила: 19.01.21 / Доработана: 22.02.21 / Допущена к опубликованию: 17.03.21

Введение. С момента возникновения первых печатных изданий вопросы власти и политики занимали весьма важное место на страницах журналов и газет, так что со временем политика и масс-медиа тесно переплелись друг с другом. Технологическое развитие средств массовых информаций, в результате которого появились телевидение, Интернет, социальные сети, привело к созданию масштабной системы управления и регулирования СМИ правительствами всех стран, а также представителями крупного бизнеса и капитала во всем мире. Между политиками, финансистами, журналистами и учеными ведутся бесконечные дебаты по вопросам цензуры СМИ, принципов свободы, национальной

безопасности, общественных интересов, коммерциализации, регулирования норм СМИ в рамках их взаимоотношений с государством. В данном контексте изучения СМИ будет исследован вопрос взаимоотношения между властью и телевидением как одним из важнейших средств массового информирования в современном мире.

Еще в 1949 году Д. Оруэлл в своем романе-антиутопии упомянул практическую важность технологий, связанных с телевидением: «...прежде правительства не могли держать граждан под постоянным надзором. Когда изобрели печать, стало легче управлять общественным мнением; радио и кино позволили шагнуть в этом направлении еще дальше. А с

развитием телевизионной техники, когда стало возможно вести прием и передачу одним аппаратом, частной жизни пришел конец» [1,154 с.]. А в 1964 году канадский философ, культуролог М. Маклюен указал на высокую эффективность влияния телевидения на массы в обществе, а также констатировал повышенный уровень вовлеченности аудитории во время просмотра телепередач. Впоследствии электронные медиа проникли во сферы человеческого бытия, изменив тем самым социальные устои общества в целом и личности, в частности, в современном мире [2,157-159 с.].

Эволюция телевидения фундаментально изменила политические аспекты в развитии современных государств. По мнению американского исследователя Дж. Мейеровича, телевидение сыграло особо важную роль в процессе тесного взаимодействия между обществом и властью, вследствие чего политические руководители стали более доступны гражданам и фактор «общественное мнение» стал во главе угла принятия политических решений [3, 253 с.].

Правительства, как правило, лоббируют и продвигают освещение в СМИ вопросов, которые содействуют усилению имиджа власти, тем самым стараясь максимально распространить, привлечь внимание и поддержку общественности [4, 46 с.]. С другой стороны, медиа-организации используют свои возможности отбора новостей, фреймирования новостного контента. В этом смысле СМИ не только предоставляют информацию, но и могут стать автономными участниками политического процесса, в котором взаимоотношения СМИ и власти можно рассматривать как конкуренцию за влияние на общественное мнение, на повестку дня и стремление подогнать сознание общества под свои собственные рамки и интересы [5, 12 с.].

В современном Казахстане возрастает актуальность вопроса взаимодействия СМИ и власти, особенно с точки зрения принципов, целей и рамок государственного вмешательства в функционирование СМИ и, в частности, телевидения. С обретением независимости железный контроль советской власти системы

СМИ и политика цензуры распалась, а новая, возможно, еще находится в экспериментальной стадии апробирования. Причиной тому является, наряду с государством, получение доступа к СМИ различных финансовых и политических сил и групп влияния на заре независимости. Под их воздействием телевидение в Казахстане и подход к управлению им трансформируется. Многовекторность их интересов и интересов общества актуализирует тему взаимодействия СМИ с государством как в теоретическом, так и в практическом смысле.

Методы исследования. Существует множество теорий и моделей, объясняющих взаимоотношения СМИ и власти. Однако эти взаимоотношения не являются фиксированными, а, наоборот, динамичны по своей природе. На динамичность и переменность взаимоотношений оказывает целый ряд факторов, включая, хотя и не ограничиваясь ими: политические, экономические, социальные структуры, исторический контекст, медиа-рутины, контекст проблем и стратегии политиков. Этот перечень, возможно будет, дополнен, но на данный момент достаточен, чтобы показать сложность существующих факторов, которые, вероятно, влияют на отношения между СМИ и правительством и последствия этих отношений для общественного мнения.

Пресса играет взаимосвязывающую роль между политической системой и обществом, а также является основным инструментом формирования политического и общественного мнения. СМИ сообщают информацию, которую позднее используют граждане для принятия обоснованных политических решений. Из этого следует, что политические лидеры посредством СМИ агитируют свои политические взгляды, изучают общественное мнение и устанавливают контакт с обществом. Таким образом, СМИ формируют основу для отношений между обществом и правительством, сообщая информацию о намерениях, решениях, приоритетах и реакциях политических деятелей.

М. Капарини считает, что независимые и свободные СМИ – «...ключевой элемент демо-

кратической системы, где они играют жизненно важную роль, содействуя осведомленности управленцев и граждан о действиях друг друга и поддержанию двусторонних контактов» [6, 12 с.]. Историческое развитие прессы основывалось как инструмент пропаганды различных социальных, экономических и политических групп и организаций. Но с повышением возможностей СМИ в начале XX в. доли частного крупного капитала в медиарынке увеличились. Это детерминировало появление глубинных противоречий между интересами собственников медиа и сторонниками принципов «свободы слова» и формирование «теории социальной ответственности» медиа. С другой стороны, считаю, что социальные устои общества и политическая система страны являются основными факторами формирования повестки деятельности и функционирования масс-медиа в стране, а также основой регулирования отношений между отдельными людьми и общественными контролем.

Необходимо отметить, что модели взаимоотношения СМИ и власти, предложенные Сибертом, Шраммом и Питерсоном в 1956 году, считаются недостаточно всеобъемлющими и относительно устаревшими. Но несмотря на это каждая из них представляет собой уникальную теоретическую возможность для концептуального изучения моделей взаимоотношения средств массовой информации с властью:

- *Авторитарная*: государство в лице лидера или правительства контролирует деятельность СМИ. Политический истеблишмент использует массмедиа для укрепления власти и достижения политической монополии в стране.

- *Либертарианская*: свободный доступ информации и мнений в СМИ. Каждый член общества имеет право высказать свою точку зрения посредством СМИ, будь это мнение истиной или нет. Власть не имеет полномочий давить на прессу или контролировать ее. Не допускается точечная поддержка государством каких-либо представительств массмедиа. Контроль СМИ осуществляется через свободную конкуренцию информационного

рынка. Данная модель предполагает внесудебный контроль журналистов над работой органов государства.

- *Социальная ответственность*: обусловлено свободным и максимально беспристрастным СМИ. Однако массмедиа несет высокую ответственность перед социумом. Данная теория усматривает необходимость фигурирования третьей силы, которая должна следить за тем, чтобы СМИ выполняли свою работу надлежащим образом. Общеизвестные функции СМИ, такие как плюрализм мнений, обмен мнениями, право на самовыражение и свободы слова, полный доступ для граждан к информации, должны иметь место в данной теории.

- *Советская коммунистическая теория прессы*: главная задача СМИ проводить агитационную работу по всем направлениям и жанрам, а также формировать позитивное общественное мнение о политике существующей политической системы. Это теория применялась в СССР, где все СМИ находились в собственности государства [7].

Четыре теории Сиберта не учли тот факт, что медиа также способны влиять в обратном порядке на политические системы. Так, основываясь на трудах своих предшественников, Манчини П. и Халлин Д. предложили три модели медийных систем:

- *Либеральная модель*: деятельность средств массовых информационных рассматривается через призму выгоды и ведения бизнеса. Большая роль отводится механизму рыночных отношений и коммерческого медиа. По мнению авторов, эта модель самая идеальная и наиболее продуктивная для глобальной экономики, превалирует в Великобритании, Ирландии, Канаде и США.

- *Демократическая корпоративистская модель*: государство играет относительно активную роль в сфере медиа и субсидирует убыточные СМИ для обеспечения плюрализма мнений, распространена в Австрии, Дании, Швеции, Норвегии, Финляндии, Бельгии, Германии, Нидерландах и Швейцарии.

- *Поляризованная плюралистическая модель*: способствует развитию организованного

плюрализма. СМИ ведут консолидированную работу с партийными движениями страны при ограниченном вмешательстве государства. Оппозиционные силы используют СМИ для критики власти и оказания давления на антинародные политические решения, тем самым повышая роль оппозиционных партий, характерна для таких стран, как Франция, Греция, Италия, Испания и Португалия [8, 13 с.].

Вследствие исследования «модели развития СМИ как социального института» вместе с вышеупомянутыми теориями Сиберта и моделями Манчини были озвучены дополнительные две модели:

Модель «развития»: ограничение свободы СМИ в интересах экономического развития общества и страны. Лидеры или правящая партия страны используют массмедиа для достижения политических и экономических целей. Эта модель рассматривает журналистов и СМИ инструментом в механизме политического управления страны в целях достижения внутреннего общественного процветания. Власть ожидает от представителей СМИ лояльности, поддержки и продвижения курса развития, которого придерживается правительство страны. В связи с отсутствием необходимых условий для развития систем массовых коммуникаций, а именно, коммуникационной инфраструктуры, профессионального мастерства, производственных ресурсов, достаточной аудитории, а также зависимостью от развитых стран в техническом и профессиональном планах, аналогию данной политики можно встретить в странах третьего мира.

Модель демократического представительства (партиципаторная теория): право граждан, общин и меньшинств на использование СМИ в узких личных интересах граждан, общин и меньшинств. Целевая аудитория СМИ направлена на определенный круг группы людей. Теория в основном распространяется на развитые либеральные общества, так как интересы и потребности целевой аудитории или субкультур является главной задачей этих СМИ [9, 90-92 с.].

Обсуждение. Многие исследователи считают, что в современном мире понятия «де-

мократия» и «свободное СМИ» неразлучны и взаимосвязаны. В этой связи, Нуртазина Р.А., в 2011 г. считала, что социальная функция отечественных СМИ всецело не совпадала ни с одной из вышеперечисленных моделей. В их деятельности можно увидеть отдельные черты разных моделей [9, с. 90-92]. Но по истечении определенного времени и вследствие объективных обстоятельств появляются прочие мнения, относительно свободы СМИ в Казахстане. Исходя из вышеизложенного можно отметить, что на данный момент в казахстанских СМИ можно найти признаки разных теорий прессы, с преобладанием некоторых моделей в определенных исторических моментах. Следовательно, сложно сказать, какая модель преобладает на данном этапе развития СМИ в стране.

Власть и СМИ в Казахстане. После распада Советского Союза в 1991 году СМИ начали конкурировать в рыночных условиях. Впрочем, советская система централизации власти и медиаконтроля оставила неизгладимый след на современных казахстанских СМИ. Особенности сегодняшней реальности казахстанских СМИ — это смесь реалий рыночного спроса, государственной собственности, влияния капитала медийных магнатов в работе, которые создают барьеры для их беспристрастного функционирования. Несмотря на проводимую государством политику свободной конкуренции медиарынка уровень государственного вмешательства в стране продолжает рассматриваться как относительно высокий. Основные популярные телеканалы, пресса и интернет-издания принадлежат государству или околосударственным структурам [10].

Республика Казахстан на фоне стран СНГ выделяется достаточно стабильным экономическим и культурным развитием. Конструктивная политика позволила стране развить казахстанский медиа-сектор с точки зрения свобод, трансформации и внедрения новых технологий. Что касается ответа на вопрос - к какой из вышеперечисленных теорий относятся отечественные СМИ, то попробуем произвести следующий анализ:

В теории, «свобода слова и творчества гарантируются» Конституцией Республики Казахстан и «Каждый имеет право свободно получать и распространять информацию любым, не запрещенным законом способом» [11]. На практике же, власти Республики Казахстан ведут сложную нормативную систему регулирования СМИ, где государственные СМИ придерживаются курса партии власти и правительства, тогда как частные медиа-холдинги сидят на игле государственного информационного заказа.

Необходимо учесть, что Закон «О СМИ» является одним из основных регуляторов норм взаимоотношений между СМИ и государством в стране. В 2017 г. были введены поправки в закон Республики Казахстан «О средствах массовой информации» [12]. Тем не менее, по мнению независимых медиаэкспертов, эти поправки сузили рамки свободы слова, что в конечном итоге приведет к увеличению самоцензуры в СМИ. Отзыв Президента Ассоциации «Права человека в Центральной Азии» Надежды Атаевой, указывает на то, что поправки могут послужить поводом для преследования журналистов и использоваться в политических целях представителями органов власти. Тем самым повышается вероятность преследования авторов статей, критикующих представителей власти или их политику, путем толкования закона в угоду правящей элиты. Тенденции такого рода могут привести к явному ограничению свободы выражения мнения и информации [13].

Следовательно, казахстанское законодательное регулирование в сфере СМИ противоречит принципам, которые высказал один из отцов основателей и создателей Конституции Соединенных Штатов Америки Томас Джефферсон, считавший основной функцией правительства создание и поддержание строя, при котором личность способна добиваться успехов, 3-й президент США рассматривал прессу в качестве важнейшего инструмента образования и информирования населения и предполагал, что некоторые члены общества могут заблуждаться, но основная часть граждан обязательно придет к правильному реше-

нию при условии, что образование и информация будут доступными обществу [14, 15 с.].

Главным принципом формирования просвещенного общественного мнения является свобода выражения мнений в СМИ, к тому же свобода выражения уменьшает вероятность злоупотребления полномочиями представителями власти. Таким образом, свободная и независимая пресса не допускает появления деспотизма власти и узурпации информации в стране.

В статье Грабельникова А.А., где исследуются и анализируются проблемы свободы слова и безопасности журналистов в современном Казахстане, автор пришел к выводу, что положение свободы слова в казахстанских СМИ ухудшилось за период с 2012 года по 2014 годы, и что государственный надзор за деятельностью журналистов и СМИ усилился. В качестве примеров и доводов авторы привели примеры закрытия некоторых независимых газет под предлогом информационной безопасности. В итоге автор пришел к выводу, что в нынешних условиях свободы слова и подачи информации падение доверия аудитории к СМИ в Казахстане только усиливается [15].

Однако, информационная политика Казахстана в масштабном смысле этого понимания ассоциируется с созданием благоприятного имиджа страны, и укрепления социальной безопасности, где особая роль отводится СМИ. В условиях высокого влияния массовой информации на общество руководство страны рассматривает вопрос регулирования информационной среды обязательным долгом для обеспечения информационной безопасности страны [16].

Основой государственного регулирования сферы массовой информации являются Конституция Республики Казахстан и прочие нормативно-правовые акты, устанавливающие обязательные требования к деятельности субъектов рынка СМИ. Следует отметить, что первая статья Закона Казахской ССР от 28 июня 1991 г. № 735-ХІІ «О печати и других средствах массовой информации», который был принят до независимости страны, и первая статья, которой гласит: «Печать и другие

средства массовой информации свободны» «Цензура массовой информации не допускается» [17]. Данный закон утратил силу с принятием Закона Республики Казахстан «О СМИ» в 1999 г., в соответствии с которым был наложен запрет на вмешательство в деятельность СМИ со стороны государственных должностных лиц и была гарантирована защита прав журналистов.

Правительство Казахстана, кроме правовых норм и актов, использует и другие методы регулирования СМИ, в частности, государственный информационный заказ.

Основными целями работы любого государственного информационного заказа (ГИЗ) являются повышение конкурентоспособности отечественных СМИ, повышение эффективности информационной политики государства и поощрение плюрализма мнений. Но казахстанский опыт госзаказа определяется тем, что государство финансирует СМИ, которые уже финансово устойчивые, и не поддерживает мелкие малобюджетные СМИ. Следовательно, политика госинформзаказа ставит независимые медиа, у которых отсутствует государственная поддержка, в сложное и неравное рыночное положение. И существующая в стране политика государственного информационного заказа способствует искажению и дисбалансу казахстанского медиа рынка. Потому что, СМИ, которые ориентируются на получение госинформзаказа, ставят интересы политических лидеров поверх интересов аудитории в лице общественных масс. Популярность таких СМИ среди населения, соответственно, очень мала, они не имеют большую аудиторию. Таким образом, прямые целевые субсидии государства из денег налогоплательщиков для госинформзаказа не благоприятствуют повышению конкурентоспособности отечественных СМИ, а наоборот, увеличивают разрыв и способствуют стагнации медиарынка [18].

Независимый исследователь СМИ Маринин С. считает, что законодательное регулирование телевидения и непрозрачный ГИЗ тормозят развитие медиарынка, способствуют ухудшению качества производимого теле-

каналами контента. Неэффективное государственное управление телевизионным рынком привело в итоге к отставанию отечественного телевидения от своих конкурентов на медиарынке Казахстана и ближнего зарубежья [19].

Результаты. Положение СМИ в Казахстане, в частности, свободы слова оставляет желать лучшего. Комплекс мер, которые принимает правительство в сфере регулирования и контроля СМИ, в конечном итоге привел к тому, что Казахстан в 2019 г. по рейтингу «Репортеров без границ» занимает 158-е место из 180 стран, индексированных по уровню свободы СМИ. Казахстан по уровню индексации свободы СМИ получает 52,82 балла [20].

Таким образом, современная казахстанская система массмедиа отдалается от основных функций института журналистики. Основная часть СМИ превратилась в институт представительства интересов заказчика. В итоге казахстанское общество сегодня выведено за рамки информационного поля и не имеет реальных возможностей для выражения своих мнений и защиты интересов в системе СМИ. Общество все больше дистанцируется от СМИ, что привело в конечном счете к низкому уровню доверия к институту журналистики. В свою очередь СМИ и журналисты в контексте системы законодательного регулирования местных СМИ, не пытаются или не способны профессионально работать и закалять аудиторию гражданской политической культурой и демократическими ценностями, чтобы не исключить из информационного поля интересы своей аудитории.

В этой связи, считаем уместным отметить результаты исследования динамики взаимодействия медиа с процессом формирования общественного мнения, которое провела немецкий ученый Элизабет Ноэль-Нойман. Основные положения таковы:

- человек не желает быть социально изолированным, ради этого он готов скрывать свое мнение, если оно противоречит мнению большинства в обществе;
- чувства угрозы оказаться в изоляции подвигают человека отказаться от личного выбора;

- обычно люди подстраиваются под преобладающие в их окружении мнения.

- если персональное мнение человека не находит поддержки, то, скорее всего, оно не будет выражено открыто.

- «Спираль молчания», это когда меньшинство не высказывает свое мнение, зная, что их мнение не приветствуется большинством.

Данная теория означает, что доминирование одной точки зрения на самом деле достигается целенаправленной работой СМИ: транслируя господствующую точку зрения, они побуждают людей обнаружить взгляды, непротиворечащие взглядам официальных СМИ, а если и имеется контрастное мнение, то воздержаться от этого и затаиться до тех пор, пока главенствующее мнение не поменяется на общественной сцене. Реальная власть СМИ состоит в том, что у них имеется возможность манипуляции и превращения позиции большинства в меньшинство, и тогда оно теряет прогрессивность и начинает мелькать. СМИ методом «спирали молчания» может перевернуть общественные ценности и стандарты [21, 5 с.].

В политических реалиях современности подобное подавление мнений большинства людей провластными СМИ, в угоду политического заказа, может обернуться трагедией национального характера. Подобных примеров в мировой истории и в истории нашей страны очень много. Достаточно будет привести доклад Хрущева Н.С. «О культе личности и его последствиях» на XX съезде КПСС в 1956 г. В докладе были разоблачены чудовищные преступления Сталина против собственного народа, было подвергнуто осуждению сталинское определение – «враг народа», допускающее любые репрессивные формы расправы с идейными противниками. Доклад, в котором раскрывались преступные деяния «великого вождя и учителя», произвел эффект «разорвавшейся бомбы» во всем мире [22].

Содержательная трансформация телеканала Аль-Джазира. Государство Катар после обретения независимости в 1971 году учредило государственный телевизионный канал Qatar Television (QTV). С появлением современных

информационных вызовов политическое руководство страны в целях создания информационной независимости от региональных медиа-гигантов создало в 1996 г. собственную профессиональную круглосуточную службу спутникового телевидения АО «Спутниковый канал Аль-Джазира» (JSC Al-Jazeera) в переводе с арабского означает «остров» (далее Аль-Джазира). Телеканал не только превзошел региональных информационных конкурентов, но также смог создать конкуренцию международным информационным телегигантам, таких как CNN International и BBC World [23].

Истоки появления Аль-Джазиры восходят к 1995 году, когда арабская служба Би-би-си (BBC Arabic), подписала контракт с принадлежащей саудовской компании Orbit Communications на предоставление арабских выпусков новостей для главного ближневосточного канала Orbit. Тем не менее, настойчивость Би-би-си в отношении редакционной независимости столкнулась с нежеланием некоторых правительств ближневосточного региона разрешать выпуск репортажей по деликатным и спорным вопросам, таким как вопрос видных арабских диссидентов и прав человека. В апреле 1996 года, когда Би-би-си транслировала сюжет о правах человека в ближневосточном регионе, Orbit вышла из сделки, в результате чего станция была распущена.

Несколько месяцев спустя, разочарованный отсутствием свободы прессы в странах арабского мира, Эмир Катара шейх Хамад Аль Тани, упразднил министерство информации, который является источником цензуры в большинстве арабских стран и помог основать телеканал Аль-Джазира. Он официально заявил, что позволит Аль-Джазире сообщать новости так, как они их видят. В своей речи в 1997 году Эмир сказал: «Я считаю, что критика может быть хорошей вещью, и некоторый дискомфорт для правительственных чиновников - это небольшая цена, которую нужно заплатить за эту новую свободу» [24].

В повседневной жизни арабы привыкли выражать свои политические взгляды за за-

крытыми дверями и, во многих случаях, во время социальных мероприятий. По словам Эль-Навави, Аль-Джазира постепенно перевела политические дебаты, традиционно проходившие на арабских базарах и чайханах, на уровень массового вещания. До появления Аль-Джазиры арабские телеканалы, в основном контролируемые национальными министерствами информации или спонсируемые государством, не осмеливались критиковать или противоречить официальным властям и их представителям. Они служили пропагандистской машиной и не выходили за рамки мнения официальных лиц и политических протокольных новостей. Таким образом, можно утверждать, что Аль-Джазира вывела публичную сферу политических дебатов (дискурса) на новую арену — арабский телевизионный экран [25].

Канал часто организует дискуссии по различным вопросам, в ходе которых высказываются различные, а иногда и полярные точки зрения. Аль-Джазира иногда транслирует политические диалоги, включая критику определенных арабских политических элит, которая обычно не находит понимания у правительств соседних стран. Сотрудники издания канала получили в общей сложности около 400 официальных нот протеста. Неудивительно, что Аль-Джазира запрещена в ряде арабских стран, несмотря на высокий рейтинг и большую аудиторию в регионе [26].

Всего за несколько лет после своего образования катарский спутниковый телеканал стал самым авторитетным и надежным источником электронных новостей на Ближнем Востоке, в то время как обычные и политически консервативные национальные телевизионные станции быстро потеряли как свою прежнюю долю рынка, так и политическое значение. Таким образом, нетрудно заметить, что возвышение Аль-Джазиры до общеарабской известности оказало огромное давление на трансформацию ближневосточного медийного ландшафта в целом. Подкрепляя это, Майлз Х. считает, что Аль-Джазира — первый арабский канал, который обратил поток информации вспять, так что теперь, впервые за

сотни лет, она проходит с востока на Запад [27, 426 с.]. Кроме того, опросы общественного мнения в арабском мире неоднократно указывали на то, что Аль-Джазира фактически позиционирует себя как независимый и заслуживающий доверия источник [28, 1298 с.].

В начале 2000-х годов «ястребы» в Белом доме обвиняли Аль-Джазиру в ее антиамериканской риторике в освещении американо-иракской войны. Например, в 2005 году министр обороны США Рамсфелд Д. несколько раз критиковал Аль-Джазиру за ее антиамериканскую пропаганду, особенно в вопросах, касаемых освещения политики США в Ираке [29].

В этом контексте можно указать на тот факт, что профессиональная деятельность Аль-Джазиры стала одной из причин политической напряженности между Катаром и ее соседями в Персидском заливе, который продолжался несколько лет с 2017 по 2021 гг. Одно из требований, адресованное Дохе от соседних арабских стран для регулирования данного кризиса, была немедленное закрытие телеканала Аль-Джазира [30]. Этот политический кризис указывает на важность визуальных средств массовой информации в политических, социальных и экономических взаимодействиях современного быстро меняющегося мира.

На фоне событий, происходящих с Аль-Джазирой, следует признать, что средства массовой информации не являются ни подлинным инструментом политических институтов, ни катализатором демократических преобразований. Тем не менее они все еще могут способствовать консолидации и активности граждан в политической жизни своей страны. Тем не менее результаты созидательной работы Аль-Джазиры вдохновили и способствовали формированию плюралистической политической культуры в арабском обществе. Эффект Аль-Джазиры ослабил информационный контроль авторитарных режимов над своими обществами и создал новое транснациональное арабское общественное пространство, где арабоязычное население может обсуждать политические темы

и обмениваться информацией. Впервые в истории арабского медиа Аль-Джазира осмелилась инициировать публичные дебаты по ключевым вопросам современного арабского мира, допустив свободный поток информации, непредвзятое освещение новостей и безудержные политические дебаты без цензуры. С точки зрения того, придерживается ли сеть ценностей журналистского профессионализма, единственное различие между Аль-Джазирой и западными сетями-это проарабская, а не прозападная позиция, в том смысле, что телеканал придерживается принципов обсуждения интересов арабской общественности, а не политических систем. Все это сделало «Аль-Джазиру» самым популярным и противоречивым новостным каналом в регионе с огромной арабской аудиторией в беспрецедентных масштабах.

Выводы. В условиях свободы слова и взаимодействия политики и общества пресса должна работать с достоверной информацией и реализовывать принцип плюрализма в обществе, тем самым обеспечивать народу разные точки зрения в политической и социальной сферах, дать возможность сравнивать факты и мнения. Пропуск различных источников информации через СМИ дает возможность для формирования прозрачного общественного мнения.

Вопреки гармоничности взаимодействия работы СМИ и государства эти отношения часто характеризуются через конфликты с точки зрения безопасности, особенно, если это касается острых вопросов, например, национальных интересов или закона и порядка. Власть может пресечь деятельность журналистов, если удостоверится, что их работа вредит национальным интересам и общественной безопасности. Но чрезмерная власть и контроль над СМИ - это палка о двух концах. Люди, которые сидят на верхушке власти так называемая правящая элита могут злоупотребить данной им властью ради своих корыстных целей вопреки национальным и общественным интересам. В рамках работы СМИ, политическая элита может повлиять на работу журналистов в целях недопущения публикации

информации, которая может разоблачить преступные деяния политиков, как это происходило с медиаосвещением жизни и деятельности членов семьи президента Каримова в Узбекистане до и после его смерти. Садлер П. [31, 254 с.] отмечает, что чем дольше руководство остается у власти, тем вероятнее, что его политические интересы тождественны национальным. Это гипотеза не раз доказывала свою актуальность казахстанской аудитории. Соответственно, под предлогом конфиденциальности и национальной безопасности, политики будут скрывать необходимую информацию. Когда СМИ подозревают руководство страны в использовании национальной безопасности как повод для утаивания информации, коррупционного характера и злоупотребления властью возникает напряженность в отношениях между СМИ и политическим аппаратом и зарождается кризис недоверия к власти. В общественно-политической и информационной жизни Казахстана аудитория часто становится свидетелем того, как местные СМИ бессильны даже в цитировании заявлений некоторых членов семьи высокопоставленных должностных лиц. Или же, к примеру, официальные СМИ не освещают события, которые происходят в таких городах как Алматы и Нур-Султан, но общественность в большей своей части знает об этих событиях по средствам социальных сетей несмотря на то, что уже появились официальные заявления уполномоченных органов власти, носительской данных событий. Возможно, это показатель того, что местная новостная индустрия входит в апогей стагнации.

«Кризис недоверия» к власти и к СМИ является актуальной проблемой, в реалиях казахстанской медийной отрасли. По причине недоверия к власти и, следовательно, к официальным и полуофициальным медиа ресурсам, СМИ теряют аудиторию. У общества появляется информационная жажда, чтобы утолить ее общество все чаще обращается в независимые интернет-издания и в социальные сети, где черпает информацию по крупницам. Тенденция поиска информации в социальных сетях и частных интернет изданиях,

вместо официальных источников приводит в конечном итоге к углублению разрыва между властью и обществом [32].

В данном контексте выдающийся казахский ученый-исследователь Валиханов Ч. в своих трудах отмечал взаимоотношения власти и народа и причины социальных волнений. Он применял методологические принципы социальных волнений при анализе политической, экономической и социальной ситуации в казахской степи. Будучи офицером российской царской армии, он не мог прямо и открытым текстом писать о причинах казахских восстаний под предводительством Жоламанана Тиленшиулы в 1822-1825 годах, Исатая и Махамбета 1836-1838 годах. Однако, причины этих восстаний ученый, затрагивал не явным, окольным путем. Его мысли по поводу народных выступлений в степи можно расшифровать при помощи таких его работ, как «Записка о судебной реформе» [33, 82 с.].

Валиханов в известном труде «О состоянии Алтышара или шести восточных городов Китайской провинции Нан Лу (Малой Бухарии) в 1858-1859 годах», отмечает насколько представители местных исполнительных органов и китайские чиновники Восточного Туркестана (Синьцзян-Уйгурского автономного округа) отдалены от жизни местных жителей уйгуров. Он описывает тяжелые условия жизни простого населения Кашгара из-за невероятных и многочисленных налогов, которыми облагают китайцы и местные хакимбеки (акимы – местные органы правления). Система поборов и налоговое бремя, которые установили китайские оккупационные власти не давали местному населению развиваться, и они сводили концы с концами, несмотря на их усердие в работе [34, 175 с.].

События, которые происходили в Кашгаре очень напоминали Чокану политику царской России в казахских степях, а также знакомы современному населению Казахстана. Чокан описывает, как китайские оккупационные власти сознательно назначали местных продажных чиновников на руководящие посты в городах Кашгара. Для китайцев было важно, чтобы интересы народа и чиновников не

совпадало в Восточном Туркестане. Целью данной китайской политики была связать интересы местных чиновников с интересами Китая и создать совершенно отдельный класс, отчужденный от народа и совершенно им преданный [34, 178 с.].

Кроме экономического нагнетания обстановки для населения Кашгара, ученый подчеркивает, в захваченных Китаем провинции Восточный Туркестан не действует закон и существует правовой произвол. Простое население – торговцы, ремесленники, земледельцы – терпят то, что китайские и местные чиновники отнимают их продукцию, при этом их бесчинство остается безнаказанным. Такими и другими методами власти Китая создают в Кашгаре политику унижения и морального давления на местное население и требуют беспрекословного повиновения и унижения со стороны местных жителей. Чокан описывает, как китайцы бьют туземцев, которые не сходят с лошадей, когда встречаются китайцев. Также китайцы задаром отнимают у торговцев товары и трапезничают в ресторанах. Ученый-исследователь считает, что названные факторы являются главными причинами народных восстаний, которые вспыхивают в Кашгаре. [34, 157-197 с.]. Исключительные научные описания таланта казахской степи Валиханова Ч. о социальных проблемах казахов и соседних с ними народов сопоставимы с политически-социальными проблемами наших дней и не требуют никаких комментариев и дополнений.

Возвращаясь к нашим дням, чтобы вернуть доверие народа к официальной прессе и установить лояльность аудитории, необходимо расширить рамки свободы СМИ путем ослабления строгого контроля власти и сформировать медиарынок. Это приведет к появлению критических аналитических материалов, политико-экономической аналитики, и, соответственно, поспособствует повышению качества журналистики.

Пример «Аль-Джазиры» очень актуален для внутривосточной и экономической структуры страны. Посредством телеканала государство Катар обрела информационную

и политическую самостоятельность от соседних региональных игроков. Нашей республике тоже предстоит в будущем постепенно отходить от информационного зонтика «северного соседа», конечно же, не во вред политическим и экономическим интересам страны и общества. Безопасность любой страны зависит, в том числе, и от информационной самодостаточности и независимости, которая посредством влияния на общественное мнение может поменять политический строй или дестабилизировать страну.

Список литературы

1. Orwell G. Nineteen Eighty-Four. – London: 1949: Secker & Warburg. – 328 p.
2. Маклюен М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека. - Москва: Канон-Пресс-Ц, 2003. – 464 с.
3. Meyrowitz J. No sense of place: the impact of electronic media on social behavior. - New York: Oxford University Press, 1986. – 46 p.
4. Kriesi H. Transnational Trends in Political Communication: Conventional Views and New Realities. - Cambridge, University Press, 2004. – 12 p.
5. McCombs M. E. Setting the Agenda: The Mass Media and Public Opinion. / Polity Media, Cambridge, 2004. – P.12.
6. Капарини М. Масс-медиа, сектор безопасности и управления. [Электрон. ресурс] - URL: <https://www.twirpx.com/file/1682785/> (Дата обращения: 20.01.2020).
7. Сиберт С., Шрамм У., Питерсон Т. Четыре теории прессы. – Москва: Изд-во Московского ун-та, 1998. – 223 с.
8. Hallin D., Mancini P. Comparing Media Systems: Three models of media and politics. - University of California Universit`a di Perugia. – P.13
9. Нуртазина Р.А. Республика Казахстан: СМИ и политика: учебное пособие. – Алматы: Азия Принт, 2011. – 400 с.
10. Шибутов М., Шибутова Л. Кому на самом деле принадлежат СМИ Казахстана. [Электрон. ресурс] - URL: <https://camonitor.kz/26896-komu-na-samom-dele-prinadlezhat-smi-kazahstana.html> (Дата обращения: 20.01.2020).
11. Конституция Республики Казахстан. Раздел II. Человек и гражданин. Статья 20, п. 2.
12. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. [Электрон. ресурс] - URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z99_0000451_ (Дата обращения: 20.01.2020).
13. Кудряшова О. Как новые поправки в закон «О СМИ» ограничивают свободу казахстанских журналистов [Электрон. ресурс] - URL: <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2018-01/kak-novye-popravki-v-zakon-o-smi-ogranichivayut-svobodu-kazakhstanskikh> (Дата обращения: 20.01.2020).
14. Печатнов В.О. Гамильтон и Джефферсон. – Москва: Международные отношения, 1984. – 336 с.
15. Грабельников А.А., Мамбетова И.К. Свобода слова и безопасность журналистов как актуальные проблемы СМИ Казахстана [Электрон. ресурс] - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/svoboda-slova-i-bezopasnost-zhurnalistov-kak-aktualnye-problemy-smi-kazahstana/viewer> (Дата обращения: 15.01.2021).
16. Послание президента республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, Стратегия «Казахстан-2050». Новый политический курс состоявшегося государства. [Электрон. ресурс] - URL: <https://primeminister.kz/assets/media/strategiya-kazakhstan-2050.pdf> (Дата обращения: 15.01.2021).
17. Закон Казахской ССР от 28 июня 1991 г. № 735-ХІІ О печати и других средствах массовой информации. [Электрон. ресурс] - URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1000627 (Дата обращения: 15.01.2021).
18. Сыздыкбекова М. Что не так с госзаказом в СМИ? [Электрон. ресурс] - URL: <https://vlast.kz/obsshestvo/31155-cto-ne-tak-s-goszakazom-v-smi.html> (Дата обращения: 23.01.2020).
19. Маринин С. Конкуренспособное телевидение как фактор информационной безопасности Казахстана: проблемы и поиск решений. [Электрон. ресурс] - URL: https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2018/02/competitive_television.pdf (Дата обращения: 23.01.2020).

20. Гончарова Н. Казахстан осталься на прежнем месте в рейтинге свободы прессы Репортеров без границ. // интернет-журнал Власть, 18.04.2019, [Электрон. ресурс] - URL: <https://vlast.kz/novosti/32769-kazakhstan-ostalsa-na-prezнем-meste-v-rejtinge-svobody-pressy-reporterov-bez-granic.html> (Дата обращения: 24.01.2020).
21. Noelle-Neumann E. The Spiral of Silence — Our Social Skin. Chicago: University of Chicago Press, 1984. // рус. пер.: Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания. - Москва: Прогресс, 1996. – 155 с.
22. Хрущев Н. О культе личности и его последствиях. [Электрон. ресурс] - URL: <http://lib.ru/MEMUARY/HRUSHEW/kult.txt> (Дата обращения: 09.02.2020).
23. Description [Электрон. ресурс] - URL: <https://sat.tv/en/chaine/qatar-tv/> (Дата обращения: 12.12.2020)
24. History of Al-Jazeera [Электрон. ресурс] - URL: http://www.allied-media.com/aljazeera/jazeera_history.html (Дата обращения: 08.01.2021)
25. El-Nawawy M. & Gher, L.A., "Al-Jazeera: Bridging the East-West Gap through Public Discourse and Media Diplomacy." Transnational Broadcasting Studies, 2003; No. 10. (Spring/Summer).
26. Samuel-Azran T. "An Al-Jazeera Effect in the USA? A Review of the Evidence", Global Media Journal - German Edition, Autumn/Winter 2017; Vol. 7.
27. Miles H. Al-Jazeera: The inside story of the Arab news channel that is challenging the West. - New York: Grove Press, 2005. – 426 p.
28. Samuel-Azran T. "Al-Jazeera, Qatar, and New Tactics in State-sponsored Media Diplomacy", American Behavioral Scientist 2013, SAGE Publications. – P. 1298.
29. Rumsfeld blames Aljazeera over Iraq. [Электрон. ресурс] - URL: <https://www.aljazeera.com/news/2005/6/4/rumsfeld-blames-aljazeera-over-iraq> (Дата обращения: 12.12.2020)
30. Asisian N. The Qatar Crisis, its Regional Implications, and the US National Interest. [Электрон. ресурс] - URL: https://www.researchgate.net/publication/322961185_The_Qatar_Crisis_its_Regional_Implications_and_the_US_National_Interest (Дата обращения: 08.11.2020)
31. Sadler P. National Security and the D-Notice System. Aldershot, UK and Burlington, - USA: Ashgate Dartmouth, 2001. – 254 p.
32. Пять проблем казахстанских СМИ, интернет издание: «Новый репортер». [Электрон. ресурс] - URL: <https://newreporter.org/2019/11/06/pyat-problem-kazaxstanskix-smi/> (Дата обращения: 05.01.2020).
33. Абдильдин Ж., Абдильдина Р. Чокан Валиханов – великий ученый и мыслитель. - Астана: Фолиант, 2015. – 192 с.
34. Валиханов Ч. Собрание сочинений. Том 3, 3-е изд, Алматы: Издательство «Алатау», 2010. – 432 с.

Ж.Ж. Утемисов, Н.Ж. Кошкенов

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазақстан Республикасындағы БАҚ пен билік арасындағы қарым-қатынастың заманауи медиа сын-тегеуіріндері

Аңдатпа. Мақалада қазіргі Қазақстан билігі мен бұқаралық ақпарат құралдары арасындағы қарым-қатынасының негізгі аспектілері қарастырылған. Бұқаралық ақпарат құралдарына мемлекет тарапынан ықпал етуінің негізгі тетіктері зерттеліп, жергілікті баспасөз бостандығының деңгейі және оның қоғам мен мемлекет арасындағы тәуелсіз бағдаршы ретіндегі рөлі зерделенді. Баспасөз жекелеген адамдар мен әлеуметтік стереотиптер арасындағы қатынастарды реттейтін әлеуметтік бақылау жүйесінің бет бейнесі болғандықтан бұқаралық ақпарат құралдарының күнделікті жұмысы аясында БАҚ-тың негізгі моделдері мен теориялары қарастырылып, олардың қайсысы мемлекет және бұқаралық ақпарат құралдарының қарым-қатынас әдістеріне сәйкес келетіні мәлім етілді.

Мысал ретінде, Қатар мемлекетінің Таяу Шығыс үшін көрнекі ақпарат құралдарының жаңа формациясының ізашарына айналған «Әл-Жазира» телеарнасын ашу тәжірибесі қарастырылды. Нәтижесінде, Қатар мен Қазақстандағы ақпараттық ортаның ұқсастық элементтері, еліміздегі саяси жағдайдың шындықтарына сүйене отырып «Әл-Жазира» телеарнасын құру мүмкіндігі анықталды.

Түйін сөздер: қоғамдық бақылау, БАҚ-тың еркіндік деңгейі, бұқаралық ақпарат құралдарының теориялары мен модельдері, плюрализм қағидаттары, БАҚ пен билік, сенімсіздік дағдарысы, Әл-Жазира.

Z.Z. Utemissov, N.Zh. Koshkenov

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Kazakhstan media challenges in the context of media and government relations in the Republic of Kazakhstan

Abstract. The article examines the main aspects of interaction between the authorities and the media in modern Kazakhstan. The main mechanisms of state influence on the media have been studied, the level of freedom of the local press and its role as an independent conductor between society and the state have been investigated. Due to the press reflects the system of social control through which the relationship between individuals and social stereotypes is regulated, there are examined the main models and theories of the media in the context of the everyday functioning of the media. The authors considered media models and theories in terms of their relevance to the ways in which the state and the media relate to each other.

As an example, there is considered experience of Qatar state in the creation of the Al-Jazeera TV channel, which has become the pioneer of a new formation of visual media for the Middle East. As a result, there have been identified elements of similarity of the information environment in Qatar and Kazakhstan and the possibility of creating «Al-Jazeera», proceeding from the realities of the political situation in our country.

Keywords: control of society, level of press freedom, theories and models of the media, principles of pluralism, media and power, crisis of mistrust, Al-Jazeera.

References

1. Orwell G. Nineteen Eighty-Four. (Secker & Warburg, London, 1949, 328 p.).
2. Makliuen M. Ponimanie Media: Vneshniye rasshireniya cheloveka [Understanding Media: The Extensions of Man] (Moscow, Canon-Press-Ts, 2003, 464. p.). [in Russian]
3. Meyrowitz J. No sense of place: the impact of electronic media on social behavior. - New York: Oxford University Press, 1986. – 46 p.
4. Kriesi H. Transnational Trends in Political Communication: Conventional Views and New Realities. - Cambridge, University Press, 2004. – 12 p.
5. McCombs M. E. Setting the Agenda: The Mass Media and Public Opinion. / Polity Media, Cambridge, 2004. – P.12.
6. Kaparini M. Mass media, sector bezopastnosti i upravlenia [Mass media, security and management sector] [Electronic resource] Available at: <https://www.twirpx.com/file/1682785/> (Accessed: 20.01.2020).
7. Siebert S., Schramm W., Peterson T. Chetyre teorii pressy [Four theories of the press]. (Moscow, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1998, 223 p.). [in Russian]
8. Hallin D., Mancini P. Comparing Media Systems: Three models of media and politics. - University of California Universit`a di Perugia. – P.13
9. Nurtazina R.A. Respublika Kazakhstan: SMI i politika [Republic of Kazakhstan: Mass Media and Politics]. (Almaty, Aziya Print, 2011, 400 p.). [in Russian]
10. Shibutov M., Shibutova L. Komu na samom dele prinodlezhat SMI Kazakhstana [Who really owns the media in Kazakhstan]. [Electronic resource] Available at: <https://camonitor.kz/26896-komu-na-samom-dele-prinadlezhat-smi-kazahstana.html> (Accessed: 20.01.2020). [in Russian]
11. Konstitutia Respubliki Kazakhstan [Constitution of the Republic of Kazakhstan Section II. A person and a citizen. Article 20, paragraph 2.]. [in Russian]
12. Informatsionnaya provovaia sistema normativnyh provovyh aktov Respubliki Kazakhstan [Information and legal system of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan] Available at: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000451_ (Accessed: 20.01.2020). [in Russian]

13. Kudriashova O. Kak novye popravki v zakon o smi ogranichivayut svobodu kazakhstanskikh jurnalistov [How New Amendments to the Law on Mass Media Restrict the Freedom of Kazakh Journalists] [Electronic resource] Available at: <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2018-01/kak-novye-popravki-v-zakon-o-smi-ogranichivayut-svobodu-kazakhstanskikh> (Accessed: 20.01.2020). [in Russian]
14. Pechatnov V.O. Gamilton i Djefferson [Hamilton and Jefferson] (Moscow, Mejdunarodnye otnosheniya, 1984, 336 p.). [in Russian]
15. Grabelnikov A.A., Mambetova I.K. Svoboda slova i bezopastnost jurnalistov kak aktualnye problem SMI Kazakstana [Freedom of Speech and Safety of Journalists as Pressing Issues of Mass Media in Kazakhstan] [Electronic resource] Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/svoboda-slova-i-bezopasnost-zhurnalistov-kak-aktualnye-problemy-smi-kazahstana/viewer> (Accessed: 20.01.2020). [in Russian]
16. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.A. Nazarbayeva narodu Kazakhstana [Message from the President of the Republic of Kazakhstan to the people of Kazakhstan] [Electronic resource] Available at: <https://primeminister.kz/assets/media/strategiya-kazakhstan-2050.pdf> (Accessed: 15.01.2021). [in Russian]
17. Zakon Kazakhskoi SSR ot 28 iunia 1991 g. № 735-XII O pechati i drugih sredstvah massovyi informatsii [Law of the Kazakh SSR of June 28, 1991 No. 735-XII On the press and other media] [Electronic resource] Available at: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1000627 (Accessed: 15.01.2021). [in Russian]
18. Syzdykbekova M. Chto ne tak s goszakazom v SMI? [What's wrong with government orders in the media?] [Electronic resource] Available at: <https://vlast.kz/obschestvo/31155-cto-ne-tak-s-goszakazom-v-smi.html> (Accessed: 23.01.2020). [in Russian]
19. Marinin S. Konkurentosposobnoe televidenie kak faktor informatsionnoi bezopasnosti Kazakhstana: problem i poisk resheni. [Competitive TV as a Factor of Information Security in Kazakhstan: Problems and Search for Solutions] [Electronic resource] Available at: https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2018/02/competitive_television.pdf (Accessed: 23.01.2020). [in Russian]
20. Goncharova N. Kazakhstan ostalsia na prejnem meste v reitinge svobody pressy Reporyerov bez granits [Kazakhstan Remains Unchanged in Reporters Without Borders' Press Freedom Index]. [Electronic resource] Available at: <https://vlast.kz/novosti/32769-kazahstan-ostalsa-na-preznem-meste-v-rejtinge-svobody-pressy-reporterov-bez-granic.html> (Accessed: 24.01.2020). [in Russian]
21. Noelle-Neumann E. The Spiral of Silence — Our Social Skin. Chicago: University of Chicago Press, 1984. // rus. per.: Noelle-Neumann E. Obshestvennoe mnenie. Otkrytie spirali molchanie [rus. per.: Noel-Neuman E. Public opinion. Opening the spiral of silence.] (Moscow, Progress, 1996, – 155 p.). [in Russian]
22. Khrushchev N. O kulte lichnosti i ego posledstviyah [On the personality cult and its consequences]. [Electronic resource] Available at: <http://lib.ru/MEMUARY/HRUSHEW/kult.txt> (Accessed: 09.02.2020). [in Russian]
23. Description. [Electronic resource] Available at: <https://sat.tv/en/chaine/qatar-tv/> (Accessed: 12.12.2020)
24. History of Al-Jazeera. [Electronic resource] Available at: http://www.allied-media.com/aljazeera/jazeera_history.html (Accessed: 08.01.2021)
25. El-Nawawy M. & Gher, L.A., "Al-Jazeera: Bridging the East-West Gap through Public Discourse and Media Diplomacy." *Transnational Broadcasting Studies*, 2003; No. 10. (Spring/Summer).
26. Samuel-Azran T. "An Al-Jazeera Effect in the USA? A Review of the Evidence", *Global Media Journal - German Edition*, Autumn/Winter 2017; Vol. 7.
27. Miles H. *Al-Jazeera: The inside story of the Arab news channel that is challenging the West.* - New York: Grove Press, 2005. – 426 p.
28. Samuel-Azran T. "Al-Jazeera, Qatar, and New Tactics in State-sponsored Media Diplomacy", *American Behavioral Scientist* 2013, SAGE Publications. – P. 1298.
29. Rumsfeld blames Aljazeera over Iraq. [Electronic resource] Available at: <https://www.aljazeera.com/news/2005/6/4/rumsfeld-blames-aljazeera-over-iraq> (Accessed:12.12.2020)
30. Asisian N. The Qatar Crisis, its Regional Implications, and the US National Interest. [Electronic resource] Available at: https://www.researchgate.net/publication/322961185_The_Qatar_Crisis_its_Regional_Implications_and_the_US_National_Interest (Accessed: 08.11.2020)
31. Sadler P. *National Security and the D-Notice System.* Aldershot, UK and Burlington, - USA: Ashgate Dartmouth, 2001. – 254 p.

32. Piyat problem Kazakhstanskikh SMI [Five problems of the Kazakh media] [Electronic resource] Available at: <https://newreporter.org/2019/11/06/pyat-problem-kazaxstanskix-smi/> (Accessed: 05.01.2020). [in Russian]
33. Abdildin Zh., Abdildin R. Chokan Valikhanov – velili uchenyi i myslitel [Chokan Valikhanov is a great scientist and thinker] (Astana, Foliant, 2015, 192 p.). [in Russian]
34. Valikhanov Ch. Sobranie sochineni [Collected Works]. (Almaty, Izdatelstvo «Alatau», 2010, 432 p.). [in Russian]

Сведения об авторах:

Утемисов Жанибек – основной автор, докторант 2 курса факультета журналистики и политологии, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Кошкенов Нуржан – докторант 2 курса факультета журналистики и политологии, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Utemissov Zhanibek – **The main Author**, The 2nd year PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Koshkenov Nurzhan – The 2nd year PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

А. Шурентаев¹
Қ. Кушкинбаева²

^{1,2}А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
(E-mail: shurentaev@mail.ru¹, karliga85@mail.ru²)

Абай шығармаларындағы заң және құқық тақырыптары

Аңдатпа. Мақалада хәкім Абай Құнанбайұлының заңға байланысты, құқықтық мәселелерге арналған шығармаларына жан-жақты ғылыми талдау жасалды. Оның шығармашылық мұрасы қазақ халқының қоғамдық-саяси өмірінің ең өткір мәселелерін қамтыған өлең, дастан, проза, ән-әуендерінен және аудармаларынан тұрады. Мақала авторы А. Құнанбайұлы өз еңбектерінде, ең алдымен, адам құқығын қорғау мәселесіне ерекше көңіл бөлгендігін көрсетеді. Абай Құнанбайұлы кезінде Төбе би болып сайланып, қазақтың алғашқы заң «Ережесін» жазды. «Ереженің» пайда болуы қазақ халқы үшін айтулы оқиға болды. Абайдың түйіндеуінше, «заң – әділдікке жеткізетін бейбітшілік пен тыныштықты сақтайтын тәртіптер мен нормалар жиынтығы». Негізі бұл – «заң» ұғымына берілген нақты анықтама. Аталған «Ереженің» бірқатар қағидалары ұлы ақынның «Қара сөздерінде» де түйінді мәселе ретінде алға тартылған.

Сонымен қатар, мақалада осы күндері хәкім Абай Құнанбайұлының жаңа шығармалары табылып, ғылыми айналымға енгізілуіне байланысты құқықтық мәселеге қатысты шығармашылығын әрі қарай белсенді түрде зерттеу қажеттілігі айқындалған.

Түйін сөздер: құқықтық журналистика, заң, құқық, тәртіп, әділдік, ереже, адам құқығы, Абайтану, құқықтық мемлекет.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-134-1-52-58>

Түсті: 12.11.20 / Қайта түзетілді: 24.12.20 / Жарияланымға рұқсат етілді: 17.03.21

Кіріспе. Кез келген бір ғылыми тақырыптың немесе қоғамдық құбылыстың мазмұнын жан-жақты қарастырудың бірден-бір әдісі – оның тарихи жолын зерделеу. Өткелдеріміздің тарихи тағылымдарын дәйектілікпен електеп, одан тиісті сабақ алмай, қоғамның алға басуы мүмкін емес.

Қазақ даласында құқықтық тақырыптың, түрлі заңнамалардың пайда болуы мен қалыптасуы белгілі бір идеялар мен принциптер арқылы айқындала отырып, нақты тарихи кезеңдерді қамтиды. Мұның өзі, сайып келгенде, ұлттардың өзін-өзі еркін билеу принципімен қоса, егеменді дербес мемлекет құру мәселесімен жалғасатындығын тарих беттері дәлелдеп берді. Тарихи кезеңнің бірі - Патша

өкіметінің Далалық өлкеге қызығушылығы елеулі түрде арта түсіп, ұлан-ғайыр өлкені Империяның басқарылатын шеткі аймағына айналдыру үшін басқару реформасын жүргізу жоспарын көтере бастаған кезең еді. Дәл осы тұста қазақ ағартушылары Шоқан Уәлиханов (1835-1865), Ыбырай Алтынсарин (1841-1889) және Абай Құнанбаевтың (1845-1904) қоғамдық саяси көзқарастары орыстың алдыңғы қатарлы революцияшыл демократтарының әсерімен қалыптасып, алғашқы құқықтық тақырыптағы публицистикалық шығармалары дүниеге келді.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев 2020 жылдың 7 қазанында жарияланған «Абай аманаты» атты мақаласында «Абай Құнанбайұлы

тұлғасы да – сондай аралық кезеңнің жемісі. Ескінің соңы мен жаңаның басын жалғаған алтын көпір» [1], - деп хәкім Абай Құнанбайұлының өмір жолына, қазақ қоғамындағы рөліне тоқталып, оның әлеуметтік идеяларға толы шығармашылығын саралайды. Өйткені Абайдың шығармашылық мұралары қазақ халқының қоғамдық-саяси өмірінің ең өткір проблемаларын қамтыған өлең және прозамен қатар публицистикалық шығармалардан тұрады.

А. Байтұрсынұлы 1913 жылы «Қазақ» газетінде жарияланған «Қазақтың бас ақыны» мақаласында: «Сөз жазатын адам әрі жазушы, әрі сыншы боларға керек. Сөздің шырайлы, ажарлы болуына ойдың шеберлігі керек. Ұнамды, орынды, дәмді болуына сыншылық керек; мағыналы, маңызды болуына білім керек. Абайда осы үшеуі де болған» - деген болатын [2].

Кезінде Мұхтар Әуезов Абайтану мәселелеріне терең тоқталғанда ол туралы ізденуді талап ететін тақырыптардың ұшан-теңіз екенін дәлелдеп, болашақта жаңа мазмұнды зерттеулер туатынын көргендікпен жазған еді [3].

Зерттеу әдістері. Осыған орай Абайдың заңға байланысты, құқықтық мәселелерге арналған шығармалары терең зерттелмеген болатын. Кеңес Одағы кезінде бұл тақырыпқа алғаш қалам тартқандар қатарында Тайыр Құлтелеев [4] пен Айдарат Тәуекелов [5] болды. Бірақ оларға Абайдың заңға, құқыққа байланысты барлық пікірлерін талдауға мүмкіндік болмады. Тәуелсіздік алған жылдары осы олқылықтың орнын толтыратын заман келді. Қазақ елінің әдеттегі құқықтық жүйесіне реформаторлық өзгеріс енгізген ғұлама Абайдың заңгерлік қасиеттеріне зерттеушілік зейінін аударған ғалымдардың бірі – Сәкен Өзбекұлы Созақбаев. Ол «Абай және адам құқы» [6] ғылыми еңбегінде Абайдың шығармаларындағы құқықтық мемлекет идеясының ең өзекті мәселелерінің бірі адам құқығына қатысты мәселеге ерекше назар аударады.

Абай демократиялық жүйедегі мемлекеттерде, ең алдымен, адам құқығының аяққа тапталмауын талап етеді. Оның ойынша, им-

периялық, отарлық саясаттың тікелей әсерінен «бөліп ал да, билей бер» принциптерін іс жүзіне асыруда орыс мемлекетінің халқы арасына іріткі салып, партия-партияға бөлу салдарынан заңсыздыққа, құқық нормаларын өрескел бұрмалаушылыққа жол берілуінің салдарынан адам құқын аяққа таптау, ешбір күнәсі жоқ адамдарды жауапқа тарту – барып тұрған бассыздық [6, 11 б.].

Сонымен қатар, Абай Құнанбайұлының кезінде Төбе би болып сайланып, құқықтық саласында атқарған елеулі еңбектері жайында ақпарат көпшілікке мәлім. Бұл жайында белгілі ақын, жазушы Ө. Ақыпбекұлының «Қара қылды қақ жарған» монографиясында мынадай деректер келтіріледі: «Ұлы ақын Абай Құнанбаев дана да, дара ойшыл, ақиқатын бір ауыз сөзге сыйғызған әділетті би болуымен бірге, қазақ сахарасында алғашқы заң ережелерінің дүниеге келуіне де айрықша ықпал еткен адам. Ол жазған «Ереже» - XIX ғасырдың аяқ кезінде, яғни 1886 жылы Қазан университетінің баспаханасында мұқият түптелген кітапша түрінде араб қаріпімен басылып шықты. Халқымыздың тұңғыш тасқа басылған құқықтық құжаты – «Ереже» туралы мағлұматтар мұрағат қорларынан молынан кездеседі» [7, 167 б.].

Жалпы «Ереженің» пайда болуы қазақ халқы үшін айтулы оқиға болды.

«Абайдың түйіндеуінше, заң - әділдікке жеткізетін бейбітшілік пен тыныштықты сақтайтын тәртіптер мен нормалар жиынтығы. «Ережеде» осы қағидалар берік ұстанылған. Осы төтенше съез Абай Құнанбайұлын төраға - «Төбе билікке» сайлағаны туралы да дерек бар» [7, 167 б.].

Талқылау. 2019 жылдың маусым айында Семейдегі Абай музейінің қызметкерлері Татарстанның Қазан федералдық университетіне қарасты Лобачевский атындағы кітапханадан 1885 жылы бұрынғы Семей облысы Шар өңірінде Абай Құнанбайұлының басшылығымен жазылған «Қарамола Ережесінің» арнайы жинақ ретінде жарық көрген түпнұсқасын тапқандықтарын және көшірмесін музей қорына әкелгендіктерін сүйіншілей хабарлаған болатын.

Ал желтоқсан айында «Егемен Қазақстан» газетінде Өскемендегі Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университетінің ректоры Мұхтар Төлеген Абай атамыздың 175 жылдық мерейтойы қарсаңында ақынның құнды құжаты Татарстандағы әріптестерімізден бір-екі айға сұрап, заң жинағының түпнұсқасы елге әкелінетіні айтылған.

Бір ғажабы, бұл еңбек 74 баптан тұрады, Абай атамыз мұны 3 күнде жазып шыққан деген деректер бар. Алдағы уақытта «Қарамола Ережесін» аударып, кирилл қарпіне түсіріп, кітап қылып шығармақ ойымыз бар» - дейді университет ректоры [8].

Сонымен қатар, 2019 жылы абайтанушы ғалым Асан Омаровтың «Абай жаңаша үлгідегі басылым» атты 2 томдық кітабы шықты. Жинақтың басты ерекшелігі – Абай шығармаларының қайсысы қай жылы жазылғаны нақты деректермен дәлелденіп, жазылған. Осы кезге дейін Абайдың өлеңдерінің ұзын-саны 170-тен астам деп көрсетілсе, абайтанушы Асан Омаров шығармалардың нақты саны 195 екенін дәлелдеген. Ғалым Асан Омаров ақынның шығармаларын қайта жаңғыртты. Соның бірі – «Жаңа закон» өлеңі. Бұл шығарма Абайдың қазақ халқына жаңа закон (арабша - низам) әкелген зардаптар туралы көлемді өлеңі (34 шумақ). Ешбір Абай жинағында жарияланбаған. Алғаш рет «Жалын» журналы (1971, №4) бетінде үш шумаққа қысқартылып басылған. Өлеңді 1970-жылдардың басында тауып алған, алғашқы пікірді айтқан да – академик Әлкей Марғұлан [9].

«Архив шаңына 85 жыл көмілген шығарма Абайдікі деп Әлекең бірден-ақ айтқан. Бірақ қасаң саяси көзқарас, советтік ойлау жүйесі өлеңді Абай жинағына жолатпаған. Өстіп, ұмытылған» [10], - дей келе А. Омаров бұл шығарма архив сөресіне қайта кетіп қалмау мақсатында нақты Абайдікі екендігін дәлелдеп, өз жинағына енгізеді.

Ол дүниені көріп қана, көргенін сол қалпында ғана сипаттап қоймайды; ол әр көрініске сынай қарап, сол көріністен неге күйіне, неге сүйіне қарайтынын айтады және ол жай ғана күйініп, сүйініп қоймайды, сол күйіндіретін, сүйіндіретін көріністің не себепті күй-

індіретінін, не себепті сүйіндіретінін, сырын ақтарады, әрі құр ақтарумен ғана қанағаттанбайды, сол көріністің дұрыс я бұрыстығына өз пікірін айтып, өзінше қалай болса дұрыс болар еді деген қорытындысын да оқушы көпшіліктің алдына салып отырады [11].

Абайдың жазбаларынан оның орыс тіліне сауаттылығымен қатар, сол заманғы әлеуметтік тәртіп, әкімшілік пен заң негіздерінен де мол хабардар екендігі байқалады.

Мәселен, ақынның «Сенатқа хатындағы» әлеуметтік тәртіп мәселелері жөніндегі қадап айтқан ойлары – оның әкімшілік пен заң негіздерін де жақсы білгендігін, сондықтан да әділдікке заң жүзінде қол жеткізуді басты мақсат санайтындығын да көрсетеді. Сонымен бірге, ақынның дүниетанымын, әлеуметтік, саяси, философиялық, адамгершілік көзқарастары мен ұстанымдарын да осы хаттан анық аңғаруға болады [12].

Хатта Абайға қатысты бір оқиға сөз болады. Соған араласушы адамдар, олардың сол тұстағы әрекеттері баяндалады. Абай сойыл-шоқпардың адамы емес, ой мен ақылдың адамы. Осынау кикілжің қырқыстың барысында да оның кісілігі, оқшау даналығы қапысыз қылаң береді. Ұлықтық бәсеке, бақталастық ойран үстінде содыр шонжарлар оны қайткенде еңсесін басып, съезден аулақтату ниетімен соққыға жығып, қамшымен сабадай бастағанда Уәйіс Сокин дейтін азамат Абайдың үстіне өзі жата қалып, өз денесімен оның денесін қалқалап қалады. Халқымыздың қысас қиянатқа, озбыр өктемдікке қасқая қарсы тұрған бұла мінезі кезінде осылай бой көрсеткен.

«Бірнеше жыл бойы сергелдеңге түскен іс сенат кеңсесінде бір жылға жуық мерзім егжей-тегжейлі қаралғаннан кейін, ақыры шағым иесінің талабы қанағаттандырылып, Семей әкімшілік орындарының бұрынғы шешімдері бүтіндей бұзылған, іс қайта қайта қаралған. Абайдың осы хатты жазудағы жазу стилі бүгінгі құқықтық журналистиканың бастауындай әсер етеді», - дейді зерттеуші Серік Жұмабекұлы.

Хаттың орыс тілінде сауатты, маржандай тізіліп жазылған қолжазбасының көлемі – 30 бет. Хаттың қазақ тіліндегі нұсқасы «Білім

және еңбек» журналында (1985, №8) жарияланған, түпнұсқасы Санкт-Петербургтегі мемлекеттік тарихи мұрағатында, көшірмесі Қазақстан Республикасы мемлекеттік орталық мұрағат қорында сақталуда.

Сонымен қатар, Абайдың «Қарамола», яки «Семей қазақтары үшін қылмысты істерге қарсы заң ережесінде» қазақ қауымының «Жарғылары» мен «Ережелерінде» бұрын-сонды болмаған тәртіптік жазалар енгізілген. Мәселен, сөз етіп отырған «Ережеде»: «абақтыға отырғызу», «дүре соғу» немесе «теңгедей айып салу» сияқты тәртіптік жазалар атап көрсетілген [7, 173 б.].

Аталған «Ереженің» бірқатар қағидалары ұлы ақынның «Қара сөздерінде» де түйінді мәселе етіліп алға тартылады. Бұл тұрғыдан алғанда, әсіресе, «Үшінші қара сөзінің» мәні айрықша, тіпті, онда көтерілген бірқатар мәселелердің бүгінгі күні де өз маңызын жоймағандығын аңғаруға болар еді.

Абайдың осы «Үшінші сөздегі» болыстарды сайламай, жоғарғы жақтан тағайындау жөніндегі ұсынысы, оның демократияға қарсылығы немесе патша бишікештеріне жақсы көріну ниетінен емес, қайта сайлау өткізіп, елді дүрліктіріп, ру-рудың ара жігін ашып, құтын қашырмай, ояздардың өзінің сенімді адамдарын болыстыққа тағайындауының тиімдірек екендігін, ол қазақтар арасында пара беріп, шапқылауды, жақсы адамды күстаналап жала жабуды тыяды деп сенді. Себебі билік дегенің әрбір сайлаған адамның қолынан келмейді. Оның үстіне билікке ұмтылған қазақ жастары, ендігі жерде бос сабылып жүрмей, кәсіп қуып, оқу, өнегеге бет бұрады деп ойлады [7, 180-181 бб.].

Нәтижелер. Сонымен қатар, Абай құқықтық мемлекетте заңның үстемдігін қоғамның барлық саласында арттыруды, заңның күшімен, тиімділігімен демократияны,

билік жүргізуді жетілдіруді және мемлекет органдарының жеке адам, жалпы халық алдында жауаптылығын талап етеді. Құқықтық мемлекеттің принциптеріне сай келетін Абай идеяларының құндылығын «Отыз жетінші сөзінде»: «Мен егер закон қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім» деген пікірінен аңғарамыз [7, 9 б.].

Ұлы ойшылдың «Қырық бесінші сөзінде» де адамшылықтың алды сүйіспеншілік пен әділет сөздерінің мағынасын ашып көрсетуге арналған.

«Әділет пен сүйіспеншілік сезім кімде көбірек болса, ол кісі – ғалым, сол ақиқат. Біз ойымыздан ғылым шығара алмаймыз, жаралып, жасалып қойған нәрселерді сезінеміз, көзбен көріп, ақылмен біліп» - деп, әлеуметтік ойын қорытқан ойшыл, саясаткер, ғаламдық ұстаз, тәрбиеші, ғалым Абай тағы да оқырманның назарын ақиқатқа аударды. Ақиқатсыз ғылымның болмайтыны оның бүкіл әлеуметтік шығармасының өзегіне алынған [13].

Қорытынды. Өткен жылы қазақ халқының ұлы ақыны, хәкім Абай Құнанбайұлының 175 жылдық мерейтойы әлемдік деңгейде аталып өтті. Атаулы мерекеге орай ақпарат кеңістігіне «Ақыл ойдың айнасы» деген ұранмен жол тартқан «Abai tv» телеарнасы ашылды. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысымен «10 тамыз Абай күні» болып белгіленді. Абайға қандай құрмет көрсетсек те артық етпейді. Бұл мақаланы Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың: «Абай мұрасы – біздің ұлт болып бірлесуімізге, ел болып дамуымызға жол ашатын қастерлі құндылық. Жалпы, өмірдің қай саласында да Абайдың ақылын алсақ, айтқанын істесек, ел ретінде еңселенеміз, мемлекет ретінде мұратқа жетеміз» [14] сөзімен түйіндеуге болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Абай аманаты» мақаласы [Электрон. ресурc] - URL: <https://elbasy.kz/kk/news/2020-10/kazakhstan-respublikasynuntungysh-prezidenti-elbasy-nursultan-nazarbaevtyn-abay> (Қаралған күні: 10.10.2020)

2. «Қазақ» газеті / Құраст.: Ү. Субханбердина, С. Дәуітов, Қ. Сахов. Бас редактор Ә. Нысанбаев. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1998. – 560 б.
3. Әуезов М. Шығармалар жинағы. 2-том. – Алматы: Жазушы, 1969. – 323 б.
4. Култелеев Т. Вопросы казахского обычного права в романе М. Ауезова «Абай». / Вестник АН КазССР, - 1950. - №9. - С. 99-110.
5. Таукелов А.Н. Политические взгляды казахского просветителя Абая Кунанбаева. – Ученые записки КазГУ. Т. 29, - Алматы, 1960. - С. 91-107.
6. Өзбекұлы С. Абай және адам құқы. – Алматы: Жеті жарғы, 1995. – 112 б.
7. Ақыпбекұлы Ө. Қара қылды қақ жарған... Монография. – Астана, 2006. – 235 б.
8. Қасым А. Ұлы Абай жазған заң жинағының түпнұсқасы Шығыс Қазақстанға әкелінеді [Электрон. ресурс] - URL: <https://egemen.kz/article/215899-uly-abay-dgazghan-zanh-dginaghynynh-tupnusqasy-shyghys-qazaqstangha-akelinedi?fbclid=IwAR1ce0vtvNLja0oKdgu8ETMJbnkLTncqIKiqUtrUZ9FhXnXzQRtWGr1oyQI> (Қаралған күні: 25.08.2020)
9. Омаров А. Абайдың ұмыт болған «Жаңа закон» атты өлеңі хақында. [Электрон. ресурс] - URL: <https://abai.kz/post/86637> (Қаралған күні: 12.10.2020)
10. Омаров А. «Жаңа закон» өлеңі – анық Абайдікі. [Электрон. ресурс] - URL: <https://abai.kz/post/111716> (Қаралған күні: 12.10.2020)
11. Мұқанов С. Жарқын жұлдыздар: Ш.Уәлиханов пен А.Құнанбаевтың өмірі мен творчествосы туралы. – Алматы: Мектеп, 1964. – 352 б.
12. Абай. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 1995. – 515 б.
13. Әбсаттаров Р.Б., Қалдыбаева Т.Ж. Абайдың қара сөздеріндегі әлеуметтік мәселелер және олардың тарихи-тәрбиелік мәні. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршысы. Әлеуметтану және саяси ғылымдар сериясы. -№4(44). – Алматы, 2013. – 32-52 бб.
14. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласы [Электрон. ресурс] - URL: <https://www.akorda.kz/kz/events/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-abai-zhane-hhi-gasyrdagy-kazakstan-atty-makalasy> (Қаралған күні: 10.10.2020)

А. Шурентаев, К. Кушкинбаева

Костанайский региональный университет им. А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан

Темы закона и права в творчестве Абая Кунанбаева

Аннотация. Статья представляет собой научный анализ произведений великого мыслителя Абая Кунанбаева в контексте аспектов права и законности. Утверждается, что в его творчестве представлены стихотворения, былины, песни и переводы, в которых отражены самые актуальные вопросы общественной и политической жизни казахского народа. Статья заостряет внимание на том, что в своих работах А. Кунанбаев делает акцент в первую очередь на проблеме защиты прав человека. Когда Абай был избран Тобе бием, он написал казахский закон «Ереже», ставший знаменательным событием в жизни казахского народа. По утверждению Абая, «закон - это свод правил и положений, ведущих к справедливости, миру и спокойствию», по существу он дает четкое определение понятия. «Ереже» и «Слова назидания» Абая, находят значимые точки соприкосновения, так как строгие принципы «Ереже» представлены в «Словах назидания» как ключевые вопросы.

В статье обосновывается необходимость дальнейшего активного изучения творчества казахского мыслителя с правовых позиций в связи с обнаружением новых текстов Абая и введением их в научный оборот.

Ключевые слова: правовая журналистика, закон, право, порядок, справедливость, власть, права человека, абаеведение, правовое государство.

A. Shurentayev, K. Kushkinbayeva

A. Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay, Kazakhstan

Themes of law and rights in Abay Kunanbaev's work

Abstract. The article is a scientific analysis of the works of the great thinker A. Kunanbaev in the context of aspects of law and legality. It is stated that his work includes poems, epics, songs and translations that reflect the most pressing issues of public and political life of the Kazakh people. The article is dedicated to the fact that A. Kunanbaev focuses primarily on the problem of human rights protection in his works. The author of the article compares the Kazakh law «Erezhe», created by Tole Bi (judge) and which became a significant event in the life of the Kazakh people, and Abai's «words of edification», finding significant points of contact, arguing that the strict principles of «Erezhe» are presented in the «words of edification» as key issues. The article defines that a clear definition of the concept of «law» is contained in the words of Abay: «The law is a set of rules and regulations that lead to justice, peace and tranquility». The article also substantiates the need for further active study of the Kazakh thinker's works from a legal perspective in connection with the discovery of new Abai's texts.

Keywords: legal journalism, law, order, justice, power, human rights, Abay studies, legal state.

References

1. Kazakstan Respublikasynyn Tungysh Prezidenti – Elbasy Nursultan Nazarbaevtyн «Abai amanaty» makalasy [Article of the first president of the Republic of Kazakhstan - Elbasy Nursultan Nazarbaev «Abay amanaty»] [Electronic resource] Available at: <https://elbasy.kz/kk/news/2020-10/kazakstan-respublikasynyn-tungysh-prezidenti-elbasy-nursultan-nazarbaevtyн-abay> (Accessed: 10.10.2020). [in Kazakh]
2. «Kazak» gazeti [Kazakh newspaper] / Kurast.: [Comp.:] U. Subhanberdina, S. Lauitov, K. Sahov. Bas redactor [Editor-in-chief] A. Nysanbaev. (Almaty, Kazak ensiklopediyasy, 1998, 560 p.). [in Kazakh]
3. Auezov M. Shygarmalar zhinagy [Collection of works]. 2-tom [Vol. 2] (Almaty, Zhazushy, 1969, 323 p.). [in Kazakh]
4. Kulteleev T. Voprosy kazahskogo obychnogo prava v romane M. Auezova «Abai» [Questions of Kazakh customary law in M. Auezov's novel «Abay»]. Vestnik AN Kaz SSR [Bulletin of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR], 1950. №9. - P. 99-110. [in Russian]
5. Taukelov A.N. Politicheskie vzglyady kazahskogo prosvetatelya Abaya Kunanbaeva [The political views of the Kazakh enlightener Abai Kunanbaev]. – Uchenye zapiski KazGU [Scientific notes of KazGU] Vol. 29, Almaty, 1960. P. 91-107. [in Russian]
6. Ozbekuly S. Abai zhane adam kuky [Abay and Human Rights]. (Almaty, Zheti zhargy, 1995, 112 p.). [in Kazakh]
7. Akypbekuly O. Kara kyldy kak zhargan... [Array List heat aranan...]. Monografiya [Monograph]. (Astana, 2006, 235 p.). [in Kazakh]
8. Kasym A. Uly Abai zhazgan zan zhinagynyn tupnuskasy Shygys Kazakstanga akelinedi [The original collection of laws written by The Great Abai will be delivered to East Kazakhstan]. [Electronic resource] Available at: <https://egemen.kz/article/215899-uly-abay-dgazghan-zanh-dginaghynynh-tupnusqasy-shyghys-qazaqstangha-akelinedi?fbclid=IwAR1ce0vtvNLja0oKdgu8ETMJbnkL TncqIKiqUtrUZ9FhXnXzQRtWGr1oyQI> (Accessed: 25.08.2020). [in Kazakh]
9. Omarov A. Abaidyn umyt bolgan «Zhana zakon» atty oleni hakynda [Abay's forgotten poem «New law»]. [Electronic resource] Available at: <https://abai.kz/post/86637> (Accessed:12.10.2020)
10. Omarov A. «Zhana zakon» oleni - anyk Abaidiki [The poem «New law» is clearly Abay]. [Electronic resource] Available at: <https://abai.kz/post/111716> (Accessed:12.10.2020). [in Kazakh]
11. Mukanov S. Zharkyn zhuldyzdar: Sh. Ualikhanov pen A. Kunanbaevtyн omiri men tvorchestvosy turaly [Bright stars: about the life and creativity of Sh. Ualikhanov and A. Kunanbaev]. (Almaty, Mektep, 1964, 352 p.). [in Kazakh]

12. Abai. Encsiklopediya [Encyclopedia]. (Almaty, Atamura, 1995, 515 p.). [in Kazakh]
13. Absattarov R.B., Kaldybaeva T.Zh. Abaidyn kara sozderindegi aleumettik maseleler zhane olardyn tarihi-tarbielik mani [Social problems in Abay's words of edification and their historical and educational significance]. Abai atyndagy Kazak ulttyk pedagogikalyk universitetinin Habarshysy. Aleumettenu zhane sayasi gilymdar seriyasy [Bulletin of the Abai Kazakh National Pedagogical University. Sociology and political science series] №4(44). Almaty, 2013. P. 32-52. [in Kazakh]
14. Memleket basshysy Kasym-Zhomart Tokaevtyн «Abai zhane XXI gasyrdagy Kazakstan» atty makalasy [Article by head of State Kassym-Jomart Tokayev «Abay and Kazakhstan in the XXI century»] [Electronic resource] Available at: <https://www.akorda.kz/kz/events/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-abai-zhane-hhi-gasyrdagy-kazakstan-atty-makalasy> (Accessed:10.10.2020). [in Kazakh]

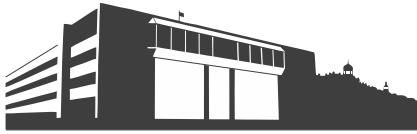
Авторлар туралы мәлімет:

Шурентаев Амангелді – негізгі автор, әлеуметтік ғылымдар магистрі, журналистика және коммуникациялық менеджмент кафедрасының меңгерушісі, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан.

Кушкинбаева Қарлыға – қазақ тілі мен әдебиет магистрі, тіл және әдебиет теориясы кафедрасының аға оқытушысы, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан.

Shurentayev Amangeldy – **The main Author**, Master of Social Sciences, Head of the Department of Journalism and Communication Management, A. Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay, Kazakhstan.

Kushkinbayeva Karlyga – Master of Kazakh Language and Literature, Senior Lecturer of the Department of Theory of Languages and Literature, A. Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay, Kazakhstan.

XFTAP 19.61.31

Ш.Ы. Қалиаждарова¹
А.А. Ниязгулова²

Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті,
Алматы, Қазақстан
(E-mail: s.kaliazhdarova@mail.ru¹, nijasgulova@mail.ru²)

Қазақстандық телеарналар қызметінің YouTube платформасындағы жаңа мүмкіндіктері

Аңдатпа. Қазір Қазақстандық телеарналар цифрлық ортаға бейімделе бастады. Алайда олар жаңа ортаның ерекшеліктері мен талаптарын әлі толық меңгере қойған жоқ. Сол себепті түрлі мәселелер де туындап жатқаны сөзсіз. Телемамандардың айтуынша, дәстүрлі арналардың көрермендері жыл сайын азайып барады. Жастар аудиториясы теледидардан мүлде ашақтап кеткен. Бұған басты себеп – YouTube арналарының көбеюі. Бұл платформада электрондық ақпарат құралдарының басым бөлігі өз арналарын ашқан. Бірақ телеарналар эфирден өткен хабарларын желіге салуымен шектеліп келеді. Алайда YouTube хостингінің бейнеконтенке қоятын талаптар өзгеше. Осы тұрғыдан келгенде отандық арналардың желідегі қызметін жетілдіруге не кедергі келтіріп тұр, продакш студиялар неге ютубқа ауыса алмай жүр деген сауалдарға ғылыми тұрғыда жауап қарастырылады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, отандық телеарналар аталған желіде біршама жұмыстар атқарған. Телеарналар YouTube-та негізінен ақпараттық өнімге мән беріп отыр. Ал желі аудиториясын ойын-сауықтық контент қызықтырып отырғанын ескерсек, арналарға бұл бағытта біраз ізденулеріне тура келеді. Мақалада бұл мәселеге де ғылыми тұжырым жасалған.

Сондай-ақ, зерттеу жұмысында YouTube платформасындағы қазақ тілді арналардың дамуына ықпал етіп отырған басты факторлар да ғылыми тұрғыда сараланады.

Түйін сөздер: YouTube, бейнехостинг, платформа, телебренд, телеформат, лайфхак, контент.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-134-1-59-64>

Түсті: 10.11.20 / Қайта түзетілді: 23.12.20 / Жарияланымға рұқсат етілді: 17.03.21

Кіріспе. Интернет желісінде порталдар мен бейнехостингтар қатары өте көп. Соған қарамастан YouTube онлайн бейнеконтент ұсынушы платформа ретінде ең алдыңғы орында тұр. Дүние жүзі бойынша бұл желіні қолданушылар саны екі миллиардқа жетсе,

80%-ға жуық интернет-қолданушылардың YouTube-та жеке аккаунттары бар [1]. Бұлардың қатарында Қазақстандықтар да жетерлік. «Genesis YouTube Qazaqstan» компаниясының директоры Самсон Безмятежныйдың ақпараттарына сүйенсек, аталған желіге аптасы-

на 9, айына 10 миллион адам кіреді. «Самый главный показатель, который показал прирост, – с четырех до шести миллионов в день. Несмотря на непродолжительные блокировки, число пользователей YouTube в Казахстане растет» [2].

YouTube-ты пайдаланушылар қатары артуының басты себебі желіде жұмыс істеу ыңғайлы, оңай, әрі қолжетімді және өнімді бір мезетте бірнеше мың адамның көруіне мүмкіндік зор.

Түрлі медиазерттеулерге сүйенсек, телеарна мен YouTube желісі арасындағы байланысқа әртүрлі пікір айтылады. Ресейлік танымал журналист Евгений Гуцал: «Новый телевизор – это YouTube. Классические СМИ сотрудничают с блогерами, приглашают их в качестве колумнистов, создают собственные страницы в социальных сетях» дей отырып, желідегі өнімнің мазмұны ғана емес, оны беру жолдарының өзгеше екендігін айтады. Маман бүгінде ұялы телефон арқылы көруге ыңғайлы вертикалды бейнеге деген сұраныстың жоғарылығын алға тартады [3]. Суинберн технологиялық университетінің профессоры (Виктория штаты) Жейсон Бейнбридждің пікірінше, телевизия цифрлық медиаформалар (YouTube пен түрлі интернет мемоларын өндіру) контентінің негізі. Сөйтіп, теледидар үнемі кез келген мөлшердегі цифрлық тарату платформасын контентпен қамтамасыз етуші болып қала береді. Бұған қоса аудитория телешоуларды теледидарсыз-ақ көре алады [4, 201 б.]. Бұл пікірге футурист Майк Уолш та қосылады. «Телевизияның ендігі кездегі мақсаты – бізді сайтпен байланыстыру. Теледидар алдағы уақытта веб-контент жасау үшін ғана өмір сүреді» [4, 202 б.]. Ал ресейлік телеменеджер К. Эрнстің сөзіне жүгінсек, телебрендтер енді екі түрлі өнім дайындауы керек. Бірі – дәстүрлі эфирге, екіншісі желі үшін. [5, 643 б.].

«Афиша Daily» басылымында жарияланған «YouTube против ТВ: как видеоблогеры копают могилу телевидению» мақаласында танымал блогерлер телеконтентті үнемі қадағалап отыратындықтарын айтады. Олардың сөзінше, желіде ТВ форматта дүние жасай-

тын болсаң, оны ешкім қабылдамайды. Сол себепті жаңа туындылар әкелуге тырысамыз. «Самое хорошее, что YouTube принял от телевидения – это сама структура видео: синхронно, стендапы, закадровый текст» [6].

Демек, ТВ мен YouTube екеуі екі түрлі алаң. Тарататындары аудиовизуалды өнім болғанымен, екі платформада талап өзгеше. Қазақстан телеарналарының басым бөлігі YouTube желісіне қосылған. Десек те, дәстүрлі арналар жаңа бейнехостингте жұмыс істеу дағдысын меңгере алып отыр ма, желіге салынған материалдар аудиториясын таба алды ма деген сауалдар туындайды.

Талқылау. Зерттеуге аталған желіде өзіндік орны бар, осы уақытқа дейін біршама аудитория жинақтаған 10 арна нысанға алынды. Олар: «Хабар» агенттігі, «Qazaqstan» ұлттық арнасы, «Хабар 24», «Атамекен» бизнес арнасы, «GAKKU TV», «Еуразия бірінші арнасы», «Той Думан», «31-арна», «КТК» және «7-арна».

«Genesis YouTube Qazaqstan» компаниясының деректеріне сүйенсек, желіде ең көп қаралым жинайтын музыкалық контент, одан кейін ойын-сауықтық, үшіншісі – «қолымен жасалған бұйымдар», лайфхактар турасындағы өнім, ал төртінші орында «жаңалықтар». Статистика бойынша, YouTube-та жоқ дегенде, айына бір рет авторлық туынды ұсынатын мыңға жуық арна тіркелген. Ал қазақстандықтар айына бір миллиардтан астам бейне-материал қарайды [2].

Жоғарыда назарға алынған арналардың ішінде бүгінгі күні YouTube желісіндегі ең танымалы – Gakku TV. Музыкалық арнаның 2,44 млн. оқырманы бар. Екінші орында ойын-сауықтық бағытты ұстанатын «7-арна» тұр. Оның аудиториясы 2,19 млн. адам. Ал келесі орынды 1,97 млн көрермені бар «Той Думан» арнасы алып отыр. Төртінші, «Хабар» агенттігі (1,78 млн. жазылушы), бесінші орында «Qazaqstan» ұлттық арнасы (1,77 млн. жазылушы) тұр (05.11.2020 күнгі көрсеткіш бойынша).

Енді көрермені көп осы арналардың қаралым жинап отырған жобаларына талдау жасайық. «Gakku» және «Той Думан» – музыкалық контентпен, әсіресе, әншілердің бейнебаяндары арқылы көрермен жинап отыр.

Сондай-ақ, «Lovonter/Бір тоқсан» қысқаметражды жастарға арналған фильмі 1-сериясынан бастап миллионнан астам қаралым жинаған. Фильмнің барлық сериясының қаралымы миллионнан түспеген. Алғашқы шығарылымына 70 мың адам лайк, 1,6 мың адам дизлайк қойса, 6 мыңға жуық көрермен пікір қалдырған.

Сондай-ақ, аталған музыкалық арналар алғашқылардың бірі болып тек YouTube желісінде шығатын жобаларды қолға алды. Олар – «Tiktokhana», «Tunda» жобалары. «Tiktokhana»-ның 11 шығарылымын орта есеппен 100 мыңнан астам адам көрген. Осы шығарылымдарға лайк басқандар қатары орташа есеппен 7 мыңнан асса, әр шығарылымға мыңнан аса адам пікір білдіріп, жауап алып отырған.

Қазақстандық ютубың ойын-сауықтық сегменті телеарналардағы түрлі әзіл-сықақ жобалары мен «Жайдарман» КВН тобының өнімдері толықтырып отыр десек артық айтқандық емес. Сонымен бірге, Instagram-нан YouTube желісіне кеткен отандық вайнерлер өнімі де аудитория қызығушылығын тудыруда [7].

Зерттеу әдістері. Бүгінде YouTube платформасында әр арнаның жаңалықтар қызметінің белсенділігін байқауға болады. Біраз уақыт бұрын арналар желіге Жаңалықтардың толық нұсқасын ғана салып келсе, енді әр бейнематериалды бөлек жүктеп, сол арқылы басқа да желілерге сілтеме жасауды жолға қойған. Ютубта әр арнаның Жаңалықтар қызметінің жеке парақшасы бар.

Төменде рейтингісі жоғары Қазақстандық 4 арнаның 02.11.2020 күнгі шығарылымы бойынша сараптама жүргіздік. Сонда көз жеткізгеніміз, «Информбюро» (31-арна) ақпараттарын желіге салынғаннан кейінгі бір сағаттың ішінде 1694, «Атамекен» бизнес арнасын 294 адам көрген. Ал дәл осы күнгі жаңалықтарын ютубқа салғаннан кейінгі үш сағаттың ішінде КТК арнасының ақпараттарын 16 680, «Басты жаңалықтар» (Еуразия бірінші арнасы) 2,2 мың қаралым жинаған.

Сарапшылар пікіріне сүйенер болсақ, желіге басты ақпараттарды дер кезінде салу керек. Эфирдегі жаңалықтарды күтіп оты-

рудың қажеті жоқ. Желігі жаңалықтардың қысқа-нұсқасын бере отырып, көрерменді дәстүрлі эфир таралымына тарту қажет. YouTube үшін тегтерді таңдау, кілт сөздермен дұрыс жұмыс жасау маңызды. Өйткені аудиторияның басым бөлігі іздеу жүйесін пайдалану арқылы арна көрерменіне айналады.

Әзірге біздің арналар дәстүрлі эфирдегі ақпараттарды сол қалпында желіге жүктеп отыр. Мамандардың айтуынша, теледидар контентін желіге бейімдемей салу – үлкен қателік. Дәл қазір телемамандар блогерлердің алгоритмі бойынша жұмыс істеулері қажет. «В интернете новостной интернетсюжет должен стремиться к динамике, быть смонтированным с учетом клипового мышления, с использованием мем-вставок» [8].

Самсон Безмятежныйдың сөзіне жүгінсек, 2018 жылдан бастап ютуб желісінде қазақтілді контент көбейген. Дәстүрлі телеарналардың жобаларын есепке алмай, YouTube-та жеке арнасын қазақ тілінде жүргізіп отырғандар қатары да артқан.

Желідегі туындылардың барлығын кәсіби тұрғыда сапалы деп айту қиын. Десек те, қазір бұл арнаға кәсіби журналистер де қосылып, әлеуметтік желілерді тиімді пайдаланып жүр. Олардың көпшілігі аудиторияға теледидар арқылы танымал болғандар. «Қазақстан» ұлттық арнасының журналисі Нартай Аралбайұлы түрлі сала мамандарымен онлайн түрінде көптеген тартымды сұхбаттар жүргізіп, Ютуб әлеуметтік желісі арқылы таратты. Жұрттың оны ықыласпен қабылдап жатқанын көрермендер санынан және олардың кері байланысынан аңғаруға болады [9].

Бүгінде Нартай Аралбайұлының арнасына 58,1 мың адам жазылған. Осы уақытқа дейін 90 бейнематериал жүктеліпті. Бейнеконтенттің басым бөлігі сұхбат жанрында. Ғалым Қуандық Шамахайұлының сөзіне жүгінсек, кәсіби журналистер желіні ресми парақшаға айналдырып, сенімді ақпарат көзі, шынайы мәліметтер нысаны етіп, жаңалықтар таратуға, іскерлік ой-пікір алаңына айналдыру үрдісі пайда болып келеді [9].

Бұл үрдісті Gakku арнасының экс-продюсері Тимур Балымбетов те тиімді пайдалануда. Оның YouTube-қа келуіне аз ғана уақыт

өтсе де «Balı KZ» (66.8 мың көрермен арнаға жазылған) және ер-азаматтарға арналған «ER-BATYR» (3,54 мың көрермен арнаға жазылған) жобалары өнер, кино және мадиа саласына қатысты біраз мәселелерді көтерді.

Сонымен қатар, журналист Олжас Оқастың да «QAZ Kolesa KZ» (281 мың көрермен) – көлік және оны тізгіндеушілерге осы салада ғана ақпарат беретін бірден бір қазақ тілді ютуб арна.

«New Old Qazaqtar / Не болды қазақтар?» ютуб арнасына берген сұхбатында Олжас Оқас: «Болашақта біраз журналистер ютубқа келеді. Бұл платформада ең бастысы өнім жасау арзан және ой еркіндігі бар. Ал қазір Kaz YouTube-қа қазақ тілді жобалар аса қажет, оған сұраныс артып отыр», – деді. Осы хабардың тағы бір қонағы танымал тележурналист Гүлмира Әбіқай да КТК телеарнасындағы «Дау-дамайсыз» бағдарламасының ютубтағы қаралымның жоғары екендігін айтады [10].

Аталған желіде жоба жасап жүрген мамандардың пікіріне сүйенсек, қазір телеарналарға арқа сүйенп отырған продакшн студиялар жеткілікті. Егер олар өнімдерін ютуб арнасын ашу арқылы көрерменге ұсынатын болса, тәуелділіктен құтылады. Бірақ телесала мамандары мұны әзірге жеткілікті түрде түсініп отырған жоқ.

Зерттеу нәтижелері мен қорытынды. Қазақстан телеарналарының желідегі қыз-

метіне сараптама жасау барысында олардың көпшілігі эфирден өткен хабарларын ютубқа жүктеумен отыр. YouTube-қа бейімделген жобалар жоқтың қасы. Дегенмен де, дәстүрлі эфирден берілетін хабарларының арқасында желіде көрермен жинап YouTube бейнехостингінің батырмаларын алып жатқан арналар бар. Олардың көшін 2019 жылдың тамыз айында «Хабар» арнасы бастап, Алтын батырманы иеленсе (1 млн. жазылушысы болғанда берілді), одан кейінгі алтынды 31-арнаның «Информбюро» парақшасы алды. Ал Күміс батырмаға «Хабар» агенттігінің «Хабар TANYM» және «Kazakh TV» телеарнасы қол жеткізді. Қазіргі күні агенттіктің барлық телеарнасының YouTube желісінде 6 млн. көрермені бар [11].

Қазақстандық телеарналарға цифрлық ортаның ерекшеліктерін әлі де болса жіті түсіну қажеттілігі туындап тұр. Өйткені YouTube желісін пайдалану құралдары мен ондағы аудитория пікірімен санасу мәселесіне назар аударған жөн. Себебі қандай арна болмасын, оның негізгі қозғаушы күші – көрермен. Бүгінде телеарнаға көрермен үстемдік етіп тұр. Сол себепті Отандық арналар екі жаққа да, яғни дәстүрлі эфир таралымы мен Ютуб үшін де сапалы, мазмұны жоғары өнім дайындауға мәжбүр. Дәл қазір аталған осы екі бейнеалаңға «хайпқа» емес, халыққа қажет әртүрлі бағыттағы қазақтілді жобалар аса қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. 12 цифр о YouTube, которые важно знать в 2020 году [Электрон. ресурс] – URL: <https://supa.ru/blog/posts/12-tsifr-o-youtube-kotoryie-vazhno-znat-v-2020-ghodu> (Қаралған күні: 01.11.2020).
2. Муминов А. Казахстанский рынок YouTube монетизируется слабо. [Электрон. ресурс] – URL: <https://inbusiness.kz/ru/news/kazahstanskij-rynok-youtube-monetiziruetsya-slabo> (Қаралған күні: 04.11.2020).
3. Каменщиков Д. Евгений Гуцал: «Новый телевизор – это YouTube» [Электрон. ресурс] – URL: <https://yeltsin.ru/news/evgenij-gucal-o-staroj-zhurnalistike-i-novyh-media/> (Қаралған күні: 25.10.2020).
4. Бейнбриж Ж., Гок Н., Тайнан Л. Медиа және журналистика: теория мен практикаға жаңа көзқарас. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, –2019. - 202 б.
5. Третьяков В. Теория телевидения. ТВ как неоязычество и как карнавал. -Москва: НИЦ «Ладомир», - 2015. - 643 с.
6. Сотник Н. YouTube против ТВ: как видеоблогеры копают могилу телевидению [Электрон. ресурс] – URL: <https://daily.afisha.ru/brain/3124-YouTube-protiv-tvkak-videoblogery-kopayut-mogilu-televideniyu/> (Қаралған күні 02.10.2020).

7. Tiktokhana: Масканы киіп қарайтын выпуск [Электрон. ресурс] – URL: https://www.youtube.com/watch?v=auXS_ewkkHc. (Қаралған күні 23.10.2020).
8. Вырковский А.В. СМИ на краю пропасти: есть ли жизнь «в цифре»? [Электрон. ресурс] – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uenOHwZLgTU>. (Қаралған күні 25.10.2020)
9. Шамахайұлы Қ. Журналистер әлеуметтік желілерді тиімді қолдануда. [Электрон. ресурс] – URL: https://baq.kz/news/othernews/zhurnalister-leumettik-zhelilerdi-tiimdi-oldanuda-uandy-shamakhayly/?sphrase_id=48382963 (Қаралған күні 15.10.2020).
10. «New Old Qazaqtar / Не болды қазақтар?». ТВ тозды ма, ютуб озды ма? [Электрон. ресурс] – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YGUGXNnQM8c>. (Қаралған күні 06.11.2020).
11. «Хабар» Агенттігі YouTube желісінің күміс батырмасын алды [Электрон. ресурс] – URL: https://www.youtube.com/watch?v=KP-GsB8b_o0 (Қаралған күні 01.10.2020).

Ш.Ы. Калиждарова, А.А. Ниязгулова

Международный университет информационных технологий, Алматы, Казахстан

Новые возможности функционирования казахстанских телеканалов на платформе YouTube

Аннотация. Сегодня казахстанские телеканалы активно адаптируются к цифровой среде. Однако они еще не полностью освоили новые возможности и требования, из-за чего возникают различные проблемы. По оценкам экспертов телевидения, количество зрителей традиционных каналов с каждым годом сокращается. Молодежная аудитория полностью отстранена от телевидения. Основная причина этого – увеличение количества каналов на YouTube. Большинство электронных СМИ открыли собственные каналы на этой платформе. Однако телеканалы могут транслировать свои передачи только в режиме онлайн, в то время как требования к хостингу YouTube для видеоконтента другие. С этой точки зрения мы ищем научные ответы на вопросы, что мешает совершенствованию онлайн-сети отечественных каналов, почему небольшие продакшн-студии не могут перейти на YouTube.

Результаты исследования показывают, что отечественные телеканалы проделали большую работу в этой сети. Телеканалы на YouTube в основном ориентированы на информационные продукты, а с учетом того, что онлайн-аудитория интересуется развлекательным контентом, каналам необходимо проводить соответствующие исследования в этом направлении.

В статье дается научное заключение по этому поводу и проводится научный анализ основных факторов, способствующих развитию казахскоязычных каналов на YouTube.

Ключевые слова: YouTube, видеохостинг, платформа, ТВ-бренд, телеформат, лайфхак, контент.

Sh.Y. Kaliazhdarova, A.A. Niyazgulova

International University of Information Technology, Almaty, Kazakhstan

New opportunities of Adaptation of Kazakhstan TV channels to the YouTube platform

Abstract. Now Kazakhstani TV channels are adapting to the digital environment. However, they have not yet fully understood the capabilities and requirements of the new environment. There are undoubtedly different problems. According to television experts, the number of viewers on traditional channels is decreasing per year. The youth audience is completely excluded from television. The main reason for this is the increase in the number of YouTube channels. Most of the electronic media have opened their own channels on this platform. But, TV channels can only broadcast their programmes online. However, the YouTube hosting requirements for video content are different. From this point of view, we are looking for scientific answers to the question of what prevents the improvement of the online network of domestic channels, why small production studios cannot take over YouTube.

The results of the study show that domestic TV channels have done a great job in this network. TV channels on YouTube are mainly focused on information products. And given that online audiences are interested in

entertainment content, channels will have to do some research in that direction. The article also provides a scientific opinion on this matter.

The study also provides a scientific analysis of the main factors contributing to the development of Kazakh-language channels on YouTube.

Keywords: YouTube, video hosting, platform, TV brand, teleformat, life hack, content.

References

1. 12 cifr o YouTube, kotorye vazhno znat v 2020 godu [12 YouTube numbers you need to know in 2020] [Electronic resource] Available at: <https://supa.ru/blog/posts/12-tsifr-o-youtube-kotoryie-vazhno-znat-v-2020-ghodu> (Accessed: 01.11.2020). [in Russian]
2. Muminov A. Kazahstanskii rynek YouTube monetiziruetsya slabo [Kazakhstan YouTube market is poorly monetized] [Electronic resource] Available at: <https://inbusiness.kz/ru/news/kazahstanskij-rynek-youtube-monetiziruetsya-slabo> (Accessed: 04.11.2020). [in Russian]
3. Kamenshchikov D. Evgenii Gucal: «Novyi televizor — eto YouTube» [Evgeny Gucal: “New TV is YouTube”.] [Electronic resource] Available at: <https://yeltsin.ru/news/evgenij-gucal-o-staroj-zhurnalistike-i-novyh-media/> (Accessed: 25.10.2020). [in Russian]
4. Beinbrizh Zh., Gok N., Tainan L. Media zhəne zhurnalistika: teoriya men praktikara zhana kozkaras [Media and journalism: a new approach to theory and practice] (Almaty, «Uttuk audarma biurosy» kogamdyk kory, 2019, 202 p.). [in Kazakh]
5. Tretyakov V. Teoriya televideniya. TV kak neoyazychestvo i kak karnaval [Theory of television. TV as neo-paganism and as carnival] (Ladimir, Moscow, 2015, 643 p.). [in Russian]
6. Sotnik N. YouTube protiv TV: kak videoblogery kopayut mogilu televideniya [YouTube vs TV: How video bloggers are digging the grave of TV] [Electronic resource] Available at: <https://daily.afisha.ru/brain/3124-YouTube-protiv-tv-kak-videoblogery-kopayut-mogilu-televideniya/> (Accessed: 02.10.2020). [in Russian]
7. Tiktokhana: Maskany kiip qaraityn vypusk [The issue that needs to be watched wearing masks] [Electronic resource] Available at: https://www.youtube.com/watch?v=auXS_ewkkHc. (Accessed: 23. 10.2020). [in Kazakh]
8. Vyrkovskii A.V. SMI na krayu propasti: est li zhizn «v cifre»? [The media is on the verge of extinction: is there life in figures?] [Electronic resource]-21.01.2019 Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=uenOHwZLgTU> (Accessed: 25. 10.2020). [in Russian]
9. Shamahaiuly K. Zhurnalister aleumettik zhelilerdi tiymdi qoldanuda [Journalists effectively use social networks] [Electronic resource]-20.04.2020 Available at: https://baq.kz/news/othernews/zhurnalister-leumettik-zhelilerdi-tiymdi-oldanuda-uandy-shamakhay-ly/?sphrase_id=48382963 (Accessed: 15. 10.2020). [in Kazakh]
10. «New Old Qazaqtar / Ne boldy kazaktar?». TV tozdy ma, yutub ozdy ma? [«New Old Qazaqtar / What happened Kazakhs?». Is the TV worn out or won?] [Electronic resource] Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=YGUGXNnQM8c>. (Accessed: 06.11.2020). [in Kazakh]
11. «Habar» Agenttigi YouTube zhelisinin kumis batyrmasyn aldy [Khabar Agency received a silver button on YouTube] [Electronic resource] Available at: https://www.youtube.com/watch?v=KP-GsB8b_o0 (Accessed: 01.10.2020). [in Kazakh]

Авторлар туралы мәлімет:

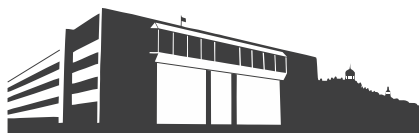
Қалиаждарова Шынар – негізгі автор, ассистент профессор, Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Алматы, Қазақстан.

Ниязгулова Айгүл – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Алматы, Қазақстан.

Kaliyazhdarova Shynar – **The main Author**, Assistant Professor, International University of Information Technology, Almaty, Kazakhstan.

Niyazgulova Aigul – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, International University of Information Technology, Almaty, Kazakhstan.

IRSTI 19.41.11

A.G. Abdrakhmanova¹
S.E. Tapanova²
M. Toplu³

^{1,2} L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
³ Gazi University, Ankara, Turkey
(E-mail: ainur4ik-91@mail.ru¹, sauletapanova@list.ru², mtoplu09@gmail.com³)

The role of media policy in social networks and its challenges and perspectives

---

Abstract. *Now is the time when everything is developing rapidly. Many things have been transformed within a short period of time. With the development of technology, people also began to change.*

A person who spends a lot of time on the Internet loses, first, itself. Mental health and attitude of the person to the surrounding world are changing too. The worst thing is that the person becomes addicted to the Internet, goes away from real life, and completely immerses himself in the world of the Internet.

Therefore, we must not allow Internet addiction. Otherwise, we are risking shortening our already short life and turn it into meaningless existence. Television, the Internet, and social networks have been in the process of integration, that is, at the stage of involvement, for almost 15 years. The way of using them is for everyone's personal matter; someone may correctly use Internet resources; others may abuse them. The Internet should be considered as a source of information, not as a competitor. The matter is that journalism is always in need of innovation. Kazakh ancestors said: Keep up with the times, that is, do not stay behind. So that, journalism should move with the times, taking a place on the front line. Only those media organizations that unite both sides may be a few steps ahead.

Keywords: *social network, Internet, website, technology, media.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-134-1-65-71>

Received: 22.02.21 / Final version:10.03.21 / Approved for publication: 17.03.21

Introduction. There are various social networks and messengers in the modern world that people may use to communicate with each other. The very first electronic message boards began to appear in the late 1970s. Of course, in those early years, there were not such

convenience and accessibility. Nevertheless, they were the first steps in connecting people online and communicating with each other.

The next stage was the appearance of the first online services. CompuServe was the first company which created a chat service for

communication. Everyone remembers that access, mentioned above, used to be expensive back then at that time. An hour's talk time in the service cost \$30.

Then the instant messaging system came in society. In 1988, IRC (Internet Relay Chat), which replaced MultiUser Talk, became the first file transfer and instant chat service. The military operation «Desert Storm» of 1991 was watched by the whole world on-line. After the broadcast of the messages, the IRC became widely known. The main disadvantage of IRC was its limited use.

In the mid-1990s, ICQ was established, which was the first instant messaging system for personal computers. ICQ was based on Mirabilis. Today it is part of the ICQ Mail.Ru Group, with 23.4 million users as of March 2012.

Materials and Methods. As for the creation of social networks. The main reason for the emergence of social networks is the desire of people to talk to each other. In the past, people used to meet each other to talk. If a man wanted to meet a girl, he would meet her on the street, invite her for a walk, and take her to the movies and theater. And how do young people get introduced today? They meet strangers by adding them to their social network page.

With the advent and spread of the Internet, everything began to change. Chatting with your friends has begun to move into the virtual world. Everyone decides whether it is right or wrong. Lately, people prefer to communicate on social networks rather than face-to-face.

The instant messaging system appeared later. Now, what about the creation of social networks. Of course, it is obvious that it arose from the desire of people to communicate with each other. The first analog of the social network on the Internet was Classmates. It was invented by Randy Conrads in 1995. The purpose of creating this website was communication through searching for classmates and friends with whom a user had studied at school. In the very early years, the website was unpopular at all. Many necessary features of this app were missing. For instance, creation of a profile and addition of friends. The website showed lists of students who studied at

a particular educational institution. This website was the impetus for the emergence of social networks. The implementation of this website has borne fruit and the owners have achieved the expected success. After that, many individuals became interested in this website, started to understand the system of social networks and to search for innovations. Currently, this website is still in demand and continues operating. The number of users of the website worldwide is 50 million.

A series of social networks followed it. The SixDegrees network created in 1997 by Andrew Weinreich is among them. The goal of the network, which as a result didn't become very popular, was to prove the theory of Six Degrees of Separation.

Then social networks began to appear in the following sequence:

- AsianAvenue
- MiGente
- BlackPlanet

The three networks mentioned above appeared between 1997 and 1999. The goals and functions were no different from the previous ones.

Today, when looking through all these social networks, it is possible to recall the previously released «Live» magazine. Because when this magazine was first published, its goal was to give people a vivid vision through photography. The magazine was very popular in the CIS countries. The «Live» magazine was the first to create groups and give them the opportunity to exchange messages. We may observe this phenomenon today in all social networks.

Later, from the beginning of the 21st century, social networks began to develop more actively. As a result, today, a lot of people spend a significant part of their time in these social networks, of which «Facebook» has become one of the most popular. This social network was founded by Mark Zuckerberg in 2004. The title of one of the most popular networks in the world was awarded in 2008. It is still the second most popular Internet website in the world after Google.

What about the Instagram network. After painstaking development, the partners created

the first version of the Instagram app, which was launched on November 6, 2010 in the App Store (the app was available for Apple products only). This day was carved in gold in the Instagram story. Because this day was full of incredible joy. The first users started downloading. They were downloading a free program. By morning, the future millionaires began to observe the fall downs of the servers. This occurred as a result of the fact that thousands of people began to enter and use it during the day.

In January 2011, the hashtags feature was introduced, which made it easier to search for images on a specific topic;

In September 2011, version 2.0 included filters, additional restriction changes, high-resolution photos, and other necessary features;

In April 2012, the long-awaited Android version was launched, which was downloaded more than 1 million times per day. Brilliant success [1].

Zuckerberg's decision, which is still actively discussed. The entire reason was that this application brought no benefits. However, others believe that Mark Zuckerberg's decision was the right one.

In any case, the fact was that on April 9, 2012, Mark Zuckerberg purchased Instagram for \$1 billion. At some point, the two vigorous guys, Kevin Systrom and Mike Krieger, became multi-millionaires.

Today, Instagram not only takes photos but also makes videos. This app is integrated with Facebook, VKontakte, and other social networks. The app has long been available to users of Windows and iPhone 8. Advanced user interface and social integration. That is, Instagram is not losing ground. It is steadily increasing the speed and capabilities of the application and promises to introduce many useful innovations.

It is time to compare social networks and television, as they are very close to each other. Nowadays, we are observing the era of advanced technology. Technologies of modern websites and social networks are also undergoing intensive updates. Since 2010, these technologies have enabled TV shows to interact with the Internet. That is, they can now be watched through

gadgets, mobile phones, tablets, computers, and smart TVs. People who access the network through these devices are online consumers. Therefore, the online consumer may instantly send a fragment or link to websites via the social network and to any address at will. One second is enough for you to convey information to a large number of consumers. A social media platform is also ideal for both sharing opinions with the audience and expressing your own opinions. It has become an indispensable platform for humanity. Feedback from the audience takes place in a matter of seconds. Due to this, a viewer, using such opportunities, seems to touch everything that happens in a TV show, as if it is able to go inside and interfere. Moreover, when the show is live, it is possible to ask questions through social networks. Even if you are watching a TV show right now, you may save it and copy it to your laptop or gadget and you may continue watching the very TV show that is on air right now at any time later, whenever you want. For more than ten years, producers have been working with the audience, that is, they try to create all the conditions that meet the requirements of the viewer. Many people put hashtags even during live broadcasts. These hashtags allow viewers to leave feedback about the program. And every opinion is important for the team because the result is obtained taking into account this feedback. Sometimes, they select rational, good reviews, and display them on the screen page.

Discussion. The social network is like home table salt. It is indispensable for daily use but it is harmful to health if you use more than the regular dose. There is only one difference, the established calculation of the use of table salt, rules, and culture. And we have no calculation, no rules, and no culture in the use of the social network. What for the culture may appear where there is no calculation and rules. The Internet, the trap that simultaneously provides huge opportunities and absorbs the malicious world, in this way deprives society of the possibility of national development. Therefore, the systematization of a unified path of social culture, its absorption into the consciousness of society is an important mission for network users that is assigned to

young people in the era of globalization. Due to the fact that the majority of users of social networks are the same young people.

Today, it is obvious that most members of society cannot imagine their life without social networks. Social networks completely cover the whole world, their popularity is growing, and they do not have clear age or professional restrictions. Moreover, social networks have a special impact on the socialization of the personality of modern citizens [2, p. 159].

Before the advent of the Internet, the viewer could watch TV only while sitting at home. Now the most important factor is the availability of the Internet connection, that is, any corner of the world is ok to access everything that is happening now on TV. The most important thing is the availability of the Internet, as we have already noted. You may find desired message or information even in the bus or car via your smartphone. Therefore, TV stations, after taking advantage of these opportunities on the positive side, started to advertise their pages on social networks and create their own accounts. Today, if you ask young children, «What do you want to become in the future?» no one will be surprised by the answer, «I will become a Viner.» When people first hear it, they ask «what is it?» Previously, children answered this question like «I will be a tractor driver» or later in the years of independence, «I will be a president». Whereas modern generation will answer a «Viner» or a «TikToker.» Similarly, the open advertising of the account does not surprise anyone. TV show producers should also advertise their accounts and pay attention to every comment. The reason is that positive feedback gives rise to positive views and opinions about the show. They also use such marketing to improve the quality of their products.

Currently, all TV channels broadcast the live program in an online format on social pages. Of course, traditional formats that still exist have not forgotten yet. The social network now allows finding not only communication but also all the news, as well as a lot of advertising. You can find everything you need through hashtags. The social network is considered an additional

source of income. The ways to generate income are diverse.

However, even though the internet and the online digital media platform are enjoying significant success today, we cannot deny that traditional television is lagging behind [3, p. 57].

With the increase in the number of users, the scope of social networks is extending, and ways of using this scope for various purposes are being formed. Today, networks that fully possess the process of information dissemination also have high rates of advertising distribution. Especially, the number of people who publish a single post on Facebook and Instagram and receive huge amounts of money are increasing day by day. The most interesting thing is that those who do not remain indifferent to this phenomenon seem as if they have already learned how to «make money out of thin air».

The potential and effectiveness of social networks are growing. It has a great influence on how people interact with each other and solve problems together. Recently, for example, law enforcement agencies solve some crimes through videos or posts published by Internet users, revealing more and more obvious problems; now, the attention of the competent authorities is attracted by non-compliance with sanitary rules in retail outlets and public catering places. That is, a certain vigilance, watchfulness, and responsibility are awaited from any person as a member of society and if we create a society with the priority of the virtue for humanity, it will be possible to draw public attention to any problem through social networks and to find its solution.

Results. Another popular feature among social networks is the ability not only to follow the interested person on Instagram in absentia but also to make new acquaintances through correspondence, get the required information in a timely manner, and conduct business. There are people who have already managed to gain popularity by rationally using these advantages and advertising personal branding. The account with the biggest number of followers on Instagram is obviously an official page of the Instagram social network. There are published different posts. There are high-quality

images that are grouped by different topics. The second place is taken by the page of the famous football player Cristiano Ronaldo. Number of his subscribers is 198 million. A person who does not remain without the attention of the public day by day gains more and more subscribers not only on the football field but in personal life as well. On the third place is a page of a show business star Selena Gomez with 166 million subscribers. The 26-year-old celebrity often posts humorous videos to her account. These are the top three most popular accounts in the world. The more people will subscribe to the page, the more people who want to post ads will appear. The fact that these subscribers are worth billions of dollars is clear without any explanation [4, p. 360].

Orken Kenzhebek, known as a blogger, notes that the social network is forming an audience where any advertising is liquid. According to him, this covers an audience of about 15, 25, and up to 34 years of age.

Today, people have already reached such a level that they make a choice from to sleep and relax or to hang on a social network. It is clear that the more users you have the more advertising you get. The development of the social network today benefits the distributors of advertising. The most important thing is the availability of advertising and the fact that its volume is no less

and maybe even more than one in traditional media. Moreover, there are representatives of different audiences among individual bloggers and users of social networks with a large number of subscriptions. This, in turn, allows tracking and observing, which generation the advertised product is targeted.

Conclusion. The global trend shows that the sphere of traditional media is directly affected by social networks; large information platforms, along with traditional channels, are active in social networks. This suggests that traditional media themselves can undergo changes and adapt to demand.

It should be stated in conclusion that television, the Internet, and social networks have been in the process of integration, that is, at the stage of involvement, for almost 15 years. How to use them is a personal matter for everyone; someone may correctly use Internet resources, others may abuse them. The Internet should be considered as a source of information, not as a competitor. The matter is that journalism is always in need of innovation. The ancestors of the Kazakhs used to say "Keep up with the times". That is, take a place on the front line, do not stay behind. Journalism should move with the times, taking a place on the front line. Only those media organizations that unite both sides may be a few steps ahead.

References

1. Social network [Electronic resource] Available at: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> (Accessed: 04.02.2021)
2. Lebedinsky I., Evdokimov N. Website promotion: practical manual - St. Petersburg, 2014. - 159 p.
3. Black J. Mixed News. – Mahwah: Lawrence Erlbaum, 1997. – 57 p.
4. Verchenov L.N., Efremenko D.V., Tishchenko V.L. Social networks and virtual network communities – Moscow, 2013. – 360 p.

А.Г. Абдрахманова¹, С.Е. Тапанова², М. Топлу³

^{1,2}Д.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

³Анкара Қажы Байрам Вели Университеті, Анкара, Түркия

Әлеуметтік желідегі медиасаясат: мәселелері мен даму болашағы

Аңдатпа. Қазіргі таңда әлеуметтік желілер даму кезеңінде. Қысқа мерзімнің ішінде, көп нәрсе күрт өзгерді. Заман өзгере бастады.

Интернетте көп отырған адам, бірінші, өз-өзін жоғалтады. Психикасы, дүниеге деген түсінігі өзгере бастайды. Ең жаманы, интернетке тәуелді болып, шын өмірді тастап, интернет әлеміне толықтай кіріп кетеді.

Сондықтан біз интернетке тәуелді болудан сақтануымыз керек. Әйтпесе, зуылдап өтіп бара жатқан уақытымызды одан ары қысқартып, мән-мағынасыз өткізіп алу қаупі бар. Телевизия, ғаламтор және әлеуметтік желілер 15 жылға жуық уақыттан бері интеграциялану процесінде. Әр адам оны қалай қолданды өзі біледі, біреуі оң пайдасын көрсе, енді бірі теріс жақтарын пайдалануы мүмкін. Ғаламторды бәсекелес емес, оны ақпарат көзі ретінде көру қажет. Себебі журналистикада жаңашылдық әрдайым қажет. Заман талабына сай журналистика артта қалмауы тиіс. Әр адам әлеуметтік желінің оң және теріс жақтарын бірге алып, осындай цифрлы қоғамда барлығынан озық болуы шарт.

Түйін сөздер: әлеуметтік желі, интернет, веб-сайт, технология, медиа.

А.Г. Абдрахманова¹, С.Е. Тапанова², М.Топлу³

^{1,2} *Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан*

³ *Университет Гази, Анкара, Турция*

Медиаполитика в социальных сетях: проблемы и перспективы развития

Аннотация. Сейчас время, когда все стремительно развивается. За короткое время многое изменилось. С развитием технологий люди тоже начали меняться.

Человек, много времени проводящий в Интернете, теряет, прежде всего, себя. Меняется его психическое здоровье и отношение к окружающему миру. Хуже всего то, что этот человек становится зависимым от Интернета, уходит от реальной жизни и полностью погружается в мир Интернета. Поэтому мы не должны допускать интернет-зависимости. В противном случае мы рискуем сократить свою и без того короткую жизнь и превратить ее в бессмысленное существование. Телевидение, Интернет и социальные сети находятся в процессе интеграции, то есть на стадии вовлечения, почти 15 лет. Как ими пользоваться - личное дело каждого; кто-то может правильно использовать интернет-ресурсы, кто-то злоупотреблять ими. Интернет следует рассматривать как источник информации, а не как конкурента. Дело в том, что журналистика всегда нуждается в инновациях. Предки казахов не зря говорили: «Идите в ногу со временем», то есть занимайте место на передовой, не отставайте. Журналистика должна идти в ногу со временем, занимая место на передовой. Только те медиа-организации, которые объединяют обе стороны, могут быть на несколько шагов впереди.

Ключевые слова: социальная сеть, интернет, веб-сайт, технология, медиа.

References

1. Social network [Electronic resource] Available at: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> (Accessed: 04.02.2021)
2. Lebedinsky I., Evdokimov N. Website promotion: practical manual. (St. Petersburg, 2014, 159 p.).
3. Black J. Mixed News. (Lawrence Erlbaum, Mahwah, 1997, 57 p.).
4. Verchenov L.N., Efremenko D.V., Tishchenko V.L. Social networks and virtual network communities (Moscow, 2013, 360 p.).

Information about authors:

Abdrakhmanova Ainur – **The main Author**, L.N. Gumilyov Eurasian National University, The 2nd year doctoral student, Faculty of Journalism and Political Science, Nur-Sultan, Kazakhstan.

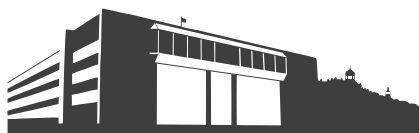
Тапанова Сауле – L.N. Gumilyov Eurasian National University, Professor of the Faculty of Journalism and Political Science, Ph.D., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Toplu Mekhmet – Ankara Haji Bayram Veli University, Associate Professor of Communication, Ankara, Turkey.

*Абрахманова Айну*р – негізгі автор, Журналистика және саясаттану факультетінің 2 курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

*Тапанова Сәу*ле – ф.ғ.д., профессор, Журналистика және саясаттану факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Топлу Мехмет – Коммуникация факультетінің доценті, Анкара Қажы Байрам Вели университеті, Анкара, Түркия.

МРНТИ 19.51.51

А.Ф. Березин¹
Н.Н. Березина²
Е.Н. Клеменова³

¹ Ростовский институт повышения квалификации и профессиональной переподготовки работников образования, Ростов-на-Дону, Россия

^{2,3} Ростовский государственный экономический университет (РИНХ), Ростов-на-Дону, Россия

(E-mail: andrewtbirch@gmail.com¹, natabirch@gmail.com², klemenova@yandex.ru³)

Проблемы адаптации и психологическая поддержка студентов-журналистов

Аннотация. Отношение к профессии и профессиональная успешность будущих журналистов в значительной мере формируются в период обучения в вузе. Традиционно особое внимание уделяется студентам первого и пятого курсов, однако именно в середине процесса обучения у студентов происходят важные трансформации образа профессии и отношения к учебно-профессиональной деятельности. Понимание специфики «кризиса третьего курса» позволит сохранить или повысить мотивацию обучения и профессионального развития студентов, а комплексная программа психологической поддержки сделает помощь будущим журналистам более системной. В статье представлены результаты исследования образа профессии журналиста, а также представлений студентов первого и третьего курсов о значимых личностных качествах журналиста и прогнозировании собственной профессиональной самореализации. Выделена специфика профессионализации и формирования компетентности, характерная для студента в середине обучения. Предложены меры и направления психологической поддержки студентов-третьекурсников в процессе их обучения журналистике.

Ключевые слова: профессия журналиста, психологическая поддержка, кризис, учебно-профессиональное развитие, профессиональное самоопределение, образ журналиста, кризис третьего курса, профессиональная компетентность.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-134-1-72-78>

Поступила: 07.10.20 / Доработана: 09.12.20 / Допущена к опубликованию: 17.03.21

Введение. Профессионально-личностное развитие студентов регулярно привлекает внимание исследователей из различных областей научного знания. И это не случайно, так как будущее современного общества в значительной мере связано с уровнем профессио-

нальной компетентности его членов, а также с субъективной удовлетворенностью молодых людей собственными значимыми жизненными выборами.

Старшеклассники, студенты-первокурсники и выпускники чаще всего становятся

субъектами, чьи жизненные установки, психологическое благополучие, представления о профессиональной самореализации являются предметом исследований. Однако в процессе обучения в вузе есть определенный период, ассоциированный с наибольшими рисками утраты интереса к профессии, экзистенциальных кризисов, трансформации образа профессии. В образе профессии существуют как тенденции конкретизации профессиональной деятельности, ухода от романтизации, возрастания реалистичности представлений при благоприятном сценарии, так и отказа от выбранной профессии, неспособности встроить выбранную профессию в свои жизненные планы в случае негативных сценариев профессионального обучения.

В научной литературе в последние годы все чаще выделяют «кризис двадцатилетних» или «кризис третьего курса». Кризисы учебно-профессиональной деятельности принято рассматривать как необходимое условие развития студентов, а кризис середины обучения, или «кризис третьего курса» - как необходимость устранения противоречий между сформированными навыками учебно-профессиональной деятельности и снижением мотивации, частичной утратой смысла обучения, естественным процессом некоторого разочарования в профессии или в процессе обучения в вузе.

Методы исследования. В рамках поставленной проблемы, учитывая некоторую динамику снижения интереса студентов к обучению на третьем курсе, мы провели собственное исследование представлений о профессии журналиста и планах профессионального развития студентов третьего курса. Участниками исследования также стали студенты первого курса. В ходе работы применялись методы опроса, анкетирования, беседы. В работе приняли участие 50 студентов третьего курса и 50 студентов первого курса.

Согласно процедуре исследования, студентам предлагалось ответить на вопросы, связанные с образом профессии и возможностями самореализации в профессии. В частности, они размышляли о том, кто такой журналист, в чем состоит цель журналистского труда, ка-

кие личностные и профессиональные черты должны быть у журналиста, где он может работать, какие возможности самореализации в профессии есть у самого студента.

Обсуждение. «Кризис третьего курса» соотносят с трудностями формирования профессиональной идентичности [1, 2 с.]. В середине обучения студенты, как правило, возвращаются к вопросам о правильности выбора профессии, вуза. К этим проблемам добавляются вопросы экзистенциального характера: потребности и возможностей самореализации, в том числе в выбранной профессии, успешности в будущем, актуальных переживаний в процессе обучения в настоящем. В этот период часто возникает когнитивный конфликт, связанный с тем, что ранние представления о профессии и своем профессиональном пути конкретизировались, стали реалистичнее, появился опыт «рассеивания иллюзий» или неуспешности в деятельности.

Исследователи предполагают, что снизить риски прохождения студентами этого периода можно при оказании своевременной психологической поддержки студентам. Такая помощь должна быть направлена на помощь в процессе вторичной профориентации с учетом более реальных представлений о профессии через более активное включение обучающихся в практическую деятельность, формирование направленности на личностно-профессиональное развитие с учетом новых реалий, расширение представлений студентов о диапазоне специальностей, соответствующих профилю профессионального обучения.

Несмотря на то, что феномену «кризиса третьего курса» не все специалисты находят подтверждение, появляются работы, в которых представлены результаты исследований выраженности кризисных переживаний, обеспокоенности самоопределением и самореализацией, когнитивного диссонанса студентов-третьекурсников.

Так, в работе В.Р. Манукян описано, что от первого к пятому курсу у студентов наблюдается значимое снижение уверенности в правильности выбранной профессии, неудовлетворенность самореализацией в процессе

обучения в вузе возрастает, как и представление о том, что профессиональный выбор совершен неверно. Было установлено, что «кризис третьего курса» существует, но он выражен в меньшей мере, чем кризисы на первом и пятом курсах. Однако именно на третьем курсе обнаружено максимальное количество различий между кризисной и благополучной группами [3].

В исследовании А.А. Миненковой кризис «третьего курса» рассматривается как «кризисы разочарования» в обучении и будущей работе. Такое разочарование проявляется как многосторонний процесс: в самом себе, преподавателях, профессии, собственном выборе. Автор выделяет несколько видов таких «защит-разочарований»: разочарование в преподавателях (тоже люди, не всезнающие, с недостатками); разочарование в изучаемых предметах (отдельных дисциплинах), когда возможно непонимание возможностей конкретного применения данных знаний в будущей профессии; разочарование в самой профессии и перспективах своей работы по специальности [4].

Результаты. Результаты исследования показали, что значительная часть студентов третьего курса (69%) имеет реалистичное представление о профессии журналиста, с тенденцией к пониманию ее как сложной и многозадачной. Студенты первого курса (недавние абитуриенты) в наибольшей мере (88%) связывают успешность в журналистской деятельности с определенными личными качествами: честности и справедливости (91%), творческими чертами (67%), целеустремленности и настойчивости (64%), смелости и дерзости (41%), лояльности (28%), харизмы и обаяния (53%), коммуникабельности (63%). Также выявлена тесная связь с просоциальными ценностными ориентациями, среди которых чаще других упоминались стремление к справедливости, «нести истину», «защищать слабых», «говорить о добре», давать объективную информацию.

Студенты третьего курса в значительно меньшей мере романтизируют профессию. В качестве значимых качеств для профессиональной успешности в журналистике они на-

зывают: широкий кругозор (45%), настойчивость (56%), толерантность / вежливость (63%), сдержанность (63%), общительность (54%), стрессоустойчивость или саморегуляцию (67%), ответственность (62%).

Миссия журналистики как просвещение и улучшение мира рассматривается студентами первого курса как реалистичная (92%), а у студентов третьего курса такая миссия предстает менее реалистичной (ее упоминают только 21% опрошенных третьекурсников). Видят себя успешными в выбранной профессии 85% первокурсников, в отличие от 57% третьекурсников.

Полученные данные свидетельствуют о тенденциях профессионального развития и наличии существенных трудностей на данном этапе обучения. Данные теоретических исследований особенностей профессионального развития студентов и возрастных особенностей этого периода жизни имеют ряд причин: ознакомление со спецификой деятельности, снижение романтизации профессии и переход к реалистичным представлениям, совпадение с личными переживаниями, связанными с «кризисом двадцатилетних», переосмысление своего жизненного пути в более зрелом возрасте и др.

Особенности периода «третьего курса», согласно выявленным характеристикам, закономерны. Этот период соответствует второй стадии профессиональной компетентности – осознанной некомпетентности (А. Бандура), когда человек начинает понимать, осознает некомпетентность, видит возможности дальнейшего развития, в результате чего после некоторого кризиса у него формируется потребность в осознанном обучении. При достижении третьей стадии осознанной компетентности появляется уверенность в себе, в правильности своих выборов, в понимании зоны ближайшего профессионального и личностного развития. На этой стадии студент понимает, что он делает, как, зачем и что ему нужно освоить для повышения успешности деятельности [5].

Результаты исследования подтверждают гипотезу о рассмотрении третьего года обучения как кризиса развития, в результате

которого студенты либо переходят на более высокую степень мотивации учебно-профессиональной деятельности, либо теряют внутреннюю мотивацию. Именно поэтому так важно в этот период оказывать будущим журналистам психологическую поддержку.

Психологическая поддержка – это сложное образование, которое субъективно воспринимается как переживание положительно окрашенного чувства уверенности в себе, собственной нужности, возникающее при сопереживании и получении помощи. Семантически слово «поддержка» подразумевает помощь, содействие, стремление поддержать, оказать помощь, не дать нарушиться чему-то, защитить и др. Различным видам поддержки и связи поддержки с психическим здоровьем и профессиональной, личностной успешностью посвящены исследования Cobb S., Krnik K., Jonson E. L., Fiedmann M.L., Frye K.F., Andrews M., Hordy, Wasserman, Kamal, Phil и др. [6].

Отметим, что развивающее, поддерживающее взаимодействие основывается на таких механизмах общения, как доверие, понимание, принятие, эмпатия, авансирование, рефлексия. Понимание человека связано с обоюдными положительными эмоциями. Важными условиями взаимного понимания являются умение слушать, доказательность, убедительность и т.п. Отметим, что взаимодействие с другими может быть эффективным лишь тогда, когда его участники являются взаимно значимыми, а в ходе нашего исследования студенты и третьего и первого курсов называли преподавателей как значимых, авторитетных людей. Так, они бы порекомендовали свой факультет другим людям в связи с высоким уровнем профессиональных и человеческих качеств преподавателей. Это важный факт, так как психологическим фоном установления взаимодействия личностно-развивающего характера является доверие между людьми.

Доверие подразумевает авансирование возможностей развития другого человека. Именно авансирование и моделирует реальную ситуацию успеха. Известно, что только деятельность, реально приносящая успех и максимальное удовлетворение субъекту, стано-

вится для него фактором развития. Создание ситуации успеха – это авансирование студента, что существенно продвигает его в личностном развитии [6; 7]. В настоящее время накоплены данные о прямом влиянии авансирования и положительных ожиданий от человека на его успешность, при условии умеренной интенсивности этих ожиданий («эффект ожиданий учителя» или «эффект Пигмалиона» Р. Розенталя, закон «Йеркса-Додсона» и др.).

Психологическая поддержка становится особенно востребованной не только в кризисных, травмирующих ситуациях, но и в наиболее ответственные для дальнейшей жизни периоды развития человека. Необходимо отметить, что спецификой поддержки в современных условиях является помощь в понимании, право на выбор, творчество и на ошибки с принятием добровольной ответственности [6].

Психологическая поддержка студентов-журналистов третьего курса должна быть направлена прежде всего на информирование как профессорско-преподавательского состава, так и самих студентов об особенностях данного этапа жизненного пути, специфике второй стадии учебно-профессиональной компетентности, помощи в построении моделей траектории профессионального развития, стратегий профессиональной успешности и др. В рамках помощи студентам-журналистам на третьем курсе могут быть признание их разочарований нормальными и ценными и перевод их в категории становления, развития, а также выраженной индивидуализации обучения, большего вовлечения в практические формы журналистской деятельности.

Эффективными могут быть проекты, обеспечивающие позитивный настрой и причастность, например, такие, как серия встреч с успешными выпускниками, выбор уже на третьем курсе проблемы научного исследования (темы квалификационной работы), организация журналистских проектов в микрогруппах, организация обсуждения самореализации в сфере журналистики или смежных профессиях (проведение такой работы может быть как прямым, так и в творческих формах), презентация опыта и круглые столы

со студентами первых и четвертых курсов, а также с магистрантами.

Выводы. Подводя итоги нашего исследования, можно отметить, что студенты-журналисты в период обучения на третьем курсе нуждаются в психологической поддержке, направленной на оказание помощи в максимально эффективном прохождении данного этапа учебно-профессиональной деятельности. Указанный этап у более половины студентов можно определить как кризисный период переосмысления профессионального выбора и учебной деятельности, а также проектирование профессиональной самореализации на основе более реалистичного образа профессии журналиста. Психологическая поддержка может быть реализована в следующих формах: информированное общение, просвещение или специально организованные мероприятия, индивидуализация обучения, повышение практической компоненты содержания образования.

Решение поставленных проблем требует дальнейших исследований и поисков эффективных методов повышения у будущих журналистов мотивации участия в процессе учебно-профессиональной деятельности, сохранения интереса к выбранной профессии, помощи в преодолении кризиса и выходе на новую ступень профессиональной компетентности. Несомненный интерес представляют лонгитюдные исследования, а также попытка разграничить «кризис третьего курса» и «кризис двадцатилетних».

Разработка комплексной программы психологической поддержки студентов-журналистов на различных этапах обучения, а также изучение образа профессии и профессионала, представлений будущих журналистов об успешности в журналистской деятельности, об эффективности и миссии современного журналиста – перспективные направления нашей дальнейшей работы по данному направлению.

Список литературы

1. Слободчиков И.М. Переживание одиночества в контексте проблем психологической адаптации студентов психолого-педагогических вузов // Психологическая наука и образование. -2005. -№4. -С. 71–77.
2. Мещерякова И.А., Иванова А.В. Проблемное поле и переживания студентов // Психологическая наука и образование. - 2004. -№2. - С. 5-10.
3. Манукян В.Р. Специфика кризисов профессионального развития на разных этапах обучения в вузе. // Вестник СПбГУ. Сер. 12. - 2012. - №4. – С. 76-82.
4. Миненкова А.А. Исследование кризисных проявлений в профессиональном самоопределении студентов третьего года обучения. [Электрон. ресурс] – URL: <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/32174/1/m21-2013-02-19.pdf> (Дата обращения: 02.01.2021)
5. Bandura A. Theory of Social Learning. Saint-Petersburg: Eurasia, 2000. – 210 p.
6. Загрядская Н.Н. Психологическая поддержка старшеклассников при решении ими экзистенциальных проблем: Дис. ... канд. психол., Ростов-на-Дону, 1999.
7. Волкова А.Н. Психолого-педагогическая поддержка детей-суицидентов // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. - 1998. - №2. - С. 36-48.

А.Ф. Березин¹, Н.Н. Березина², Е.Н. Клеменова³

¹Ростов білім беру қызметкерлерінің біліктілігін арттыру және кәсіби қайта даярлау институты, Ростов-на-Дону, Ресей

^{2,3}Ростов мемлекеттік экономикалық университеті, Ростов-на-Дону, Ресей

Студент-журналистерді дағдыландыру және психологиялық қолдау мәселелері

Аңдатпа. Болашақ журналистердің мамандыққа деген көзқарасы мен кәсіби жетістігі университетте оқу кезеңінде айтарлықтай қалыптасады. Дәстүр бойынша бірінші және бесінші курс студенттеріне

ерекше көңіл бөлінеді, бірақ оқу процесінің ортасында студенттер мамандық имиджі мен оқу-кәсіби қызметке деген көзқарастың маңызды өзгерістеріне ие болады. «Үшінші курс дағдарысының» ерекшелігін түсіну студенттердің оқуға және кәсіби дамуына деген ынтасын сақтауға немесе арттыруға мүмкіндік береді, ал психологиялық қолдаудың кешенді бағдарламасы болашақ журналистерге көмек көрсетуді жүйелі етеді. Мақалада журналист кәсібінің имиджін зерттеу нәтижелері, сондай-ақ, бірінші және үшінші курс студенттерінің журналистің маңызды жеке қасиеттері туралы идеялары және өзінің кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруын болжау ұсынылған. Оқудың кезеңінде студентке тән кәсібилендіру мен құзыреттілікті қалыптастыру ерекшелігі анықталды. Үшінші курс студенттерін журналистиканы оқыту процесінде психологиялық қолдау шаралары мен бағыттары ұсынылды.

Түйін сөздер: журналист мамандығы, психологиялық қолдау, дағдарыс, оқу және кәсіби даму, кәсіби өзін-өзі анықтау, журналист бейнесі, үшінші курс дағдарысы, кәсіби құзыреттілік.

A.F. Berezin¹, N.N. Berezina², E.N. Klemenova³

¹Rostov Institute of Advanced Training and Professional Retraining of Educational Workers, Rostov-on-Don, Russia

^{2,3}Rostov State University of Economics, Rostov-on-Don, Russia

Problems of adaptation and psychological support for journalism students

Abstract. The attitude towards the profession and the professional success of future journalists are largely formed during their studies at the university. Traditionally, special attention is paid to students of the first and fifth years, however, it is in the middle of the learning process that students experience important transformations of the image of the profession and their attitude to educational and professional activities. Understanding the specifics of the «third-year crisis» will help to maintain or increase the motivation of students for studying and professional development, and a comprehensive psychological support program will make assistance to future journalists more systematic. The article presents results of the study of the image of the profession of a journalist, as well as the ideas of first and third year students about the significant personal qualities of a journalist and forecasting their own professional self-realization. Highlighted the specifics of professionalization and the formation of competence, characteristic of a student in the middle of training. There are proposed measures and directions of psychological support for third-year students in the process of their training in journalism.

Keywords: profession of a journalist, psychological support, crisis, educational and professional development, professional self-determination, image of a journalist, crisis of the third year, professional competence.

References

1. Slobodchikov I.M. Perezhivanie odinochestva v kontekste problem psihologicheskoi adaptacii studentov psihologo-pedagogicheskikh vuzov [The experience of loneliness in the context of the problems of psychological adaptation of students of psychological and pedagogical universities], *Psihologicheskaya nauka i obrazovanie* [Psychological science and education], №4, 71–77(2005). [in Russian]
2. Meshcheryakova I.A., Ivanova A.V. Problemnoe pole i perezhivaniya studentov [Problem field and students' experiences], *Psihologicheskaya nauka i obrazovanie* [Psychological science and education], № 2, 5-10(2004). [in Russian]
3. Manukyan V.R. Specifika krizisov professional'nogo razvitiya na raznyh etapah obucheniya v vuze [The specifics of professional development crises at different stages of study at the university]. *Vestnik SpbGU* [Bulletin of St. Petersburg State University] Ser. 12, №4, 76-82(2012). [in Russian]
4. Minenkova A.A. Research of crisis manifestations in the professional self-determination of third-year students [Research of crisis manifestations in the professional self-determination of third-year students]. [Electronic resource] Available at: <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/32174/1/m21-2013-02-19.pdf> (Accessed: 02.01.2021). [in Russian]
5. Bandura A. *Theory of Social Learning*. Saint-Petersburg: Eurasia, 2000. 210 p.
6. Zagryadskaya N.N. Psihologicheskaya podderzhka starsheklassnikov pri reshenii imi ekzistencial'nyh problem [Psychological support of high school students in solving existential problems]: Dis. ... kand. psihol. [Dis. ... Cand. psychol.] Rostov-na-Donu, 1999. [in Russian]

7. Volkova A.N. Psihologo-pedagogicheskaya podderzhka detej-suicidentov [Psychological and pedagogical support of suicidal children], Vestnik psihosocial'noi i korrekcionno-reabilitacionnoi raboty [Bulletin of psychosocial and correctional rehabilitation work] 1998. №2. P. 36-48. [in Russian]

Сведения об авторах:

Березин Андрей – кандидат психологических наук, доцент, Ростовский институт повышения квалификации и профессиональной переподготовки работников образования, Ростов-на-Дону, Россия.

Березина Наталия – **основной автор**, кандидат психологических наук, доцент кафедры журналистики, Ростовский государственный экономический университет (РИНХ), Ростов-на-Дону, Россия.

Клеменова Елена – доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой журналистики, Ростовский государственный экономический университет (РИНХ), Ростов-на-Дону, Россия.

Berezin Andrey – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Rostov Institute of Advanced Training and Professional Retraining of Educational Workers, Rostov-on-Don, Russia.

Berezina Nataliya – **The main Author**, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Journalism, Rostov State University of Economics, Rostov-on-Don, Russia.

Klemenova Elena – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Journalism, Rostov State University of Economics, Rostov-on-Don, Russia.

Подготовка преподавателя журналистики в магистратуре

Аннотация. Автор раскрывает концептуальные основы и содержание учебного курса по преподаванию журналистики, который читается в магистратуре. В качестве материала для анализа в статье использован опыт Санкт-Петербургского государственного университета. Журналистское образование представлено как сложный комплекс, в котором объединены многосторонняя социально-гуманитарная подготовка, трансляция прогрессивной профессиональной идеологии и практическое обучение. В учебном курсе показано воздействие на образование ряда взаимосвязанных факторов. Автор последовательно характеризует следующие факторы: нормативный (законы и официальные стандарты образования), кадровый (состав и квалификация преподавателей), профессионально-практический (запросы индустрии), аудиторный (характеристики учащихся) и организационно-методический. Ни один из них не может считаться доминирующим, в то время как каждый из них диктует определенные параметры обучения, которые должны быть приняты во внимание.

Ключевые слова: журналистское образование, преподаватель журналистики, учебная дисциплина, магистратура, воздействующие факторы.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-134-1-79-90>

Поступила: 08.10.20 / Доработана: 15.12.20 / Допущена к опубликованию: 17.03.21

Введение. Эксперты международной Ассоциации образования в области журналистики и массовых коммуникаций (Association for Education in Journalism and Mass Communication) пришли к выводу, что журналистское образование «стало одной из самых быстрорастущих академических областей в мире» [1, 254 с.]. Опыт университетов России дает убедительные доказательства обоснованности данных заявлений. Регулярная преподавательская деятельность ведет свою историю, по меньшей мере, от Государственного института журналистики, созданного в начале 1920-х годов [2, 107 с.], в настоящее время в стране около 150 организаций дают высшее образование в сфере журналистики. В последние десятилетия возросло разнообразие форм обучения, предлагаются три уровня подго-

товки, а именно бакалавриат, магистратура и аспирантура. Не приходится сомневаться в том, что такой богатый опыт ставит Россию в число мировых лидеров в области преподавания журналистики [3; 4; 5]. Нет сомнений и в том, что для ведения образования на высоком университетском уровне требуется солидная теоретическая и методологическая база. Соответственно, с одной стороны, растет запрос на формирование педагогики журналистики как особой отрасли знания и деятельности, и, с другой стороны, необходимо поставить на должном уровне подготовку новых поколений преподавателей учителей.

Цель данной статьи заключается в том, чтобы представить содержание и практику преподавания дисциплины, предназначенной для предварительной подготовки магистран-

тов к возможной университетской карьере. В данной связи мы затронем свое понимание содержания и задач журналистского образования, а также некоторые проблемные ситуации, которые возникают в процессе обучения.

Методы исследования. Основным объектом анализа является курс для магистрантов «Методика преподавания журналистики в высшей школе». В тех или иных вариациях данная дисциплина около двадцати лет существует в Санкт-Петербургском государственном университете. За столь значительный отрезок времени автор как разработчик курса и лектор накопил немалый объем наблюдений и методических решений, которые способствуют оптимальной организации и результативности курса. В качестве методов работы с материалом в статье используются реконструкция логики учебного курса и критический анализ поведения аудитории и ее восприятия процесса обучения. Описание курса и его преподавания погружено в контекст дискуссий о целесообразности развития журналистского образования на университетском уровне и о спектре преподаваемых знаний и навыков.

Обсуждение. Как хорошо известно специалистам в разных странах, многие журналисты не принимают идею университетского образования и критически относятся к его перспективам. Такая критика «отражает убежденность в том, что способность к профессии – это особый «талант», а не набор навыков и моделей поведения, которым можно научиться. Она отражает традиционный скептицизм в индустрии по поводу ценности академического обучения и квалификации в журналистике, а также представление, будто университеты являются местом “дебатов”, а не обучения и развития» [6, 68 с.]. Между тем непоколебимая убежденность в универсальной ценности личного опыта и скептицизм некоторых специалистов не отменяют существования университетского образования.

В свою очередь, даже некоторые преподаватели университетов твердо убеждены в том, что эта сфера обучения не нуждается ни в теоретической базе, ни в специальной мето-

дической поддержке. Иначе говоря, ведущая роль должна принадлежать передаче опыта из рук в руки, с акцентом на определенные печатные или вещательные средства массовой информации. Вот типичный пример такого решения педагогических вопросов одним из американских наставников: «За годы работы преподавателем журналистики и консультантом газеты высшей школы я не нашел ничего более ценного для обучения этому ремеслу, чем показать студентам, как это делают профессионалы. От интервью и репортажей до фотографии и дизайна страниц, до принятия этических решений и осуществления прав согласно Первой поправке нашими моделями служили такие газеты, как «New York Times»» [7]. На сайте, который якобы охватывает все, что должен знать начинающий журналист, другой профессор журналистики выражает не менее категоричное мнение: «Коротко говоря, лучший и фактически единственный способ по-настоящему научиться журналистике – это делать ее» [8]. Список таких заявлений можно продолжить без долгих поисков. Неслучайно в некоторых странах с развитой системой прессы (Великобритания, Израиль и др.) традиционно предпочтение отдается подготовке журналистов в редакциях методом «обучения в деле» (learning by doing), и только в последние десятилетия специализированное образование пришло в университеты и колледжи.

В свою очередь британский ученый делает резонное замечание о сочетании в преподавании теории и практики: «в то время как предпринимались попытки показать, как теория может быть интегрирована в преподавание практики, гораздо меньше было сделано для того, чтобы показать, как практика может влиять на теорию. Процесс должен идти в обоих направлениях, чтобы быть в полной мере рефлексивным» [9, 289 с.].

В России изначально был выбран глубокий академический подход к преподаванию журналистики. К настоящему времени многое уже сделано в этом отношении, особенно в последние десятилетия. Важно, что интенсивно растет национальный фонд публикаций

по журналистскому образованию. В традициях российской науки защитилось несколько диссертаций на соискание степени доктора наук [10; 11; 12; 13]; в педагогическом сообществе широкую известность получили учебные издания по вопросам преподавания журналистики [14; 15; 16; 17 и др.]. Специальные выпуски профессиональных журналов посвящаются научно-педагогическим школам журналистики в России (Век информации. 2017. № 3). В стране регулярно проводятся конференции преподавателей журналистики, в том числе международные форумы под эгидой ЕЖТА (Европейская ассоциация преподавателей журналистики) [18]. Наше педагогическое сообщество пытается увязать между собой две главные тенденции в высшем образовании, одна из которых ведет к глобальной интеграции, а другая направлена на разнообразие и поддержку специфики национальных школ журналистики и образования. Не все страны идут этим путем. В частности, вряд ли можно признать оптимальной стратегию преподавания в одном из арабских университетов. Вот как там строится учебный процесс: «В ходе обучения журналистике в кампусе... студенты узнают о корнях и роли журналистики в процессе ее развития в Соединенных Штатах; о социальных, культурных, корпоративных и политических течениях, которые оказывают большое влияние на бизнес и содержание медиа и журналистики... и даже об изменениях, происходящих в Соединенных Штатах, которые вызывают большое беспокойство в связи с состоянием «свободной прессы»...» [19, 203 с.].

На фоне описанного положения дел вряд ли можно признать корректным следующее заключение: «К сожалению, по настоящее время очень мало, а вернее вообще нет методической литературы по преподаванию журналистских дисциплин в высшей школе. Поэтому методика как фундаментальные азы обучения по специальности должна быть разработана практически с нуля» [20, 5 с.]. Напротив, уже имеющаяся сегодня литература создает реальные предпосылки для стабильной подготовки молодых преподавателей. Такие возможности можно найти и в магистратуре,

и в аспирантуре, программы которых предусматривают циклы дисциплин по методикам обучения и научных исследований. Далеко не каждый магистрант или аспирант свяжет свою карьеру с университетом, но в то же время именно этот контингент, вероятнее всего, потенциально становится источником пополнения штатов высших учебных заведений.

Результаты. В Санкт-Петербургском государственном университете, к которому принадлежит автор, магистерский курс «Методика преподавания журналистики в высшей школе» непосредственно направлен на предварительную подготовку к педагогической деятельности. В других российских вузах такая подготовка либо устроена иначе, либо отсутствует в учебной программе, и это обстоятельство делает петербургский опыт оригинальным, если не уникальным. С самого начала мы исходили из того, что такого рода введение в преподавание профессии будет основываться на фундаментальных принципах, чтобы не превратиться в набор организационных и технологических рекомендаций. Конечно, есть практическая польза в методических разработках по отдельным учебным курсам, подобных тем, что время от времени публикуются в журнале "American Journalism and Mass Communication Educator" [21; 22; 23 и др.]. Но для тех, кто в будущем свяжет судьбу с университетом, еще важнее выработать целостное и всеобъемлющее представление о преподавании. Для них в равной степени значимы и нормативные основы образовательной деятельности, и структура университета как производственной организации, и психология отношений с другими преподавателями и студентами, и квалификационные требования к педагогу, и многие другие профессиональные алгоритмы, сокрытые от внешнего наблюдателя (который нередко выступает как строгий критик) педагогического труда. Очень трудно вместить все необходимые знания в отведенный учебным планом объем академических часов. Вот почему в некоторых тематических разделах удастся только определить проблемы, без комментариев в деталях, в надежде пробудить когнитивный интерес и поисковую активность самих обучающихся.

Для выстраивания курса принципиально важным моментом является выбор основной концепции. Собственно, четко выраженная концептуальность предопределяет не только направление того или иного курса, но и всю аранжировку журналистского образования и пути его эволюции [24]. Например, если ограничить цель и содержание обучения передачей и получением трудовых навыков, особенно в их информационной интерпретации, то программа будет построена по технологической оси. Соответственно, приоритеты нашли бы отражение в такой, например, формулировке: «Авторы... считают, что все школы журналистики должны расширить свои учебные программы, чтобы сделать акцент на базах данных и компьютеризированных практиках как фундаментальных навыках. Поместить журналистику данных в ядро журналистского образования – это будет коренное улучшение того материала, который школы могут предложить своим ученикам» [25, 9 с.]. Вместе с тем, вопреки данному безапелляционному заявлению, могут появиться сторонники других приоритетов, которые лежат далеко от технологической конъюнктуры, таких как литературное мастерство, эрудиция в области экономики и политики, коммуникативные навыки и т.д.

Мы начинаем учебный курс с обоснования системного характера журналистского образования. Это качество проявляется в единстве просвещения (трансляция знаний), обучения (приобретения навыков) и воспитания. В результате выпускник должен приобрести солидный запас социальных и гуманитарных знаний в сочетании с многосторонними навыками и передовой профессиональной идеологией. Соответственно, системность обучения проявляется в тесной взаимосвязи десятков академических дисциплин. Внешне они могут выглядеть как разрозненные фрагменты, но они входят в сознание студента как неразделимый комплекс, и это системное единство побуждает преподавателей точно координировать элементы общей учебной программы. По сути, в этом контексте речь идет не о концепциях и терминах как таковых, а о выборе

модели профессиональной практики, которую преподавательский состав рассматривает в качестве своей референтной области. В оптимальном случае в университете формируется разносторонняя личность, готовая выполнять ответственные функции и обязанности в реальной производственной среде. В этом плане журналист не уступает студентам других гуманитарных факультетов университета, где инструментальная подготовка не преобладает над другими сторонами образования. Большая часть магистрантов имеет дипломы филологов, экономистов, политологов и т. д., и им привычна предложенная концепция.

Наконец, системная согласованность обнаруживает себя во взаимодействии нескольких факторов, влияющих на разработку программы и методов обучения. Учащимся мы указываем на такие факторы, как нормативный (официально установленные стандарты образования), кадровый (состав и квалификация преподавателей), профессионально-практический (запросы индустрии), аудиторный (характеристики студентов) и организационно-методический (построение и обеспечение учебного процесса). Ни один из них не может считаться доминирующим; каждый из них определяет некоторые параметры обучения, которые должны быть приняты во внимание. Такое диалектическое понимание совокупности факторов помогает избежать односторонности и сбалансировать различные запросы при работе с аудиторией.

Так, может случиться, что определенная аудитория по каким-то причинам плохо подготовлена к приобретению академических и профессиональных компетенций, но требования образовательных стандартов не подлежат пересмотру, а уровень преподавания не может быть понижен по субъективным основаниям. В свою очередь, запросы и рекомендации работодателей должны быть отражены в обучении, но они часто продиктованы сиюминутными изменениями в медиаиндустрии, в то время как плоды образования предназначены для долгосрочного использования, и поэтому высшая школа нуждается в стабильности основных компонентов про-

граммы. Время от времени университетские ученые предпринимают попытки выяснить отношение медийных практиков к системе журналистского образования и получить от них рекомендации по повышению качества подготовки. В одном из опросов были высказаны следующие предложения относительно наиболее эффективных мер по совершенствованию обучения: приглашать авторитетных практикующих журналистов для проведения лекций и практической подготовки; создать условия для журналистской практики во всех видах средств массовой информации (печать, телевидение, радио, Интернет); увеличить продолжительность практической подготовки студентов и т. д. [26, 32-33 с.]. Несложно заметить, что, во-первых, предложения направлены исключительно на взаимодействие с практиками (то есть с самими участниками опроса) и не связаны с комплексным характером университетской программы; во-вторых, они не содержат радикальных и новаторских идей; и в-третьих, сотрудничество с отраслью и ее представителями уже включено в журналистское образование в качестве одного из обязательных компонентов.

Учебный курс строится как поэтапный обзор действия каждого из названных выше факторов.

Нормативный фактор. Базовые нормативные требования содержатся в Федеральном законе «Об образовании в Российской Федерации». Работа с этим документом побуждает слушателей отказаться от приблизительных формулировок в пользу строгих категорий и понятий. Центральные идеи, на которых основывается Закон, дают почву для проблемного диалога с аудиторией. Для развития профессионального сознания журналистов и их самоопределения в университетской среде крайне важно обратить внимание слушателей на определение целей образования: это социально значимое благо, образование осуществляется в интересах личности, семьи, общества и государства, для развития человека, для удовлетворения его образовательных потребностей и интересов. Выведение на первый план личности (а не государства, учебных

заведений, производственных организаций) стимулирует магистрантов к пониманию гуманитарной направленности получаемого ими образования и помогает им выполнять свою роль активных субъектов образовательной деятельности. Именно в таком направлении развивается обсуждение закона в учебной аудитории, в том числе и в связи с реальными обстоятельствами образовательных процессов в университете.

Подобные подходы используются при анализе федеральных государственных образовательных стандартов (ФГОС). Опять же, данные документы содержат строгие правила и алгоритмы, с которыми студенты должны уметь работать, например, методику выставления зачета. Но не меньшего внимания заслуживают равные требования к организации образовательной деятельности во всех вузах, а также единые критерии ее оценки. В противном случае невозможно гарантировать равно высокую квалификацию выпускников, независимо от места учебы. В отличие от многих других стран, в России дипломы по журналистике выдаются в основном государственными университетами, что делает вопрос стандартов и гарантий чрезвычайно актуальным. Не все регионы страны имеют достаточно ресурсов (прежде всего кадровых) для соответствия высоким стандартам, в частности на уровне магистратуры. Устремленность талантливых и амбициозных бакалавров в крупнейшие университеты столиц становится прямым следствием такого порядка вещей. Эта аргументация встречает понимающую реакцию аудитории, которая, как правило, более чем на половину представлена такими мигрантами из провинции.

В прочной связи с нормативностью государственных актов пребывают стандарты и нормы научной деятельности. Знание о них приносит очевидные утилитарные эффекты, так как студенты глубоко погружены в написание своих выпускных квалификационных работ. В долгосрочной перспективе без знания классификации научных дисциплин и школ будет невозможно вести педагогическую деятельность. Между тем образование

на уровне бакалавриата предоставляет очень мало пространства для получения надлежащей исследовательской квалификации. Поэтому обучение культуре научного труда в магистратуре начинается едва ли не с нулевого цикла. Эти уроки особенно ценны для той части аудитории, которая имеет другое базовое образование, не журналистское. В самой сложной ситуации оказываются иностранные студенты, в частности китайцы, вынужденно окунувшиеся в совершенно незнакомую сферу академической деятельности. Они не имеют представления о структуре науки о журналистике и путях ее развития в России.

Хотя основные параметры классификации научных дисциплин одинаковы для всех отраслей социальных и гуманитарных знаний, в области журналистики они приобретают специфические характеристики с теоретической, методологической и методической точек зрения. В журналистских исследованиях отчетливо видно разделение на основные научные подходы к объектам анализа, а именно деление на историю, теорию и критику. При обсуждении этого разделения магистранты приходят к выводу о том, что их предыдущие исследовательские опыты в основном носили характер научной критики с элементами теоретических обобщений. Подобное самоопределение в исследовательской практике возникает и при рассмотрении классификации науки по уровню абстракции, от общих теорий и универсальных категорий к теориям и категориям среднего уровня и далее к эмпирическим наблюдениям и измерениям. Соотнося тему занятий со своими проектами, слушатели понимают, как важно обеспечить гармоничное сочетание теоретических постулатов с грамотным выполнением эмпирических процедур. Также весьма полезно напомнить им о предметной и отраслевой дифференциации научного познания в журналистике. Замыкаясь в узких профилях тематической специализации, учащиеся обычно мало интересуются положением дел в смежных отраслях. Например, специализация по речевой коммуникации не предполагает проникновения на территорию истории жур-

налистики или социологии журналистики, и наоборот. Однако в университетской реальности преподаватель и исследователь должны работать в таком режиме, в котором междисциплинарное взаимодействие является нормой и ключом к продуктивности интеллектуального труда.

Кадровый фактор. Квалификационные требования к преподавателю и критерии оценки его достижений вызывают повышенный интерес у студентов всех уровней. Магистранты имеют богатый личный опыт общения с многочисленными представителями педагогического сообщества, у них накопилось много материала для сравнения и выработались устойчивые приоритеты и предпочтения. Кроме того, для тех магистрантов, кто когда-нибудь будет работать в университете, вопросы квалификации преподавателя имеют очевидную карьерную значимость. Однако наблюдения за учителями из класса формируют субъективные представления и не дают достоверных знаний об организации и правилах преподавания.

Так, каждодневное общение с преподавателями, казалось бы, помогает разобраться в служебных статусах сотрудников университета, их должностях и ролях в вузовской структуре. В действительности же студенты очень плохо ориентируются в университетской иерархии. Многие из них имеют смутное представление о различиях между ассистентом, старшим преподавателем, доцентом и профессором с точки зрения обязанностей и ответственности. Еще меньше они знают об ученых званиях доцента и профессора, а вариативные сочетания должностей и званий с учеными степенями вызывают у них легкий когнитивный диссонанс. Думается, что процедура получения ученой степени заслуживает описания в максимально подробной форме. Магистратура дает право подать заявление на поступление в аспирантуру, которая в оптимальных случаях заканчивается защитой диссертации кандидата наук. Слушателям более или менее известно о традиционной процедуре защиты и присуждения ученой степени по решению федерального министерства. Од-

нако в последние годы Санкт-Петербургский государственный университет и Московский государственный университет им. Ломоносова стали присуждать собственные степени PhD, кандидата наук и доктора наук по очень необычным для России правилам, и вполне вероятно, что другие учебные заведения последуют за двумя ведущими вузами.

К характеристике должностей и званий следует добавить описание служебных обязанностей преподавателя, которые, согласно законодательству и образовательным стандартам, включают в себя регулярную научно-методическую научно-исследовательскую работу. В итоге занятий у слушателей формируется представление о том, насколько широк функциональный профиль человека, которого они привыкли ассоциировать в основном с учебным классом, и насколько высоки требования к его профессиональной компетентности. В этом контексте уместно подчеркнуть разницу между российской традицией и кадровой политикой во многих зарубежных университетах, где каждого преподавателя называют профессором, но при этом научная деятельность не обязательно входит в круг обязанностей. На веб-сайте, предлагающем краткосрочную подготовку сертифицированных преподавателей журналистики (США), один из разделов озаглавлен «Что должны знать учителя журналистики?». Ответ заметно отличается от сложного набора качеств, характерных для российского высшего образования: «Будущие учителя должны уметь вовлекать учащихся в деятельность в классе и вне его, которая требует от них способности собирать и обрабатывать информацию для создания журналистских материалов, таких как статьи, фотожурналы и радиорепортажи» [27].

По существу, мы вернулись к вопросу о месте инструментальной подготовки в образовании, который был поднят в начале статьи, но теперь с точки зрения преподавательского состава. Значительный профессиональный опыт дает нам право утверждать, что во все времена соотношение так называемых теоретиков и практиков было одной из самых вол-

нующих тем для студентов. Для журналистики это особенно деликатный вопрос, потому что образование направлено в первую очередь на работу в медиаиндустрии. Молодому поколению свойственно стремление как можно раньше начать самостоятельную профессиональную жизнь, оно увлекается уроками практикующих мастеров и недооценивает важность знаний, которыми обладают «теоретики». Между тем длительные наблюдения показывают, что в долгосрочной перспективе интеллектуальный и культурный капитал, приобретенный в университетские годы, имеет стабильную высокую ценность, в то время как инструментальные навыки быстро приобретаются и часто обновляются в повседневной производственной жизни.

Также полезно обратить внимание учащихся на кадровый состав педагогического коллектива, с которым они имеют дело. Не каждый аспект обучения обязательно требует от преподавателей тесной личной связи с производственной конъюнктурой. В этом контексте уместно будет сослаться на примеры специалистов в области медиалингвистики, истории журналистики, информационного права и т. д. С другой стороны, в хорошо подобранный преподавательский состав обязательно входят действующие практики, дающие прикладную профильную подготовку. Обязанность по такому подбору кадров лежит на администрации конкретного учреждения.

Фактор аудитории. Понятно, что в связи с фактором аудитории нужно говорить о дифференцированных подходах к различным контингентам учащихся, в зависимости от целей обучения, личностных характеристик студентов, уровня их предварительной подготовки и т. д. В то же время в этом разделе курса есть темы, которые несут в себе противоречия и могут рассматриваться по-разному в зависимости от индивидуальных точек зрения. В частности, к числу таких тем принадлежат отношения между преподавателями и студентами. Чтобы строить их оптимальным образом, необходимы базовые принципы и критерии, которые известны и понятны всем сторонам общения. Как показывает анализ уставных

и этических документов учебных заведений, основой для рассмотрения и оценки поведения преподавателей и учащихся служит деловой стиль отношений. Другими словами, как сотрудники университетов, так и студенты имеют ряд прав и обязанностей в связи с их участием в образовательном процессе. Точное соблюдение прав и обязанностей будет критерием для определения правильного или неправильного поведения в университетской среде.

Если следовать этому правилу, то решается проблема так называемого доброго учителя, который произвольно опускает уровень требований к студенту ниже государственного образовательного стандарта и тем самым уклоняется от выполнения своих обязанностей. Еще одна проблема связана с отношением к работающему студенту. Часто бывает так, что молодой человек не только вынужден зарабатывать деньги на жизнь, но уже добивается некоторых успехов в профессиональной сфере. При этом для академических успехов ресурсов времени и сил ему не хватает. Вряд ли он имеет право на индульгенцию со стороны педагогов, потому что формирует бюджет времени самостоятельно и должен нести ответственность перед учебным заведением – столь же полную, как и перед работодателем.

Для аудиторной такой типичные ситуации становятся своего рода учебными задачами, которые решаются с помощью критерия деловых отношений. Как правило, этот подход совпадает с настроениями студентов. Сошлемся на опрос американских студентов по специальности PR о том, на какие качества преподавателя они обращают повышенное внимание. Выводы исследования показывают, что студенты оценивают учителей по профессиональным критериям и их способности соединять упражнения и теорию в классе с реальной практикой [28, 52 с.]. Важно, что критерий деловых отношений не только помогает решать отдельные задачи, но и определяет в целом контуры университетской этики, которая регулирует многочисленные и разнообразные контакты и взаимодействия. Вторым принципиальным ориентиром является уважение к личности универсанта, его или ее интересам,

потребностям и достижениям. Этот вопрос служит хорошим поводом для того, чтобы перевести разговор на университетский этикет, в том числе на формы личного общения между студентами и преподавателями, стиль одежды, манеры поведения, принятые в высшей школе.

Организационно-методический фактор. В этом разделе курса слушатели знакомятся с системой управления образовательным процессом, планированием, подготовкой учебно-методической документации. Лектор обращает их внимание на сравнение видов учебной работы с точки зрения задач и специфики методического обеспечения занятий; следует также представить содержание учебно-методических комплексов и охарактеризовать жанры учебной литературы, такие как учебники, учебные пособия, методические указания и практикумы. Особого рассмотрения заслуживает сложный вопрос о производственной практике, ее целях и роли в академической жизни. Наконец, здесь также есть возможность коснуться распределения педагогических поручений в зависимости от должностей и квалификации сотрудников.

Выводы. Конечно, не стоит преувеличивать значение магистерского диплома как пропуска в профессиональное педагогическое будущее. Связь между полученным образованием и преподаванием не является прямой и закономерной; большинство магистров идут в практическую журналистику или смежные области деловой активности. Но на минимальном уровне образовательный эффект проявляется уже в лучшем понимании учащимися среды, в которой они находятся на протяжении многих лет; более того, они открывают для себя педагогическую работу как очень своеобразную и увлекательную деятельность. Для журналиста это еще одна возможная область тематической специализации в освещении социальной жизни.

Непосредственно учебные результаты проявляются в повышении компетентности магистрантов при оценке событий и явлений академической жизни. Так, в ходе семинаров они критически анализируют учебные планы и методические документы, разрабатывают

свои планы лекций или практических занятий, готовят проблемные презентации по материалам учебников. Все это не схоластические упражнения, а подступы к выполнению задач педагогической практики, которая предусмотрена магистерской программой и проходит в реальных университетских классах.

Максимальную пользу курс приносит тем слушателям, кто сделал свой жизненный выбор в пользу преподавания. Имеется в виду не только университетская карьера, потому что педагогическая самореализация возможна (и часто случается в действительности) также в массовом медиаобразовании. Кружки и курсы журналистики для подростков, уроки по медиаграмотности в средней школе нуждаются в специалистах, которые не только раскрыли для себя секреты журналистского мастер-

ства, но и имеют начальную педагогическую подготовку, причем нехватка таких специалистов на протяжении многих лет ощущается как острая проблема.

Возвращаясь к исходному тезису статьи, хотелось бы подчеркнуть, что названные и другие полезные эффекты курса «Методика преподавания журналистики в высшей школе» могут быть обеспечены при некоторых обязательных условиях. Главное среди них то, что курс должен всесторонне охватывать педагогику журналистики, во взаимосвязи разных ее сторон и составляющих, в том числе сложных психологических и этических вопросов. Курс преподается в режиме диалога и дискуссии, студенты открывают для себя незнакомое в привычном течении повседневной жизни, и для многих из них это становится увлекательным занятием.

Список литературы

1. Global journalism education in the 21st Century: challenges and innovations / R.S. Goodman, E. Steyn (Eds.). – Austin: Knight Center for Journalism in the Americas, University of Texas at Austin, 2017. – 468 p.
2. Фатеева И.А. К.П. Новицкий: у истоков профессионального медиаобразования / И.А. Фатеева // Вестник Челябинского государственного университета. История. – Вып. 20. – 2007. – №11 (89). – С. 102–109.
3. Хубецова З.Ф. Российские научно-образовательные школы журналистики как часть мирового научного и образовательного процесса / З.Ф. Хубецова // Вестн. С.-Петерб. ун-та. Язык и литература. – 2018. – Т. 15, Вып. 2. – С. 312–326.
4. Korkonosenko S.G., Berezhnaia M.A., Khubetsova Z.F. Russian scientific and educational journalism schools: leadership in polycentric paradigm / S.G. Korkonosenko, M.A. Berezhnaia, Z.F. Khubetsova // Leadership for the future sustainable development of business and education. Springer Proceedings in Business and Economics / W. Strielkowski, O. Chigisheva (Eds.). – Cham (Switzerland): Springer, 2018. – P. 131–138.
5. Vartanova E., Lukina M. Russian journalism education: challenging media change and educational reform / E. Vartanova, M. Lukina // Journalism and Mass Communication Educator. – 2017. – No 72 (3). – P. 274–284.
6. Evans R. Can universities make good journalists? / R. Evans // Journalism Education. – 2014. – No 3 (1). – P. 66–87.
7. Ojalvo H.E. Teaching and learning about journalism / H.E. Ojalvo // Learning Network. Teaching and Learning with the New York Times. – 2009. – Nov. 13. [Электрон. ресурс]. - URL: <https://learning.blogs.nytimes.com/2009/11/13/teaching-and-learning-about-journalism/> (Дата обращения: 10.08.2020).
8. Brown-Smith C. Journalism teaching / C. Brown-Smith // CubReporters.org. [Электрон. ресурс]. - URL: <http://journalism-teaching.cubreporters.org/> (Дата обращения 27.07.2020).
9. Greenberg S. Theory and practice in journalism education / S. Greenberg // Journal of Media Practice. – 2007. – No 8 (3). – P. 289–303.
10. Фатеева И.А. Журналистское образование в России: теория, история, современная практика: дис. ... докт. филол. наук / И.А. Фатеева. – Екатеринбург, 2008.
11. Распопова С.С. Журналистское творчество: теория и практика освоения: дис. ... докт. филол. наук / С.С. Распопова. – Москва, 2007.

12. Шестеркина Л.П. Формирование инновационной модели подготовки журналистов в контексте становления конвергентных СМИ: гуманитарный и технологические аспекты: дис. ... докт. филол. наук / Л.П. Шестеркина. – Москва, 2011.
13. Владимирова Т.Н. Дидактическая концепция профессиональной подготовки журналистов в высшей школе России: дис. ... докт. пед. наук / Т.Н. Владимирова. – Москва, 2015.
14. Корконосенко С.Г. Преподаем журналистику. Профессиональное и массовое медиаобразование / С.Г. Корконосенко. – Санкт-Петербург: Издательство Михайлова В.А., 2004. – 240 с.
15. Корконосенко С.Г. Преподавание журналистики в высшей школе / С.Г. Корконосенко. – Санкт-Петербург: Свое издательство, 2015. – 160 с.
16. Современное журналистское образование: компетентностный подход / Под ред. Г.В. Лазутиной. – Москва: Медиамир, 2011. – 230 с.
17. Загидуллина М.В., Фатеева И.А. Интеграция научных дисциплин в журналистском образовании / М.В. Загидуллина, И.А. Фатеева. – Челябинск: Челябинский государственный университет, 2007. – 231 с.
18. Journalism education across borders. European Journalism Training Association's Teachers' Conference: Conference programme. – Moscow: Lomonosov Moscow State University, 2017. – 56 p.
19. Abusharif I.N. Framing journalism education / I.N. Abusharif // The Journal of General Education. – 2014. – No 63 (2-3). – P. 198–204.
20. Методика преподавания журналистских дисциплин в высшей школе: методические указания для магистрантов, обучающихся по специальности «Журналистика», «Международная журналистика» / Сост.: Ш.И. Нургожина, Е.И. Дудинова. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 134 с.
21. Blom R. Guided note taking and student achievement in a media law course / R. Blom // Journalism & Mass Communication Educator. – 2017. – No 72 (4). – P. 384–396.
22. Bradford G., Mathew Ch. Designing journalists: Teaching journalism students to think like web designers / G. Bradford, Ch. Mathew // Journalism & Mass Communication Educator. – 2018. – No 73 (2). – P. 200–217.
23. Weber J. Teaching business and economic journalism. Fresh approaches / J. Weber // Journalism and Mass Communication Educator. – 2016. – No 71 (4). – P. 470–486.
24. Khubetsova Z.F., Korkonosenko S.G., Blokhin I.N. Journalistic education: conceptualization and media competences / Z.F. Khubetsova, S.G. Korkonosenko, I.N. Blokhin // Mediterranean Journal of Social Sciences. – 2015. – No 6 (3 S3). – P. 107–114.
25. Berret C., Phillips C. Teaching data and computational journalism / C. Berret, C. Phillips. – New York: Columbia Journalism School, 2016. – 93 p.
26. Шестеркина Л.П., Марфицына А.Р. Практическая журналистика в поиске путей совершенствования журналистского образования / Л.П. Шестеркина, А.Р. Марфицына // Вопросы теории и практики журналистики. – 2017. – №2. – С. 24–38.
27. Journalism teacher certification // Teaching Certification. Com. [Электрон. ресурс] - URL: <http://www.teaching-certification.com/journalism-teacher-certification.html> (Дата обращения: 10.09.2020).
28. Tindall N.T.J., Waters R.D. Does gender and professional experience influence students' perceptions of Professors? / N.T.J. Tindall, R.D. Waters // Journalism and Mass Communication Educator. – 2017. – No 72 (1). – P. 52–67.

С.Г. Корконосенко

Санкт-Петербург мемлекеттік университеті, Санкт-Петербург, Ресей

Магистратурада журналист оқытушылар дайындау мәселесі

Аңдатпа. Автор магистратурада оқылатын журналистиканы оқыту бойынша оқу курсының тұжырымдамалық негіздері мен мазмұнын ашады. Мақалада талдау барысында Санкт-Петербург мемлекеттік университетінің тәжірибесі материал ретінде қолданылды. Журналистік білім жан-жақты әлеуметтік-гуманитарлық дайындықты, прогрессивті кәсіби идеологияны таратуды және практикалық оқытуды біріктіретін күрделі кешен ретінде ұсынылған. Оқу курсы бірқатар өзара байланысты факторлардың қалыптасуына әсерін тигізеді. Автор келесі факторларды дәйекті сипаттайды: нормативтік (білім беру-

дің заңдары мен ресми стандарттары), кадрлық (оқытушылардың құрамы мен біліктілігі), кәсіби-практикалық (Индустрия сұраныстары), аудиториялық (оқушылардың сипаттамалары) және ұйымдастырушылық-әдістемелік. Олардың қай-қайсысын да басым деуге болмайды, олардың әрқайсысы белгілі бір оқыту параметрлерін ескереді, сондықтан оны ескеру қажет.

Түйін сөздер: журналистік білім, журналистика оқытушысы, оқу пәні, магистратура, әсер етуші факторлар.

S.G. Korkonosenko

Saint Petersburg State University, Saint Petersburg, Saint Petersburg, Russia

Training for journalism teacher in the master's program

Abstract. The author reveals the conceptual foundations and content of the training course on teaching journalism, which is taught in the master's program. The article uses the experience of Saint Petersburg State University as a material for analysis. Journalism education is presented as an integrated complex that combines multi-sided social and humanitarian enlightenment, translation of progressive professional ideology and practical training. The course shows the impact of a number of interrelated factors on education. The author characterizes one after another the following factors: normative (laws and official standards of education), personnel (body and qualifications of teachers), professional and practical (industry requests), audience (characteristics of students), and organizational and methodological. None of them can be considered dominant, while each of them dictates some educational parameters that should be taken into account.

Keywords: journalistic education, journalism teacher, academic discipline, master's level, influencing factors.

References

1. Global journalism education in the 21st Century: challenges and innovations / R.S. Goodman, E. Steyn (Eds.). (Knight Center for Journalism in the Americas, University of Texas at Austin, Austin, 2017, 468 p.).
2. Fateeva, I.A. K.P. Noviczki: u istokov professionalnogo mediaobrazovaniya [K.P. Novicky: The origins of professional media education], *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Istoriya* [Bulletin of Chelyabinsk State University. History], 20(11), 102–109(2007). [in Russian]
3. Khubetsova Z.F. Rossiiskie nauchno-obrazovatelnye shkoly zhurnalistiki kak chast mirovogo nauchnogo i obrazovatel'nogo processa [Russian academic schools of journalism as a part of the global research and educational process], *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Yazyk i literatura* [Bulletin of Saint Petersburg University. Language and Literature], 15 (2), 312–326(2018). [in Russian]
4. Korkonosenko S.G., Berezhnaia M.A., Khubetsova Z.F. Russian scientific and educational journalism schools: leadership in polycentric paradigm / S.G. Korkonosenko, M.A. Berezhnaia, Z.F. Khubetsova, Leadership for the future sustainable development of business and education. Springer Proceedings in Business and Economics / W. Strielkowski, O. Chigisheva (Eds.). Cham (Switzerland): Springer, 2018. P. 131–138.
5. Vartanova E., Lukina M. Russian journalism education: challenging media change and educational reform, *Journalism and Mass Communication Educator*, 72(3), 274–284(2017).
6. Evans R. Can universities make good journalists?, *Journalism Education*, 3(1), 66–87(2014).
7. Ojalvo H.E. Teaching and learning about journalism, *Learning Network. Teaching and Learning with the New York Times*. 2009. Nov. 13. [Electronic resource]. Available at: <https://learning.blogs.nytimes.com/2009/11/13/teaching-and-learning-about-journalism/> (Accessed: 10.08.2020).
8. Brown-Smith C. Journalism teaching, *CubReporters.org*. [Electronic resource]. - URL: <http://journalism-teaching.cubreporters.org/> (Accessed: 27.07.2020).
9. Greenberg S. Theory and practice in journalism education, *Journal of Media Practice*. 2007. No 8 (3). P. 289–303.
10. Fateeva I.A. Zhurnalisticheskoe obrazovanie v Rossii: teoriya, istoriya, sovremennaya praktika [Journalistic education in Russia: Theory, history, modern practice] dis. ... doct. philol. sci., Yekaterinburg, 2008. [in Russian]

11. Raspopova S.S. Zhurnalistskoe tvorchestvo: teoriya i praktika osvoeniya [Journalistic creativity: theory and practice of mastering] dis. ... doct. philol. sci. Moscow, 2007. [in Russian]
12. Shesterkina L.P. Formirovanie innovacionnoj modeli podgotovki zhurnalistov v kontekste stanovleniya konvergentny`x SMI: gumanitarny i texnologicheskie aspekty [Formation of the innovation model of journalist training in the context of establishing convergent mass media] dis. ... doct. philol. sci., Moscow, 2011. [in Russian]
13. Vladimirova T.N. Didakticheskaya koncepciya professionalnoi podgotovki zhurnalistov v vysshei shkole Rossii [Didactic concept of professional training of journalists in the higher school of Russia] dis. ... doctor of Pedagogical Sciences. Moscow, 2015. [in Russian]
14. Korkonosenko S.G. Preподаem zhurnalistiku. Professionalnoe i massovoe mediaobrazovanie [Teaching journalism. Professional and popular media education]. (, Saint Petersburg, Mikhailov Publishing House, 2004, 240 p.). [in Russian]
15. Korkonosenko S.G. Prepodavanie zhurnalistiki v vysshei shkole [Teaching journalism in higher school]. (Saint Petersburg, Svoe Izdatelstvo, 2015, 160 p.). [in Russian]
16. Sovremennoe zhurnalistskoe obrazovanie: kompetentnostnyi podkhod [Modern journalism education: competence approach] / G.V. Lazutina (Ed.). (Moscow, MediaMir, 2011, 230 p.). [in Russian]
17. Zagidullina M.V. Fateeva I.A. Integraciya nauchnyh disciplin v zhurnalistskom obrazovanii [Integration of scientific disciplines in journalism education]. (Chelyabinsk, Chelyabinsk State University, 2007, 231 p.). [in Russian]
18. Journalism education across borders. European Journalism Training Association's Teachers' Conference: Conference programme. Moscow: Lomonosov Moscow State University, 2017. 56 p.
19. Abusharif I.N. Framing journalism education, The Journal of General Education, No 63 (2-3), 198–204(2014).
20. Metodika prepodavaniya zhurnalistskih disciplin v vysshei shkole: metodicheskie ukazaniya dlya magistrantov, obuchayushhihsya po specialnosti "Zhurnalistika", "Mezhdunarodnaya zhurnalistika" [Methods of teaching journalism disciplines in higher school: guidelines for undergraduates studying in the specialty «Journalism», «International Journalism»] / Sh.I. Nurgozhina, E.I. Dudinova (Comps.). (Almaty, Kazakh University, 2014, 134 p.). [in Russian]
21. Blom R. Guided note taking and student achievement in a media law course, Journalism & Mass Communication Educator. 2017. No 72 (4). P. 384–396.
22. Bradford G., Mathew Ch. Designing journalists: Teaching journalism students to think like web designers, Journalism & Mass Communication Educator, No 73 (2), 200–217(2018).
23. Weber J. Teaching business and economic journalism. Fresh approaches, Journalism and Mass Communication Educator, No 71 (4), 470–486(2016).
24. Khubetsova Z.F., Korkonosenko S.G., Blokhin I.N. Journalistic education: conceptualization and media competences, Mediterranean Journal of Social Sciences. 2015. No 6 (3 S3). P. 107–114.
25. Berret C., Phillips C. Teaching data and computational journalism, New York: Columbia Journalism School, 2016. 93 p.
26. Shesterkina L.P., Marfitsyna A.R. Prakticheskaya zhurnalistika v poiske putei sovershenstvovaniya zhurnalistskogo obrazovaniiya [Practical journalism in the search for ways to improve journalism education], Voprosy teorii i praktiki zhurnalistiki [Theoretical and Practical Issues of Journalism], №2, 24–38(2017). [in Russian]
27. Journalism teacher certification, Teaching Certification. Com. [Electr. resour.] Available at: <http://www.teaching-certification.com/journalism-teacher-certification.html> (Accessed: 10.09.2020).
28. Tindall N.T.J., Waters R.D. Does gender and professional experience influence students' perceptions of Professors?, Journalism and Mass Communication Educator. 72 (1), 52–67(2017).

Сведения об авторе:

Корконосенко Сергей – доктор политических наук, профессор, заведующий кафедрой теории журналистики и массовых коммуникаций, Санкт-Петербургский государственный университет, Санкт-Петербург, Российская Федерация.

Korkonosenko Sergey – Doctor in Political Science, Professor and Chair, Department of the Theory of Journalism and Mass Communications, Saint Petersburg State University, Saint Petersburg, Russian Federation.

Журналистің ғылымды насихаттаудағы кәсіби және когнитивтік деңгейі

Аңдатпа. Журналистика салалары өркениеттің даму жолдарына және адамзат пен қоғамның сұранысына сәйкес таңдалады. Уақытпен бірге қоғам мен адам, мамандықтар да жүйелі трансформацияға ұшырап келеді. Ғылыми журналистика бағыты да өзінің ерекше табиғатымен қызмет етуде. Біріншіден, ғылым мен білімнің жетістіктері арқылы түрленіп, ықшамдалып отырса, екіншіден, ғылыми журналистиканың табыстылық факторлары нормативтік, құқықтық және практикалық негіздерге сүйенеді, үшіншіден, ғылыми журналистика ғылыми қауымдастықтар мен көпшілік аудиторияның арасын жалғайтын функцияларды қоса атқарады.

Ғылымның жетістіктерін насихаттауды кәсіби журналистер мен ғылыми қауымдастық бірлесіп жүзеге асырады. Ұсынылатын контенттің қарапайым аудиторияға арналғаны ғылыми ақпараттың талдану деңгейінен байқалады.

Ғылыми журналистің когнитивтік деңгейі оның ғылыми дереккөздерді басқа дереккөздермен қатар еркін қолдануына көмектеседі. Автордың пікірінше, бұл қызметтер журналистің ғылыми нәтижені жариялауымен таусылмайды. Журналист үшін ғылыми зерттеулердің нәтижесін сапалы жариялау – ғылыми коммуникацияның табыстылығының құрамдас бөлшегі.

Зерттеу қорытындысында ғылыми коммуникациядағы табыстылық дәрежесі журналистің когнитивтік және кәсіби деңгейіне тәуелділігі, оның қандай факторлармен анықталатыны тұжырымдалған.

Түйін сөздер: ғылыми коммуникация, журналистік құзырет, дилетантизм, дербестендіру тәсілі, когнитивтік, конвергенттік қасиет.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-134-1-91-96>

Түсті: 05.07.20 / Қайта түзетілді: 08.10.20 / Жарияланымға рұқсат етілді: 17.03.21

Кіріспе. Журналистика салаларының эволюциялық даму жолдары адамзат пен қоғамның сұранысына байланысты таңдалып дамиды. Уақытпен қатар қоғам мен адам, мамандықтар да жүйелі трансформацияға ұшырап отыратыны белгілі. Ғылыми журналистика бағыты да өзінің ерекше табиғатымен қызмет етеді: біріншіден, ғылым мен білімнің жетістіктері арқылы түрленіп, ықшамдалып отырады, екіншіден, ол жалпы журналистиканың нормативтік, құқықтық және практикалық негіздеріне сүйенеді, үшіншіден, ғылыми

журналистер ғылыми қауымдастықтар мен көпшілік аудиторияның арасын жалғайтын маңызды функцияны қоса атқарады.

Көптеген зерттеулерде ғылыми журналистика ғылыми жетістіктерді ақпараттық дереккөздерге айналдыру (медиау) жүйесінің басты элементі түрінде талданады.

Жалпы ғылыми журналистика Кеңестік дәуірден бері ағартушылық жоба түрінде өмірге келгеннен кейін кәсібилене бастады. Сол кезеңде жаратылыстану ғылымы мен технологиядағы ғылыми-көпшілік мағлұматтар

миллиондаған тиражбен «кеңес халқына» арнайы журналдар мен кітап топтамалары арқылы таратылды. «Наука и жизнь», «Химия и жизнь», «Природа», «Техника молодежи» және басқа да басылымдар Кеңес еліндегі ғылымды түсіндіріп таратудың негізгі құралдарына айналып, кәсіби журналистер қауымдастығын қалыптастырудағы басты нысан болды [1, 143 б.].

Ғылыми журналистің мәртебесінде екі мәселе қатар жүріп келеді: бір жағынан, ғылымның жаңалықтарын көпшілікке таратуды ғалымдар өз мойнына алса, екінші жағынан, әдебиеттегі ғылыми-көпшілік жанр журналистерден қосымша кәсіби машықтарды талап етті. Ғылыми-көпшілік басылымдарда ғалымдардың жұмыс істеуінің, материалдар әзірлеуінің басты себебін осылардан іздеу керек.

Талқылау. XX ғасырдың соңына дейін ғылыми журналистерді арнайы оқыту, дайындау жүргізілмеді. Бұрынғы Кеңестер Одағының құрамына кірген республикаларда бұл жағдай қайталанып отырды. Қазіргі Қазақ елінің бұқаралық коммуникация құралдарында жаңа технологиялық, ғылыми ізденістер мен зерттеулердің нәтижелерін терең, әрі жан-жақты көрсете алмауын сол кездегі ғылыми журналистикаға деген көзқарастың салдары деп түсінген дұрыс. Ғылымның керемет жаңалықтарын, жаңа коммуникациялық ортаның беретін жақсылығын аудиторияға қызықты етіп ұсынылмауын, әсіресе, қазақтілді ақпарат құралдарындағы ғылыми журналистердің жоқтығымен байланыстырамыз.

Кезінде Кеңестер елінде медиа құралдарын басқарушылар ғылыми журналистерді «Химия и жизнь» ғылыми журналының жанынан ашылған 2 жылдық мектеп-студияға жіберіп дайындаған. Бұл ғажайып мектеп-студияға түскендер аптасына бір рет жиналып тек мақала жазуды емес ғылымның, ғылыми журналистиканың әлеміне саяхаттап, шеберліктерін шыңдайтын болған. Қазақ журналистикасына дәл осындай орта сұранып тұрғандай. Қазақтілді журналистердің арасында ғылымға икемі барларының басын

қосып, 5-6 ай көлемінде ғылыми тақырыптар бойынша дайындап, ғылыми ортада танымал ғалымдармен кездестіріп, кәсіби жағынан шыңдаса, отандық ғылыми журналистиканың да өрісі кеңіп қалар еді.

2000 жылдардан бастап жоғары қарқынмен дамып келетін коммуникациялық орта мен интернеттің әсерімен дамыған елдердің бәрінде ғылымға деген қызығушылық қайта жандана бастады. Бұған ғылыми мекемелер мен әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің жақсаруы да игі ықпалын тигізді. Рейтингі жоғары америкалық ғылыми ресурстардың танымалдығы басқа елдердегі ғылыми журналистикаға да үлгі болды. Мәліметтер жаңаша форматта, жаңа стильде жазылып, оларды безендіру, рәсімдеу ісінде ең соңғы технологиялық әдістер қолданылып, журналдар мен интернет ресурстар өз аудиторияларын көбейте бастады [2, 115 б.].

Әлемдегі беделді ғылыми-танымдық басылымдар мен телеарналар басқа нарыққа шығып, бірнеше тілде хабар тарата бастады. Қазақстанда да соңғы 15 жылдың көлемінде ғылымға деген мемлекеттік саясат өзгеріп ғылымды, ғалымдарды қолдау тетіктері іске қосыла басталды. Интернеттегі барлық ресурстарда ғылыми-көпшілік тақырыптар мен рубрикалар ашылды, ғылым адамдарының блогтары тіркеліп, олар да кәсіби журналистермен қатар өз зерттеулерін насихаттауға, жарнамалауға мүмкіндік алды.

Екінші жағынан, елде ғылым мен білім саласын реформалау интенсивті жүргізілді, ғылыми ізденістерді қолдау үшін ғылымды қаржыландыру тетіктері заңдық негізде өзгертілді, ғылымды қолдайтын жаңа «Ғылым туралы» заң қабылданды. Ғылыми ақпаратты тарату мен тұтыну жеңілдеді. Ғылым мен білім саласындағы реформаларды талқылау арқылы қоғамда ғылыми журналистикаға деген сұраныс күшейді. Қоғамның ғылымға деген бетбұрысы байқалып, Интернеттегі медиа алаңдарда ғылым мен білім салаларын реформалауға байланысты саяси, қоғамдық дискуссиялар өткізіле бастады. Ақпараттық технологияның дамуы Қазақ елінің әрбір аза-

матына өзіне қажетті сұрақтарға жауапты тікелей министрлер мен әкімдерден алатын мүмкіндіктер берді.

Осының бәрі біздің елімізде де америкалық және батыс еуропалық стандарттарға негізделген ғылымды көпшілікке түсінікті етіп жақындатқан жаңа медиа саланың пайда болғанын көрсетеді. Яғни, отандық ғылыми журналистиканың кәсібиленуінің жаңа кезеңі басталды деп айта аламыз.

Ғылыми журналистика – журналистің танымдық және кәсіби деңгейіне, құзыретіне сүйеніп қана жақсы нәтиже бере алады. Өзі маманданған ғылым саласында танымы терең болу әрбір журналист үшін биік мақсат деп танылады. Сондықтан ғылыми басылымдар өз журналистерінің арнайы кәсіби деңгейіне биік талаптар қояды.

Немістердің жоғары оқу орындарының Одағы әлем университеттерінде 3000-нан аса пәндер оқытылатынын анықтаған. Егер ақпарат құралдары өз штаттарында ғылымның бір ғана түріне маманданған журналист ұстаса, онда қанша журналист қажет болар еді? Ғылыми басылымдарға кәсіби журналистер қажет пе, әлде ғылыми білімі бар мамандар керек пе деген дилемма ғылыми журналистиканың күн тәртібінен түспей келеді [3, 52 б.].

Егер журналист тек өзі білетін сала туралы ғана жазса, онда аудитория басқа ғылымдарда не болып жатқаны туралы хабарсыз қалады. Ресейдің ғылыми журналистері жүргізген зерттеулер бойынша физикадан маманданған адамға этнология тақырыбын берсе, филология бағытындағы журналистке химия тақырыбы берілсе, олардың материалдарының сапасы өте жақсы дәрежеде болатынын байқаған. Бұл нәтижені классикалық журналистік құзырет категориясымен түсіндіруге болады. Егер журналист бір тақырыпты жақсы меңгерген кәсіби маман болса, онда басқа тақырыптар бойынша да ол өз методологиясымен терминдер мен анықтамаларды жеңіл пайдаланып, материалын оқырманға барынша түсінікті етіп жеткізе алады.

Ғалымдар мен журналистер арнайы дайындығы жоқ адамдарға қатысты дилетантизм

туралы жиі айтады. Қазір де кейбір әріптестерінің қарапайым терминологиялық базаға сүйеніп жазған еңбектеріне сенімсіздікпен қарайтын ғалымдар кездеседі. Алайда, олар ғылым саласын насихаттайтын журналистика тұтас қоғамның мүшелері қатысатын дискуссиялардың тақырыптарын көтеруге міндетті екенімен келіспейтін сияқты [4, 253 б.].

Ғылыми журналистер ғылыми жаңалықтар мен зерттеулерге маңызды, жауапты мәселе деп қарайды. Қазіргі қоғамдарда энергия көздері туралы үлкен талқылаулар, іс-шаралар жүріп жатыр. Астанада өткен ЭКСПО-2017 көрмесі бұған жақсы дәлел бола алады. Осындай әлемдік деңгейдегі шаралардан кейін баламалы энергия көздеріне деген қызығушылық артады. Осыны болжаған ақпарат құралдары қоғамның қызығушылығын қанағаттандыру мақсатында түрлі мазмұндағы, сенсация мен жарнамасы бірге жүретін материалдар жариялай бастайды.

Дәл осындай процестердің ортасында жүрген ғылыми журналистің міндеті – ұсынылған тақырыптың құндылығын жоғалтып алмай жақсы, түсінікті тілмен ақпарат әзірлеу. Сонымен бірге, ол ғылыми жаңалықтың нәтижелерін талдап бағалауда өз жауапкершілігін сезініп, зерттеу нәтижелерінің әлеуметтік, экономикалық және экологиялық сипаттарын қамтып жазуы тиіс. Бұл міндеттер сапалы атқарылса ғана журналист өзінің кәсіби мақсатына жетті деуге болады.

Нәтижелер. Ғылыми журналистің кәсіби білімі оның ғылыми дереккөздерді басқа да дереккөздер сияқты еркін қолдануына жол ашуы тиіс. Бұдан басқа оның тағы бір қасиеті – журналистік зерттеу жұмыстарында табандылық болғаны дұрыс. Ғылыми журналистердің назар аударатын тағы бір мәселесі – ғылыми зерттеулердің нәтижесі бұл процестің соңы емес, қоғамды қызықтыратын сұрақтардың бәрі нәтижені жариялаумен таусылмайды. Бұл – журналистің үлкен материалының басы ғана болуы мүмкін. Сонымен бірге, журналист үшін ғылыми зерттеулердің нәтижесін аудиторияға қызықты етіп жеткізу – ғылыми коммуникацияның табыстылығының құрамдас бөлшегі.

Ғылым туралы жазатын журналистердің өздері қиын және түсініксіз деп санайтын пәндерді де жақсы меңгеруге ынталы болғаны абзал. Бұл шарттың орындалуы өзін сыйлайтын ғылыми басылымдардың мейнстримге, жеңіл контентке сырғып кетпеуі үшін қажет. Ғылыми журналистика коммуникацияда белгілі барлық әдістер мен формаларды қолдана алады. Жанрдың әралуандығы да сапалы контент дайындауға көмектеседі [5, 146 б.].

Ғылыми журналистің шеберлігінің тағы бір қыры – жаңа замандағы бұқаралық медиалардың жұмыс істеу қағидасын толық меңгеруі. Журналист коммуникацияның рөлін, жалпы медиапсихологияны, конвергенттік қасиеттерді меңгеруі, оның коммуникативтік ғылым бойынша құзыреттілігі болуы тиіс. Ал, құзыреттілік – кәсібилікпен астасып жататын маңызды қасиет. Бұның бәрі – ғылыми коммуникациядағы жақсы нәтижеге жетудің алғышарттары.

Қорытынды. Журналистика мен қоғам адамзат жинаған білімнің барлық тармақтары бойынша редакторлар дайындаған материалдардан үлкен пайда табары анық. Ғылыми біліммен және дереккөздермен қаруланған редактор қоғамдағы проблемаларды біліктілігі жоғары, ғылым туралы жазатын адаммен салыстырғанда жақсы жазатыны дау тудырмайды.

Мақалада ғылыми коммуникацияның сапалы болуы журналистің когнитивтік және кәсіби деңгейіне тәуелді болатыны талқыланды. Ғылыми коммуникацияның дамуы-

на ықпал ететін факторларды былайша қорытындылауға болады: бірінші, ғылыми басылымдарды қаржыландырудың қысқаруы мен мемлекеттік қолдаудың төмендеуі, екінші, қоғамдағы ғылыми саланың, ғалымдардың беделі мен мәртебесінің төмендігі, білім беру бағдарламаларында ғылыми журналистика бағытының назардан тыс қалуы.

Бұл, бір жағынан, ғалымдар мен ғылымның жағдайы қоғамда көбірек айтылуды, насихаттауды қажет ететін салмақты аргумент. Өйткені барлық кезеңдерде ғылыми басылымдардың дәрежесі қоғамның даму деңгейімен байланысты болып келеді. Екінші жағынан, ғалымдардың өздері де бұл процеске қосылып, ғылым туралы, өздерінің зерттеулері туралы бұқаралық аудиторияға шығып көп айтулары қажет.

Журналист пен ғалымның арасындағы коммуникация күрделі және табандылық пен уақытты қажет ететін процесс. Мемлекеттің ақпараттық-коммуникациялық саясаты жоғарыда айтылған тұжырымдарды қорытқан, адамдардың, қоғамның, елдің дамуына бағытталған, ғылым мен ақпараттық құралдардың ықпалдасуын қолдайтын идеологияның негізінде жасалғаны дұрыс. Сонда ғана ғылыми коммуникациядағы жақсы нәтижелерді қоғам жақын перспективада көре алады. Журналистің когнитивтік және кәсіби деңгейі, құзыреті өскен сайын ғылыми коммуникацияның табыстылық және нәтижелік дәрежесі де сапалық талаптарға сәйкес жоғарылайтыны анық.

Әдебиеттер тізімі

1. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры. - Москва: Политиздат, 1998. – 412 с.
2. Кожемякин Е.А. Современные теории массовой коммуникации. - Белгород: ИПЦ «ПОЛИТЕР-РА», 2010. – 338 с.
3. Шумилина Т.В. Журналистика и устойчивое развитие. - Москва: Факультет журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова, 2010. – 154 с.
4. Дергачев В.А. Глобалистика. - Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 304 с.
5. Тертычный А.А. Аналитическая журналистика: познавательно-психологический подход. - Москва: «Гендальф», 1998. – 256 с.

У.М. Есенбекова

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан***Профессионально-когнитивный уровень журналиста в пропаганде науки**

Аннотация. Отрасли в журналистике возникают в соответствии с развитием и потребностями общества. Общество, люди и профессии подвергаются систематической трансформации. Научная журналистика также функционирует с учетом своих особенностей. Во-первых, она меняется и упорядочивается достижениями науки и образования; во-вторых, факторы успешности научной журналистики имеют нормативную, правовую и практическую основу; в-третьих, научная журналистика выполняет комбинированную функцию соединения научных сообществ и широкой общественности.

Продвижение научных достижений осуществляется совместно профессиональными журналистами и научным сообществом. Поэтому проработанность научной информации важна для хорошего восприятия контента широкой аудиторией. Здесь когнитивный уровень научного журналиста помогает ему свободно использовать научные теории наряду с другими источниками. По мнению автора, такая деятельность не должна заканчиваться публикацией журналистом научных результатов. Для журналиста качественная публикация результатов исследований – неотъемлемая часть успеха научной коммуникации.

В исследовании делается вывод, что степень успеха в научной коммуникации зависит от ряда факторов, в том числе от когнитивного и профессионального уровня журналиста.

Ключевые слова: научная коммуникация, репрезентация науки, журналистская компетентность, метод персонализации, дилетантизм, когнитивность, конвергентное свойство.

U.M. Yessenbekova

*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan***Professional and cognitive level of the journalist in science propaganda**

Abstract. Journalism branches arise in accordance with development of society and its needs. Society, people, and professions are undergoing systematic transformation. Scientific journalism performs with its distinctive characteristics. First, it changes and organized by the achievements of science and education. Second, the success factors of science journalism have a normative, legal, and practical basis. Third, scientific journalism has a combined function of connecting the scientific community and public.

The promotion of scientific achievements is jointly carried out by professional journalists and the scientific community. Therefore, the elaboration of scientific information is important for a good perception of the content by a wide audience. The cognitive level of the scientific journalist helps him to freely use scientific theories along with other sources. The author considers that such activities should not end with the publication of scientific results by a journalist. For a journalist, high-quality publication of research results is an integral part of the success of scientific communication.

The study concludes that the degree of success in scientific communication depends on several factors, including the cognitive and professional level of a journalist.

Keywords: scientific communication, representation of science, journalistic competence, personalization method, dilettantism, cognitive, convergent property.

References

1. Bibler V.S. *Ot naukoucheniya – k logike kultury* [From science to the logic of culture] (Moscow, Politizdat, 1998, 412 p.). [in Russian]

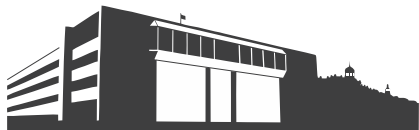
2. Kozhemyakin E.A. *Sovremenniye teorii massovi kommunikacii* [Modern theories of mass communication] (Belgorod, CPI «POLITERRA», 2010, 338 p.). [in Russian]
3. Shumilina T.V. *Jurnalistika i ustoichivoe razvitiye* [Journalism and sustainable development] (Moscow, Faculty of Journalism, M.V. Lomonosov Moscow State University, 2010, 154 p.). [in Russian]
4. Dergachev V.A. *Globalistika* [Global studies] (Moscow, UNITY-DANA, 2005, 304 p.). [in Russian]
5. Tertychny A.A. *Analiticheskaya jurnalistika: poznavatelno-psihologicheski podhod* [Analytical journalism: cognitive-psychological approach] (Moscow, Gandalf, 1998, 256 p.). [in Russian]

Автор жайлы мәлімет:

Есенбекова Ұлбосын – телерадио және қоғаммен байланыс кафедрасының профессоры м.а., Журналистика және саясаттану факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Yessenbekova Ulbossyn – Associate Professor of the Department of Teleradio and Public Relations, Faculty of Journalism and Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 19.41.07

Г.Ш. Әшірбекова¹
А.М. Мұрат²

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: araylym_murat@mail.ru¹, ashirbekova_75@mail.ru²)

Нұртөре Жүсіп көсемсөзінің жанрлық, стильдік ерекшеліктері

Аңдатпа. Бұл мақалада Нұртөре Жүсіптің публицистикалық шеберлігіне талдау жасалынды. Автордың қалам тербеген өзекті тақырыптары айқындалып, шығармашылық лабораториясы зерттелді. Тақырыпты ашу барысында публицистің жинақтарын, еңбектерін негізге ала отырып, көкейкесті мәселелерге назар аударып, қоғамдағы өзекті тақырыптарға көңіл бөлініп, публицистің шығармашылық шеберлігі сарапталған.

Нұртөре Жүсіптің шығармашылық лабораториясын бақылап жүрген қазақ әдебиеті мен журналистикасының нар тұлғаларының пікірлері, пайымдаулары, ой толғаулары, берген батасы мен ізгі тілектері де қамтылған. Публицистика мен журналистика салаларын зерттеген ғалымдардың ойлары, талдаулары арқылы Нұртөре Жүсіптің шығармашылық даралығы айқындалған. Сондай-ақ, автордың қаламынан туған шығармалар тақырыптық ерекшеліктері бойынша топтастырылған. Публицистің шығармашылығын зерттеу барысында оқырман қауымға өзекті, қызықты шығармалары ұсынылып, олардың басты идеясы айқындалған.

Түйін сөздер: публицистика, мақала, шығармашылық лаборатория, шығармашылық шеберлік, тақырып, идея, өзекті мәселе, публицистикалық ерекшеліктер.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-134-1-97-105>

Түсті: 06.01.21 / Қайта түзетілді: 04.02.21 / Жарияланымға рұқсат етілді: 17.03.21

Кіріспе. Жүсіп Нұртөре Байтілесұлы – танымал журналист, публицист, отандық үздік басылымдарда редактор болған, журналистика, публицистика әлемінде өзіндік ізі бар нар тұлға. Белгілі қаламгердің 500-ге тарта мақалалары жарық көрген. Ол түрлі тақырыптарға қалам тербеп, қоғамдық, саяси, әлеуметтік мәселелерге белсенді араласып, халықты алаңдатқан сауалдардың жауабын табуға тырысты. ҚР Журналистер академиясының

академигі еліне еткен еңбегі үшін БАҚ саласындағы Президенттік сыйлықтың, «Алтын Адам» сыйлығының лауреаты атанған. «Біз кімнен кембіз?», «Қазақтың қызы», «Елес пен белес», «Тәуелсіздік лебі: ел мен жер», «Мың құмырсқа және біз» атты публицистикалық еңбектердің авторы.

Қазақтың белгілі жазушысы, драматург Сұлтанәлі Балғабаев «Ана тілі» газетінде жарық көрген мақаласында Нұртөре Жүсіптің

шығармашылық шеберлігіне баса назар аударады, дарынды, жаңа толқынның ең алдыңғы қатарынан орын алатын қайраткер қаламгерлердің бірі, - деп баға береді [1]. Нұртөре ағамыздың дарындылығы – елді елең еткізетін мақалалар жазуында, тақырыпты қою шеберлігінде, өзі қойған сұрақтың жауабын тауып, тайға таңба басқандай проблеманы шешу жолын нұсқауында.

«Айқын» республикалық қоғамдық-саяси газеті де Нұртөре Жүсіп басшылық еткен кезеңде үлкен өзгерістерге ұшырады. Атап айтсақ, газеттің көркемдік жағынан сапасы едәуір жақсарып, таралымы көбейіп, елдегі ең беделді басылымның біріне айналды. Бұл – тынымсыз еңбектің нәтижесі, ұйымдастырушылық қабілетінің болуы, публицистің қаламгерлік шеберлігінің көрінісі.

Ал Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, ақын, драматург Нұрлан Оразалин: «Нұртөре Жүсіп – тәуелсіздік дәуірінің тұсауын кескен, қанатты қаламгерлердің қатарын сапалы тұрғыдан молайтқан, толықтырған «төртінші биліктің талантты өкілі» - дейді [2]. Ол дүниеде орын алып жатқан барлық оқиғаларды, өзгерістерді лезде байқап, ой қорытып, сол ойын оқырманға жеткізуге асығып тұрады. Жаңалықтың жаршысы атанып, түйгенін қағазға түсіріп, ізін суытпай оқырман назарына ұсынады. Оның қаламы қалғу білмейтін. Нұртөре ағамыздың шығармашылық шеберлігінің сыры да осы болуы керек.

Қазақ зерттеуші ғалымдарының ішінде публицистикаға көсемсөз деп қазақша атау берген Ахмет Байтұрсыновтың тұжырымын басшылыққа алсақ, «көсемсөз кезіндегі әлеуметке керек іске мұрындық болып істеу ыждағатымен айтылады» - дейді [3, 86 б.]. Публицистің шеберлігі туралы сөз еткен кезде, Тауман Амандосовтың тұжырымына сүйенсек, «публицистика – ақиқат өмірдің сырлы суреті, ал оның арқауы – шындық, публицист – өмір құбылыстарын өзінің дүниетанымы мен әлеуметтік көзқарасы тұрғысынан саралайды, ал публицистің шығармашылығы қоғамдық өмірдің объективтік ықпалымен дамып отырады» дейді [4, 36 б.]. Нұртөре Жүсіптің де публицистикалық мақалаларынан осы сарынды байқауға болады. Темірбек Қожакеев айтып

өткендей, «публицистика нақтылы өмірден алып отырған мәнді оқиға, фактілер төңірегіндегі пікірді қозғап, сол туралы дұрыс ұғым қалыптастыруға ықпал жасайды. Көсемсөз – нақты оқиғаның, фактінің жанры» [5, 322 б.]. Осылайша, Нұртөре Жүсіптің публицистикасының ерекшелігі – мақалаларының өміршеңдігінде, өзектілігінде деген тұжырымға келеміз.

Публицистің тағы бір айрықша тұсы – шығармасын қысқа да, нұсқа жазуында. Өзі көтерген кез келген мәселені өткір тілмен жеткізіп, соның шешімін ұсынып, түйіні бойынша нақты ұсыныстарды береді. Осы ретте, «Нұртөре Жүсіптің қатардағы көп жазарманнан ойы да, бойы да биік тұратынын айту керек» деген пікірімен келіспеске болмас [2].

Публицистің қоғамда қызу талқыға түскен шығармаларының бірі «Мың құмырсқа және біз». Белгілі ақын, драматург Нұрлан Мырқасымұлы бұл еңбек оқыған адамын ойландырмай, толғандырмай қалмайды, - дейді [2].

Зерттеу әдістері. Нұртөре Жүсіптің шығармашылық лабораториясын зерттеу барысында жалпы теориялық әдістер қолданылды. Оларға: талдау, салыстыру, нақтылау, жіктеу әдістерін жатқыза аламыз. Яғни ғылыми мақалада Нұртөре Жүсіптің әр мақаласы бөлек зерттеліп, айтар ойы мен сол ойды жеткізуде қолданған тәсілдеріне де талдау жасалынды.

Талқылау. Нұртөре Жүсіп әр ұсынар ойын терең саралап, мың толғанып, сосын ғана оқырман назарына ұсынады. Әр туындаған мәселені байыппен тереңінен талдап, журналист ретінде ойын ашық жеткізуге, бір түйін шығаруға тырысады. Мысалы, ол адамдардың өз уақытын бағаламайтынын алға тартып, уақытыңды ысырап қылу – рухани қылмыс деп дөп басып айтады. «Қазақ өзге халықтардан артта қалса, оның себебін осы қамсыздық пен құнтсыздықтан іздеу керек. Құдайдың берген уақытын ысырап қылу – рухани қылмыс. Ал біздің ешқайсысымыз өзімізді қылмыскер деп есептейміз» деген тұжырымға келді. Нұртөре Жүсіптің публицистикасында қоғамның өзекті мәселелері ерекше орын алады [6, 16 б.].

Ең әсерлі публицистикалық шығармаларының бірі ретінде «Біз кімнен кембіз?» туындысын мысалға келтірсек болады. Дәл осы еңбегінде публицист қазақ халқының ұлт ретінде бірегейлігін, тұтастығын, ерекшеліктерін мысалға келтіреді. ...Тоқтар мен Талғат қазақтан шықты, әлі де алтын құрсақты аналар аман болса, алты құрлықты аузына қаратқан Алаш азаматтары әлі шыға береді [7, 162 б.] - дейді. Автор әр айтылған пікіріне сараптама жасап, ой елегінен өткізіп, жанжақты ашып көрсетеді.

Белгілі журналист Қайнар Олжай да Нұртөре ағамыздың шығармашылық шеберлігіне өзіндік баға берген. «Нұртөре Жүсіптің тақырыптары мақалға сұранып тұрады. Бірде «Жақсылық Жарлықпен келмейді» - деп жазады. Мақал ма? Осы заманда туған мақал. «Өнімді өткізу де – бір өнер». «Достастық қажет, Тәуелсіздік қымбат». Мұның бәрі – қатар жарысқан жылдары көз алдымызда қалған Нұртөренің тақырыптары... Осымен тоқтайын десек, тағы бір мақаланы, оның тақырыбын аттап кету обал. «Сауатсыз әкім сорға бітеді». Осы заманның және бір мақалы ғой. Онда Нұртөре Жүсіп Шығыс Қазақстан облысындағы аудан мен ауыл әкімдері шешімдерінде заңға қайшы тұстар бар екенін ерінбей теріп алып еді. Егер біздің қоғамымызда өзекті өртер жағдайлар көлденең кезікпесе, Нұртөренің жақсы журналист болмасына кім кепіл?» - деп ойын қорытындылайды. Мақаланың тақырыбын мақалға ұқсатып қою – сөзсіз шығармашылық шеберліктің айқын көрінісі [8].

Бұл тұрғыдан келгенде, Мұхтар Әуезов «мақал-мәтелдердің молдығы, шебер түрде берілген терең, тіпті, философиялық, мән-мағынасы – осындай тамаша үздік шығармалар тудырған қазақ халқының өзінің де асқан асқындық дарынының, оның сарқылмас даналығының анық айғағы» - дейді [9, 476 б.]. Ал Белгібай Шалабаев «мақал дегеніміз – тағылым берерлік, ырғағы бар, тәжірибеде көп қолданылатын бейнелі, қысқа, нақыл сөйлем» - дейді [10, 287 б.]. Бұл жанрды тереңірек талдаған Мәлік Ғабдуллин мақалды әдебиеттік жағынан қарастырып, үлкен толғау, образ арқылы берілген ой қорытынды дейді. Ғалым-

ның пайымдауынша, «ол адам өмірінде, тұрмыс-тіршілікте, қоғамдық жағдайларда кездесетін әртүрлі құбылыстарға түйін есебінде қолданылады [11, 218 б.]. Нұртөре Жүсіптің мақалаларының тақырыбында түрлі оқиғалардың түйіні шығарылып, қысқа бір сөйлеммен қорытындыланады.

Ал белгілі жазушы Дүкенбай Досжанов «Ойы озық, тілі - өткір журналист» - деп Нұртөре Жүсіптің шығармашылығына баға берген. Ойының озықтығы мен тілінің өткірлігі публицистің кез келген мақаласында көрініс табады [12, 119 б.]. «Біз кімнен кембіз?» атты еңбегінің өзі Дүкенбай Досжановтың сөздеріне дәлел. «Емгеніміз – бір бөрінің емшегі», «Құлдық санадан құтылмайтын шығармыз», «Орыстіді отаным менің!», «Өзін-өзі өсірмейтін ел» деген мақалаларының тақырыптары публицистің тілінің өткерлігін тағы бір мәрте дәлелдейді.

Тақырып қоюы, теңеулерді дұрыс келтіруі, сөздерді өткір қолдануы арқылы мақаланың авторы Нұртөре ағамыз екенін аңғаруға болады. «Құстың жаманы азайып, қазақтың жаманы көбейген бе?» - деп оқырмандарға сауал жолдайды. Қоршаған ортада құстың жаман деген түрі бірігіп жатқанда, қазақтар неге бірікпейді деп назданады. «Тірлігіміз – шала, тілегіміз – ала» деген сөйлемінен-ақ публицистің ішкі тебіренісін, мұңын, «бір-біріне жат болып кеткен қазақтарға» деген өкпесін білдіреді [13]. Автор бұл мақаласында ұлт үшін өзекті мәселені көтереді. Әсте, бірлік бар жерде тірлік бар екені барлығымызға мәлім емес пе?!

Публицистің тақырып қою шеберлігіне таң қаласың. Ғалым Б. Момынованың айтуынша, мәтіндегі айтылатын ойдың жиынтығы тақырып арқылы көрінеді [14, 87 б.]. Мақала тақырыбының бірі мақал түрінде берілуі, сұрақ қою әдісімен құралған тақырыптар, тақырып қою кезінде рифманы да ұмытпай, астарлап тақырып таңдауы – шығармашылық лабораториясының ерекшелігі деп білемін.

Нұртөре Жүсіп публицистикалық мақалаларының тақырыбын тауып қоюға шебер. Публицист проблемалық мақалаларына сұраулы сөйлеммен тақырып қою арқылы оқырманына ой сала отырып, мәселенің

маңызын түсіндіреді. Мәселен, «Солақай атау сол күйі тұра бере ме?», «Естимісіз?!», «Қате қазақты қалай түзейміз?», «Тоқал біткен туа бере ме?», «Қатардан қалып қойған жоқпыз ба?», «Таразы басы қалай теңеледі?». Бұл тақырыптар «болмыс-бітіммен барлық жағынан үндестігін, бірыңғай дауыссыз дыбыстармен басталған сөйлемді беруі – баға бере сөйлеудің үлгісін де көрсетіп тұр». Ғалым Б. Момынованың мына бір пікіріне назар аударсақ, «сұрақ-жауап түріндегі тақырыптар – сұраққа жартылай жауап беру, кейде риторикалық сұрақтар қою арқылы көтеріліп отырған проблемаға оқырман назарын аудару түсу – газеттің көпшілікке әсер ету функциясын жандандыра түсетін фактор» екеніне көзіміз жетеді [14, 123 б.].

Ел мен жер, ұлт тақырыбында қалам тербеген мақалалары бүгінгі күні де өзектілігін жойған жоқ. Қаламгердің осы тақырыпқа жазған мақалаларын да бір арнаға топтастыруға болады. «Кіммен болса да қазақша сөйлесек қайтеді?!», «Татулық пен тұрақтылық тіл тұтастығына айналсын!», «Мен Бораттың қарындасы емеспін!», «Орыстіді отаным менің!», «Пердеңді түр, Қазақстан» мақалаларын ғалым Б. Момынованың пікірін негізге ала отырып, «әсер ету, елдігіру сөздерімен келетін тақырыптармен берілген мақалалар тобына жатқыза аламыз» [14, 136 б.]. Бұл мақалаларда астарлы ой, өзіндік пайым, өзектілігін жоймаған мәселе, ұлт тағдыры жатыр. Сөйлемдер соңында қойылған леп белгісі публицистің жауыр болған тақырыптарға қойған нүктесі іспетті.

«Солақай атау солай тұра бере ме?» деген мақаласына назар аударайық. Солақай атаудың астарында қазақ тіліне аударылмаған, талай саяхатшының әңгімесіне айналған орыс тіліндегі ғимараттар атауы жатыр. Орысша атауларды қазақ тіліне аудару үшін «Зажигалка» ғимаратын «Оқжетпес» деп, «Семь бочек» тұрғын үйлерін «Жеті қазына» деп сөйлетіп, «Китайская стенаға» - «Ерен Қабырға», «Водно-зеленый бульварға» - «Жиделі байсын» деп ұсыныс тастайды [6, 12 б.]. Қазақтың даласындағы ғимараттар қазақша сөйлесін деп ойын білдіреді. Бұл пікірі біздің қоғамда өте өзекті. Көшелердің қазақылануына Нұртөре

Жүсіптің қосқан үлесі зор деп білеміз. Көшеде өсіп-тәрбиеленетін жеткіншектердің өзі қазақша ғимарат атауларын жаттап, қазақ тарихына бір табан жақын бола алады емес пе? Мұхтар Әуезов айтпақшы, «Біздің қазақ жер аты, тау атын әманда сол ортаның сыр-сипатына қарай қоя білген жұрт. Қайда, қандай бір өлкеге барсаң да, жер, су, жапан дүзде кездескен кішкене бұлақ атының өзінде қаншама мән-мағына, шешілмеген құпия сыр жатады» [15, 476 б.]. Ш. Уәлихановтың «Көне түркі салт-сана, әдет-ғұрпының қаймағы бұзылмаған қазақтарда өмірдің бір саласын қамтитын тарихи оқиғалармен байланысты жер-су атаулары, адам аттары, тағы да басқалары есте сақталып, атадан балаға жалғасып жатады. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Өмір өткелдері» атты кітабында жер-су атаулары жайында айтқан ойына назар аударайық: «Қазақстандағы барлық жер атауларының сөздігін шығарып, қай атау қандай жағдайда, қандай мағынамен қойылған, ол сөздің түпкі төркіні қандай болған дегенді ғылыми тұрғыдан анықтап көрсету керек. Жеріңе қойылған ат еліңнің ұрпақтарға қалдырып кеткен хаты сияқты ғой», - дейді [16]. Яғни, Нұртөре Жүсіп солақай атауларды қазақыландырып, сол арқылы тарихтың өскелең ұрпаққа дәріптелгенін қалаған еді.

Ақпараттық қоғамда ақша емес, уақыттың бағаланатыны барлығына мәлім. Нұртөре Жүсіп келесі мақаласында оқырмандарына «Бір минуттың қадірін» түсіндіріп, уақытты бос өткізбеуге, уақытпен санасуға шақырады. Автордың бұл мақалада сандарды шебер қолданып, оқиғалар тізбегін көркем суреттеп шығады. «Күнделікті газеттерге көз жүгіртіп отырып, «Егемендегі» «Бір минуттың қадірін білесіз бе?» деген шағын мақалаға көзім түсті. Жас қыз өзіне «бір минутта не істеуге болады?» деген сұрақты қойған бір үлкен кісіге былайша жауап береді: бір минуттың ішінде жиырма беттік газеттің тақырыптарын шолып шығуға болады. Ал егер компьютердің алдында отырып әріп теретін болсақ, елуден аса сөз терер едім... Спортшы болса, сол уақыт аралығында 400 метрге жүгіріп келуіне болады» деген жас қыздың мақаласына назар аударады. Дәл осылай Нұртөре Жүсіп 3 сағат-

тың қадірін түсіндіреді. Уақытымызды алтын-дай бағалайтын болсақ, әр ісімізді тиянақты, мұқият қысқа мерзімде атқарушы едік қой. Бейқам халықты ұйқысынан оятуға тырысқан Нұртөре Жүсіп «құдайдың берген уақытын ысырап қалу – рухани қылмыс» - деп кесіп айтады, сынаиды, көңілі толмайды. Ренжуі де орынды. Бостан бос, қажетсіз, пайдасы жоқ шаруаға кетіп жатқан уақытты кері қайтару мүмкін емес. Бүгін ұйықтап жүрген халықтың ұрпағының болашағы қандай болмақ? Бұл да қоғамды мазалайтын сұрақтардың бірі. Өткір мәселені өткір тілмен жазып, ойын жеткізу – Нұртөре ағамыздың шығармашылық шеберлігі деп түсінеміз [6, 14 б.].

Нұртөре Жүсіптің жан айқайын «Естимісіз» атты мақаласынан естідік. Шұңқырға түсіп кеткен екі баланың даусын екі бейтаныс әйел естиді. Көрмегенсіп кетпей, шырылдап жатқан балалардың даусы қайдан шығып жатқанын іздеуге кіріседі. Сол дыбыстар шұңқырға апарды. Бір баланы аман шығарып алғанда, екінші бала қоқсыққа батып кетеді. Оның шырылдағанына ешкім де құлақ аспайды. Естімейді. Бұны естіген бір азамат қана тәуекелге бел буып, қоқсыққа түсіп, баланы шығарып алады. Жан айқайына құлақ асады. «Өз баласы болса, сол жерде тұрған кез келген адам секіріп түсер еді. Шырылдаған баланың даусын естіген екі әйелге Алланың нұры жаусын! Қоғамның жанайқайына, әлсіздің үніне, шарасыздың шырылына, дәрменсіздің дауына құлақ түріп жүрміз бе?» - деп оқырмандарына тағы да сұрақ қояды [6,17 б.]. Бұл мәселе бүгін де өзекті. Қарақан қу басымызды ойлаудан арылмайынша өзекті болып қала береді. «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» дейміз. Ал, халық бір-бірінің үніне құлақ асады ма? Меніңше, осыны анықтап алған жөн. Тасбауыр болған жаман. Бейқам болған жаман. Өзімшіл болғаннан асқан қауіп жоқ. Нұртөре Жүсіп те оқырман назарын осы мәселелерге аударғысы келген болар, әсте.

Нұртөре ағамыздың «Қате қазақты қалай түзейміз?» мақаласына назар аударарлық. Автор қазақтардың аты-жөнінде жіберілген өрескел қателіктерге назар аударады. Енлик, Асель, Жұлдыз, Гульшат, Бақытгуль, Гульден. «Тәуелсіз ел боламыз деп тақиямызды төбеге

қанша атқанымызбен, аты-жөнімізді дұрыс, сауатты жазып алмайынша, біздің қазақ болуымыздың өзі әлі қиын сияқты» деп назданады. Нұртөре ағамыз қазақ елінің Тәуелсіздігін қате қазақсыз қарсы алайық деген лебізін білдіреді. Публицистің мәселені жан-жақты қамтып, ашып жазуы, деректерге сүйеніп, қателіктерді бетке басуы – жазу шеберлігінің белгісі [6, 18 б.].

Жалпы «публицистиканың барлық жанрларының объектісі, негізі, желісі – өмір фактілері, өмір құбылыстары болып отырғандығында сөз жоқ» - деп пайымдайды профессор Т. Амандосов [4]. Ал, академик Д.С. Лихачев тұжырымына сүйенсек, «журналистика жанрларының жүйесі қоғамның саяси өмірімен біте қайнаса отырып дамиды» - дейді [17, 89 б.]. Яғни, Нұртөре Жүсіптің публицистикасында мақала мен проблемалық очерк жанры басым, ол өмір фактілері мен құбылыстары туралы баяндап қана қоймай, негізгі деректерді жан-жақты қарастыра отырып, оның негізгі мәнін жоғалтпай өз пікірін, өз көзқарасын білдіреді. Сондай-ақ, оның публицистикалық шығармалары «мәселені тұрақты, терең зерттеуге және шынайы құбылыстарды ұғындырып, теориялық жағынан топтастыруға мүмкіндік береді» [17, 201 б.]. Мысалы, «Қазақ қызының кірпігіндегі Қазақстан» атты мақаласына көңіл бөлейік. Бұл мақалада автор өз қызына қамқорлық көрсете алмайтын елді сынаиды. Елдің елдігі – қыздың қабағына мұң, кірпігіне жас үйірілмесе, аналардың жүрегі қарсы айырылмаса – осымен сыналады дейді. Нұртөре Жүсіп: «Қазақ қызына мемлекеттен қандай қолдау көрсетіледі?» - деп сұрақ қояды. «Қызына қамқорлық жасаған елдің болашағы зор. Қыздың жүгін жеңілдеткен қоғам қайырлы. Қыздың артық жүрісін тиған қоғам зайырлы. Қызын өксітпеген ел шын мәнінде бақытты. Бізде сөйте алып тұрмыз ба? Қазақ қызының кірпігіне қараңызшы? Не көріп тұрсыз? Қазақ қызының кірпігіндегі Қазақстанға қараңыз енді. Не көрінеді?» - деп қазақ қызының тағдырына алаңдаушылық білдіреді [6, 47 б.].

Нұртөре Жүсіп публицистикасындағы мақалалар легі талдамалы жанрда жазылға-

нын айтып өттік. Яғни, «публицист деректерді тізіп айтумен ғана шектелмейді. Ол оқиғаны бағалап, сараптама жасап, мәселені шешудегі ұсынысын айтады» [17, 21 б.]. Жоғарыда мысалға келтірген «Қазақ қызының кірпігіндегі Қазақстан» мен «Қазақтың байлығы қалтада...» мақалалары сөзімізге дәлел.

Қоғамда қызу талқыға түсетін мәселелердің бірі – жемқорлық деп, «Қазақтың байлығы қалтада...» тақырыбында қалам тербеген мақаласын талдап көрейік. Бұл мақаласында публицист «Ақмола облысындағы мемлекеттің қызметкердің қалтасынан сол өңірдегі астықты шаруашылықтарын көктемгі егін мен күзгі жиын-терін кезінде жанармаймен қамтамасыз ететіндей қаржы шығыпты» - дейді. Өзіндік есептеулерді келтіріп, шамамен қызметкердің қалтасындағы ақшаны есептейді. Проблеманы көркемдеп ашып жазу асқан шеберлікті талап етеді. Нұртөре Жүсіптің шығармашылық лабораториясының тағы бір ерекшелігін байқағандаймыз [6, 59 б.].

Нұртөре Жүсіптің бірнеше жыл бұрын Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің студенттерімен өткен кездесуіндегі ойын оқырман назарына ұсынған жөн. Публицист білімді адамның ең басты капиталы деп санайды. Адамның білімімен ғана қадірлі екендігін түсіндіреді. Кез келген қоғамда «білімі, ақылы жоқ жанның қадірі де болмайды» дейді. Ел, жер, тіл, дін, мемлекетті өзі үшін басты құндылықтар деп санаған Нұртөре Жүсіп публицистикалық шығармаларында да осы тақырыптар аясында қалам тербейді. Міржақып Дулатұлы секілді ұлтты қалың ұйқыдан оятқысы келеді [18].

Нәтижелер. Нұртөре Жүсіптің публицистикалық мақалаларымен танысып, зерттеу жүргізу барасында шығармашылық лабора-

ториясындағы өзіндік ерекшеліктерді байқадық. Нұртөре Жүсіп – қазақ журналистикасы мен публицистикасында өзіндік қолтаңбасы бар тұлға. Принциптерінен аттамайтын, этикалық нормаларды сақтай отырып, сөзден кесте тігіп, мәселені ашып көрсетеді, өткір жазады.

Нұртөре Жүсіптің мақалаларында көтерген кез келген мәселе ешқашан маңызын жоймайды. Жер, тіл, ұлт, қазақ қызының мәселесі – қазақ публицистикасындағы өлмейтін тақырыптар.

Нұртөре ағамыздың еңбектерімен танысқанда, түрлі саланы жақсы меңгеріп, жан-жақты қарастырып, пікір білдіруіне таң қаласыз. Барлық саланың мәселелерін көсіліп жазып, шебер тақырып таңдап, құрғақ сөзбен емес, ойын фактімен дәлелдеп отыру – публицист шығармашылығының ерекшелігі. Публицистің көтерген, қалам тербеген мақалалары – өскелең ұрпаққа, болашақ журналистерге өнеге болып қала бермек.

Қорытынды. Қорытындылай келе, Нұртөре Жүсіп публицистикасының негізгі тақырыбы тіл, діл, рухани құндылықтар мәселесі екенін аңғарамыз.

Екіншіден, Нұртөре Жүсіп – тақырып қояудың шебері. Яғни, оның әр мақаласының тақырыбын мақал-мәтел, афоризм ретінде қолдануға болады. Мақалаларының тақырыбы да өткірлігімен, өміршеңдігімен ерекшеленеді.

Үшіншіден, публицист мақала мен проблемалық очерк жанрын жіті меңгерген. Дерек пен жекелеген оқиға публицистің шығармаларында кең ауқымды құбылыс ретінде қарастырылады. Осылайша, Нұртөре Жүсіп – зерттеуді қажет ететін тұлға деген қорытындыға келеміз.

Әдебиеттер тізімі

1. Балғабаев С. Қалам мен қайрат [Электрон. ресурс]. – URL: <http://anatili.kazgazeta.kz/news/6241> (Қаралған күні: 31.11.2020)
2. Серікқызы Қ. Жаны ашып айтқан сөз [Электрон. ресурс]. – URL: <https://qazaqadabiet.kz/5035/zhanu-ashyp-ajt-an-s-z> (Қаралған күні: 27.11.2020)
3. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. Зерттеу мен өлеңдер. Алматы: Атамұра, 2003. - 208 б.

4. Амандосов Т. Публицистика - дәуір үні (Қазіргі қазақ публицистикасы және оның жанр ерекшеліктері). - Алматы: Қазақстан, 1974. - 116 б.
5. Қожакеев Т. Сатира негіздері. - Алматы: Санат, 1996. - 459 б.
6. Жүсіп Н. Егемендік лебі. Ел мен Жер. - Алматы: ҚАЗАқпарат, 2012. - 384 б.
7. Жүсіп. Н. Біз кімнен кембіз? - Алматы: Шартарап, 2001. - 196 б.
8. Олжай Қ. «...Жақсы журналист зорға бітеді» - деп біз Нұртөре Жүсіп бастаған мақалдың екінші бөлігін жалғастырдық [Электрон. ресурс]. – URL: <https://egemen.kz/article/12005-zhaqsy-dgurnalist-zorghabitedi-dep-biz-nurtore-zhusip-bastaghan-maqaldynh-ekins> (Қаралған күні: 02.12.2020).
9. Қасқабасов С. Мұхтар Әуезов энциклопедиясы. - Алматы: Атамұра, 2011. - 686 б.
10. Шалабаев Б. Қазақ әдебиетінің тарихында. – Алматы: 1948. - 456 б.
11. Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. – Алматы: Қазақтың мемлекеттік оқу-педагогика баспасы, 1964. – 331 б.
12. Жақсылықбаева Р. Публицистің шығармашылық шеберханасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2009. – 172 б.
13. Жүсіп Н. «Құстың жаманы азайып, адамның жаманы көбейген бе?» [Электрон. ресурс]. – URL: <https://abai.kz/post/15144> (Қаралған күні: 04.12.2020).
14. Момынова Б. Газет лексикасы (Жүйесі мен құрылымы). – Алматы: Арыс, 2003. – 228 б.
15. Жанұзақ Т. Жер-су атауларының анықтамалығы. – Алматы: Арыс, 2009. - 568 б.
16. Жанұзақ Т. «Ұлы дала атаулары» [Электрон. ресурс]. – URL <https://egemen.kz/article/44034-uly-dala-ataulary> (Қаралған күні: 29.11.2020).
17. Шындалиева М. Публицистика жанрлары мен пішіндері. - Астана: ЕҰУ АББ, 2012. - 324 б.
18. Ахмет Б. Нұртөре Жүсіппен кездесу өтті [Электрон. ресурс]. – URL <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://almatyakshamy.kz/n-rt-re-zh-sippen-kezdесutti/&ved=2ahUKewj30JaTkLrsAhVGАхAIHaIzBQYQFjA EegQIDBАВ&usg=AOvVaw0byQ4g4O8cSL9C8mFAhkWV&csid=1602886538714> (Қаралған күні: 06.12.2020).

Г.Ш. Аширбекова, А.М. Мурат

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Жанрово-стилевые особенности публицистики Нуртөре Жусипа

Аннотация. В данной статье анализируются произведения Нуртөре Жусипа и его творческое мастерство. Отмечены актуальные статьи публициста, изучена его творческая лаборатория. В ходе написания статей, авторы, основываясь на его публицистических трудах, выявили злободневные проблемы общества, особое внимание они обращают на актуальные вопросы, которые поднимает публицист в своих работах. В статье также можно ознакомиться со взглядами корифеев журналистики, которые следили за творчеством Нуртөре Жусипа. С помощью анализа мыслей ученых, изучавших сферы журналистики и публицистики, определена творческая индивидуальность публициста. В ходе изучения и исследования творческого наследия публициста выявлена главная идея его произведений.

Ключевые слова: публицистика, статья, творческая лаборатория, творческое мастерство, заголовок, идея, актуальная проблема, публицистические особенности.

G.Sh. Ashirbekova, A.M. Murat

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Genre and stylistic features of Nurtore Zhusip's journalism

Abstract. This article analyzes creative skills, and in general the works of Nurtore Zhusip. The article highlights current articles of the publicist, his creative laboratory is studied. In the course of writing articles, there has been identified topical problems of society based on his journalistic works. Special attention has

been paid to topical issues that the publicist raises in his works. In the article you can also get acquainted with the thoughts of the luminaries of journalism, who followed and were inspired by the work of Nurtore Zhusip. Using the thoughts and analysis of scientists in the field of journalism, the creative personality of the publicist is highlighted. In the course of studying and researching there is revealed creative heritage of the publicist, the main idea of his works.

Keywords: journalism, article, creative laboratory, creative skill, title, idea, actual problem, journalistic features

References

1. Balgabayev S. Kalam men kairat [Pen and bravery] [Electronic resource]. Available at: <http://anatili.kazgazeta.kz/news/6241> (Accessed: 31.11.2020). [in Kazakh]
2. Serikkyzy K. Zhany ashyp aitkan soz [The word, that he said when he regretted it] [Electronic resource]. Available: <https://qazaqadabiet.kz/5035/zhany-ashyp-ajt-an-s-z> (Accessed: 27.11.2020). [in Kazakh]
3. Baytursynov A. Adebiet tanytkysh. Zertteu men olender [Research and poetry] (Almaty, Atamura, 2003, 208 p.). [in Kazakh]
4. Amandosov T. Publitsistika - dauir uni [Publicize the voice of rebirth] (Almaty, Kazakhstan, 1974, 116 p.). [in Kazakh]
5. Kojakeev T. Satira negizderi [The basis of satire] (Almaty, Sanat, 1996, 459 p.) [in Kazakh]
6. Jusip N. Egemendik lebi. El men jer [Echo of independence: state and land] (Almaty, Kazakparat, 2012, 384 p.). [in Kazakh]
7. Jusip N. Biz kimnen kembiz? [Who are we worse than?] (Almaty, Shartarap, 2001, 196 p.). [in Kazakh]
8. Oljay K. «...Jaksy jurnalist zorga bitedi» dep biz Nurtore Jusip bastagan makaldyn ekinshi boligin jalgastyrdyk [There are few good journalists... so we continued the second part of the proverb, started by Nurtore Zhusip] [Electronic resource]. Available: <https://egemen.kz/article/12005-zhaqsy-dgurnalist-zorgha-bitedi-dep-biz-nurtore-zhusip-bastaghan-maqaldynh-ekins> (Accessed: 02.12.2020). [in Kazakh]
9. Kaskabasov S. Muhtar Auezov entsiklopediyasy [Encyclopedia of Mukhtar Auezov] (Almaty, Atamura, 2011, 686 p.). [in Kazakh]
10. Shalabayev B. Kazak adabietinin tarihynda [In the History of Kazakh Literature] (Almaty, 1948, 456 p.). [in Kazakh]
11. Gabdullin M. Kazak halkynyn auyz adabiety [Oral literature of the Kazakh people] (Almaty, Kazaktyn memlekettik oku-pedagogika baspasy, 1964, 331 p.). [in Kazakh]
12. Jaksylykbayeva R. Publitsistin shygarmashylyk sheberkhanasy [Creative workshop of a publicist] (Almaty, Kazak universiteti, 2009, 172 p.). [in Kazakh]
13. Jusip N. Kustyn jamany azaiyp, adamnyn jamany kobeigen be? [Are these times when the number of birds has decreased, the number of bad people has increased?] [Electronic resource]. Available: <https://abai.kz/post/15144> (Accessed: 04.12.2020). [in Kazakh]
14. Momynova B. Gazet leksikasy (Juiesy men kurylymy) [Newspaper vocabulary: system and structure] (Almaty, Arys, 2003, 228 p.). [in Kazakh]
15. Januzak T. Zher-su ataularynyn anyktamalygy [Directory of land and water names] (Almaty, Arys, 2009, 568 p.). [in Kazakh]
16. Januzak T. Uly dala ataulary [Names of the Great Steppe] [Electronic resource]. – Available <https://egemen.kz/article/44034-uly-dala-ataulary> (Accessed: 29.11.2020). [in Kazakh]
17. Shyndaliyeva M. Publitsistika janrlary men pishindery [Genres and forms of publicize] (Astana, 2012, EEU ABB, 324 p.). [in Kazakh]
18. Akhmet B. Nurtore Jusippen kezdesu otti [A meeting with Nurtore Zhusip was held] [Electronic resource]. Available <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://almatyakshamy.kz/n-rt-re-zh-sippenkezdesutti/&ved=2ahUKEwj30JaTkLrsAhVGAXAIHaIzBQYQFjAEegQIDBAB&usq=AOvVaw0byQ4g4O8cSL9C8mFAhkWV&cschid=1602886538714> (Accessed: 06.12.2020). [in Kazakh]

Авторлар туралы мәлімет:

Әшірбекова Гүлмира – **Негізі автор**, филология ғылымдарының кандидаты, Журналистика және саясаттану факультетінің доценті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Мұрат Арайлым – Журналистика және саясаттану факультетінің 2 курс магистранты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ashirbekova Gulmira – **The main Author**, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of faculty of Journalism and Political science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Murat Arailym – 2nd year Master's student faculty of journalism and political science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Бас редактор: Қ.Ө. Сақ

Компьютерде беттеген: Д.А. Елешева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ. Журналистика сериясы.
- 2021. - 1 (134). - Нұр-Сұлтан: ЕҰУ. 106 б.
Шартты б.т. - 6,6 Таралымы - 17 дана
Электронды нұсқа: <http://buljourn.enu.kz>

Мәтін мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы,
Нұр-Сұлтан қаласы, Қ. Сәтбаев көшесі, 2.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-413)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
баспасында басылды